

Г. РАЙДЕР
ГАГГАРД

ДОЧКА МОНТЕЗУМИ

2013.

Г. РАЙДЕР ГАГГАРД

ДОЧКА МОНТЕЗУМИ

Роман з часів завоювання Мехіка

Переклад

Антон Цурковського

ПЕРША ЧАСТИНА

Mr. & Mrs. Wm. Babchuk
Monterey, IN

1953

ВИДАВНИЦТВО „КИЇВ“, ФІЛЯДЕЛЬФІЯ

"KYIW", 838 N. 7th St., Philadelphia 23, Pa.

Printed by "AMERICA"—817 N. Franklin St., Phila. 23, Pa.

РОЗДІЛ I.

Нехай славиться ім'я Господне за даровану нам перемогу. Сила Іспанії зломана; еспанські кораблі затоплено, море проковтнуло еспанських вояків і Англія знову відітхнула. Вони хотіли перемогти і підбити, принести нам тортури і костри, нам вільним англійцям, зовсім так само, як це зробив би Кортес індіанам з Анаваку. Наша молодь мала бути прикована до галер, наші дочки віддані на неславу, а наше майно і скарби королеві

Я, Том Вінгфілд почув цю новину на торговлиці в Бюнгеї, куди я вибрався поговорити з людьми і продати яблука. В Бюнгеї живе чоловік на ім'я Йонг — він походить з Йонгів з Ярмавту і служив на однім із ярмавтських кораблів, які брали участь у битві коло Гравеліну і потім поплив на північ у погоні за еспанцями, аж доки вони не пропали на морі коло берегів Шотландії.

Люди кажуть, що з малих дрібничок складаються великі речі, але тут такі речі скінчилися малим, бо власне з приводу цих вісток, я, маючи коротенький час життя перед собою, беруся за перо. Десять років тому, 1578 р., Її Величність королева Єлисавета, яка в тому часі оглядала нашу околицю, покликала мене до себе і сказала, що слава моїх пригод дійшла й до неї, та наказала мені описати тих двадцять років мого життя, які я пережив серед індіан, коли Кортес завоював країну Анавак, яку тепер називають Мехіко. Та заки я успів почати свою оповість, королева вибралася в подорож до Коссей, де мала полювати на оленів. Перед відїздом заявила, що її бажанням є читати мою повість. І коли моя історія тільки в половині буде така цікава, як заповідається, то я закінчу своє життя як льорд Том Вінгфілд. На це я відповів Її Величності, що перо й чорнило —

це знаряддя, з яким я не вмію поводитися, проте я розважу її наказ. Після цього я зібрався на відвагу й подарував їй великий емеральд, що колись висів на грудях дочки Монтезуми, а перед нею багатьох княгинь і князівен.

Коли королева побачила перли, то загорілася чи не більшим від них вогнем, бо кожна королева любить такі блискучі цяцьки. І мені здається, що коли б я був хотів, був би міг уже тоді добити торгу і заплатити цими перлами за титул, але я, що довгі роки був князем великого народу, не мав бажання стати тільки шляхтичем. Тому я поцілував королівську руку, яка так сильно стиснула цінні перли, що її чиколонки аж побіліли. Потім я вернувся додому і прийшов ще того самого вечора до Вавенею.

Бажання королеви, щоб я списав історію свого життя, залишилось у моїй голові і довгий час я бажав його виконати. Та праця, до якої людина не привикла, дуже важка, але чого мені тепер лякатися праці, коли мені вже так близьенько до смерті? Я бачив таке, чого не доводилося бачити ніякому англійцеві і що дійсно заслуговує на записання по вічні часи. Мое життя стрічали найдивніші пригоди і коли воно видавалося вже пропащим, Божа ласка його зберегла. Може тільки тому, щоб мої пригоди стали наукою для інших. А що і в моєму житті і в тому всьому, що я бачив, є велика наука, а саме та, що ніякий злочин не може бути джерелом добра, тільки мусить зродити інше зло, інший злочин і чи буде це одна людина, чи цілий народ, мусять упасти, коли стали причиною лиха й гріха.

Подивіться, наприклад, тепер на долю Кортеза, цього великого й могутнього чоловіка Іспанії. Він був майже півбогом, але сорок років тому помер у неславі жебраком. А його сина, Дон Мартіна віддано під тортури в тому місті, яке його батько такими велитенськими жорстокостями й жертвами здобув для Іспанії. Малінче, та сама, яку еспанці називали Маріна, найулюбленіша жінка Кортеза, прорекла йому це, коли він після того, як вона багато разів врятувала і його і його вояків від страшної смерті, покинув її і насильно звінчав з Дон Хуаном Чарамільйо. Або подивіться на долю самої Маріни. Тому, що вона цілим серцем любила такого чоловіка, як Кортес, вона спричинила стільки нещастя своїй батьківщині. Без її помочі Теноктітлян,

або як вони тепер називають той край — Мехіко, ніколи не схилив би своєї шиї під ярмо еспанців. Та вона для пристраси забула за свою честь. І яка була їй заплата за її злочин? А ось яка: її віддано насильно за жінку іншому негідному чоловікові, коли її краса зниділа, зовсім так само, як власник продає стару й нездібну ні до чого коняку.

Або застановіться над долею тих великих і могутніх народів, що заселяли країну Анавак. Вони чинили злочини в надії, що з того вийде добро. Приносили в жертву тисячі людей своїм фальшивим богам, від яких надіялися збільшення свого майна, миру й добробуту. І тепер правдивий Бог замість маєтків дав їм знищення, замість миру — еспанський меч, замість добробуту — тортури й неволю. А це тому, що вони на жертвенному камені різали своїх власних дітей в жертву богам Квецаль і Тезкат.

Візьмім теж самих еспанців, які під маскою милосердя творили жорстокості, багато страшніші від тих, які чинили окричані астеки, що в ім'я Христа щоденно топтали і ломили Його святі права. Питаюся, чи вони також мали тішитися щастям, а їх лиходійства приносити їм добро? Я вже старий і не сподіваюся жити так довго, щоб бачити відповідь на це питання, хоч початок цієї відповіді наступив власне тепер. Так, я знаю, що їх злочини впадуть на їх голови, і вже бачу, як найгордіший нарід на землі буде обдертий зі слави, честі й багатства, стане тільки лахміттям давньої великої могутності. Те, що Дрейк почав коло Гравеліну, довершить Бог на іншому місці та в іншому часі, аж Іспанія зійде ні на що і буде така мала й безпомічна, як безпомічним нині є цісарство Монтесуми.

Таке діється в усіх випадках народів, про які знає цілий світ, а так само і в житті кожної людини. Так сталося і зі мною, смиренним Томом Вінгфілдом. Та небо було ласкаве для мене дало мені час на спокутування мої гріхів. Але все таки мої гріхи впали на мою голову за те, що я присвоїв собі Його право мести. І сталося справедливо, тому я бажаю списати історію свого життя, щоб і інші навчилися з неї. Ця думка довгі роки займала мій ум, але сказавши правду, то її Величність дійсно порушила мене з місця. А вже нинішнього дня, коли я з цілою певністю дізнався за долю Армади, вона виросла в дійсний квіт. Ця бо новина дивно мене зворушила і пригадала мені молодість,

любов і війну та дикі пригоди, в які я був вмішаний. Нагадала ті бої, які я зводив власною рукою за Гватемок і за народ Отомії проти тих самих еспанців.

РОЗДІЛ II.

Я народився в Дічінгемі, як нащадок родини Вінгфілд із замку Вінгфілд у Соффолку. Давно тому власниця замку й єдина наслідниця славної в нашій історії родини Вінгфілдів вийшла заміж за Де ля Поля, останній потомок якої граф Едмунд Соффолкський втратив голову за зраду, коли ще був молодий, і його замок перейшов разом із нею до родини Де ля Пол. Мій дід, що був звичайним селянином, хоч із шляхетського роду, купив цей дім і ці поля навкруги і зібрав деяке майно, головню наслідком щасливої женячки і дуже ощадного життя та торгівлі худобою. Та хоч був двічі жонатий, мав тільки одного сина. .

Мій дід був незвичайно побожний, можна сказати, аж до переседи і хоч мав тільки одного сина, про ніщо більше не думав і не мріяв, як про те, щоб син став священником. Та мій батько зовсім не мав нахилу до священничого стану і до життя самотнього або в монастирі, дарма, що мій дід старався постійно на нього впливати словами і добрими примірами, а часто й грубим канчуком, що ще донині висить на стіні у моїй кімнаті. Все скінчилося на тім, що юнака силоміць післали до монастиря, де його поведінка була того рода, що ігумен монастиря просив батьків, щоб забрали його. Не тільки — як говорив ігумен, — викликає скандал своїм життям, втікаючи поночі з монастиря й відвідуючи всякі коршми та інші непристойні місця, але важиться кепкувати з усіх напімнень і поук, не признаючи нічого святим.

На цю вістку мій дід попав у таку лютю, що мало не збожеволів, але, опам'ятавшись, зняв із стіни канчук і був би певно його не пожалував. Та мій батько, що мав уже дев'ятнадцять років, був дуже високого росту й сильний, вирвав канчук із рук батька й відкинув його на п'ятдесят ярдів і втік з дому.

Дід і ігумен прийшли до висновку, що причиною поведінки мого батька була пристрасть, яку він відчував до дівчини низь-

кого походження, до гарної дочки мельника, що мешкав у млині Вайнголд. Можливо, що було трохи правди в цьому здогаді, а можливо, що й не було, бо ця дівчина незабаром вийшла заміж за різника. Мій дід знав, що найкращим ліком на молодечу любов є зміна околиці, умовився з ігуменом, який мав вислати мого батька до монастиря в Іспанії, в Севілі, де брат ігумена був настоятелем. Там мій батько мав призабути за чари мельникової дочки та інші земні справи.

Коли це все сказано моему батькові, він досить охоче згодився, бо як усякий юнак у його віці, горів охотою побачити великий світ, коли вже не іншим способом, то хоча б тільки крізь ґрати монастирського вікна. Отак він під опікою еспанських ченців поїхав у чужий край.

Говорили, що мій дід гірко плакав, коли розлучався з своїм єдиним сином, передчуваючи, що вже його більше не побачить. А проте його віра була така сильна, що він не вагався ні хвилини відіслати його в далекий край, жертвуючи його зовсім так само, як Авраам хотів пожертвувати Ісаака. Та хоч мій батько вдавав, що годиться на цю жертву, то в дійсності його ум був далекий від неї, а плян, що має робити, уложений. Це все він сам мені оповідав.

І сталося так, що коли вони відплили з пристані Ярмавт, у півтора року опісля наспів лист до ігумена монастиря від його брата в Севілі, в яким писалося, що мій батько втік з монастиря, не лишивши по собі найменшого сліду, з якого можна б дізнатися, куди він подівся. Мій дід страшенно цим зажурився, однак не говорив ні слова.

В два роки опісля наспіла інша вістка, що мого батька зловили і віддали під суд інквізиції, який засудив його на тортури і він помер у Севілі. Коли мій дід довідався про це, гірко заплакав і почав нарікати, що своєю впертістю хотів присилувати до священничого життя хлопця, який не мав до того найменшої охоти і наслідком того став причиною сороміцької смерті своєї єдиної дитини. Через це він посварився з ігуменом монастиря і перестав давати монастиреві свої жертви. Та в дійсності мій дід ніяк не хотів повірити в те, що мій батько помер і ця його віра тривала до останніх днів його життя. Він помер два роки опісля й залишив своєму синові листи та поручення зовсім так, як би він був живий.

І остаточно виявилось, що ця віра мого діда не була безпідставна, бо одного дня, в три роки по смерті діда, висів на беріг у пристані Ярмавт не хто інший, а мій батько. Його не було в краю яких вісім літ. І він вернувся не одинцем, але привіз із собою жінку, молоду і дуже люблю паню, яка опісля стала моєю матір'ю. Вона була еспанкою шляхетного походження. Походила з Севілли й її родинне ім'я було Донна Люїза де Гарсія.

За всі пригоди, які пережив мій батько за цих вісім літ, я можу сказати дуже мало, бо батько не любив про це згадувати. Та я знаю зовсім певно, що він був у руках інквізиції, бо одного разу, коли ми купалися в ріці, я побачив на його плечах і грудях багато страшних білих знаків із загоєних ран. І я пригадую, як нині, що коли запитав батька, що воно означає, його лице відразу посатаніло і він відповів мені, говорячи радше сам до себе, ніж до мене:

— Слухай, сину, є край, що називається Еспанією. Це край, де народилася твоя мати, і там є люди, що тортурують чоловіків і жінок і палять їх живцем, говорячи, що роблять це в ім'я Христа. І мене зрадив в їх руки один із правдивих пекельних отаманів. Я називаю його пекельним отаманом, хоч він на три роки молодший за мене. І тут розпалене залізо й кліщі полишили на моїх руках і грудях свої сліди. Так, так. Вони були б спалили мене живцем, та я втік завдяки твоїй мамі. Ти є напів еспанцем, Томе. Твоя шкіра й очі говорять це ясно. Тому пильнуйся і старайся, щоб твоє серце заперечило твій вигляд. Нехай твоє серце залишиться англійським, Томе, ненавидь усіх еспанців, за вийняток своєї матері, і стережися, щоб її кров не запанувала над моєю у твоєму серці...

Я тоді був ще малим хлоп'ям і ледве що зрозумів з його слів. Одначе опісля я навчився їх розуміти добре. Що торкається ради мого батька, щоб я старався побороти в собі еспанську кров, багато б чого я дав, коли б був завжди слухався цієї ради, бо нині знаю, що з цієї крові впливає найбільше число тих гріхів, якими я грішив. Ця кров є причиною моєї впертості, моя стійкість і непохитність у нехристиянській ненависті, яка є страшна супроти тих усіх, що вчинили мені яке лихо. Правда, я робив усе, що було в моїх силах, щоб поконати інші пороки, але ці два, що б я не робив і як не боровся, не сила мені подолати, бо вони були в моїй крові й моїх костях.

Нас було троє дітей: Гофрей, мій старший брат, я і наймолодша сестра Мері. Вона була роком молодша від мене, найсолодша й найгарніша дитина, яку я колинебудь бачив. Ми були дуже щасливі, а наша краса була гордощами батька й матері та заздрощами інших батьків. Я був мізинцем поміж усіма. У Мері тільки її оксамитні чорні очі та паленіння її личка, неначе рум'янець спілого овоча, зраджували еспанську кров. Моя матуся звикла називати мене своїм дорогим еспанцем тому, що моя шкіра була найтемніша, але робила це тільки тоді, коли батько не чув, бо це його лютило. Вона ніколи не навчилася говорити поправно по-англійськи, а батько не терпів, щоб вона вживала іншої мови в його присутності. Та коли його не було дома, вона говорила по-еспанськи і я єдиний з цілої родини навчився говорити цією мовою поправно. Головно ще з тої причини, що конче хотів читати деякі еспанські романи, які бачив у своєї матері. Від наймолодшого свого дитинства я пропадав за такими оповіданнями й тому мати самою тільки обіцянкою, що можиму читати ці книги, спонукала мене навчитися говорити по-еспанськи. Бо серце моєї матусі все тужило за її соняшною батьківщиною і вона часто говорила про неї з нами, особливо зимою, яку ненавиділа так само, як і ми всі діти. Раз я запитав її, чи вона хотіла б вернутися до Іспанії? На це вона вся затремтіла й відповіла, що там живе один її смертельний ворог, який зараз убив би її. Крім того, вона серцем зв'язана з нашим батьком і своїми дітьми. І я думав нераз над тим, чи цей чоловік, який забив би нашу маму, є тим самим, про якого говорив мені батько, та дитячим розумом прийшов остаточно до висновку, що нема на світі такої людини, яка наважилася б забити таку прегарну й солодку жінку, як наша мама.

— О, мій хлопче, — відповіла вона на це. — Саме тільки тому, що я така гарна, а властиво колись була гарна, цей чоловік так ненавидить мене. І інші хотіли женитися за мною, крім вашого дорогого батька, Томе...

І її обличчя побіліло, виявляючи великий страх і турботу.

Коли мені було вісімнадцять років, одного травневого вечора приятель мого батька, скваєр Бозард, приїхав з Ярмату до батька і в часі розмови згадав, що в пристані в Ярматві

стоїть на котвиці еспанський корабель, наладований усяким купецьким крамом. На згадку про еспанський корабель мій батько став пильно слухати і запитав, хто є капітаном корабля. Скваер Бозард відповів, що він не знає імені капітана, однаке бачив його на торговиці. Це високий і поважний мужчина, багато зодягнутий, гарного лица і зі шрамом на чолі.

На цю вістку моя мати вся пополотніла і прошептала по-еспанськи:

— Мати Христова, вчини, щоб це не він був . . .

Мій батько так само видався заклопотаний і пильно почав випитувати гостя про капітана, та не міг дізнатися нічого більше. Після того, не бавлячися в жадні церемонії, попрощався з гостем і, взявши коня, поїхав до Ярмавту.

Цілу цю ніч моя мати зовсім не спала. Сиділа в кріслі; роздумуючи, і важко зідхала. Як я її оставив, коли пішов спати, так її і застав, коли ранком прийшов до кімнати. Пам'ятаю це, як нині, що коли я відчинив двері, завважив, що її лице було біле, як сніг, і вона сиділа в кріслі з широко розкритими очима, вдивляючись у шпару в віконниці.

— Ви встали дуже вчасно, матусю, — сказав я.

— Я зовсім не лягала спати, Томе, — відповіла вона.

— А то чому? Боїтесь чогось?

— Боюся минулого і майбутнього, мій сину. О, щоб ваш батько вернувся якнайскоріше . . .

Коло десятої години ранку, коли я збирався в дорогу до Бюнгей до лікаря, який учив мене лікарського ремесла, приїхав мій батько. Мати, побачивши його здалеку, вибігла назустріч.

Зіскочивши з коня, батько обняв матусю й гукнув:

— Не бійся нічого, це не може бути він. Цей чоловік має інше прізвище.

— Але чи ти бачив його? — запитала вона.

— Ні, його не було на кораблі цієї ночі, а я спішився додому, щоб зоспокоїти тебе.

— Було б далеко безпечніше, якби ти був його бачив, чоловіче. Він міг змінити своє прізвище.

— Мені не прийшло щось подібне на думку, — відповів батько, — однаке не бійся нічого. Коли б це був дійсно він,

і коли б поважився поставити свою ногу в парохії Дічінгем, то знаєш, тут є такі, що знатимуть, як із ним поступити. Але я певен, що це не він.

— Нехай буде слава Господеві, коли це не він, — відповіла вона й вони почали щось тихенько говорити поміж собою.

Бачучи, що я тут цілком небажаний, я взяв у руки свою палицю й пустився стежкою в сторону мосту. Нараз почув за собою голос матері:

— Поцілуй мене, поки відійдеш, Томе, — сказала вона. — Ти певно дивуєшся, що все це означає. Колись твій батько все тобі оповість. Це та тінь, яка висіла над моєю головою ціле життя, та я маю надію, що вона розвіялася.

— Коли це той чоловік, що кинув цю тінь, — відповів я, сміючись, — то краще нехай не приступає на віддаль цього, — і я показав на свою грубу палицю.

— Це чоловік, з яким треба інакше поступати, як з палицею в руці, — відповіла, — коли б випадково довелося тобі з ним стрінутися.

— Можливо, що це так, матусю, але це все таки найкращий аргумент, бо й найхитріший чоловік має життя до втрачення.

— Ти занадто похопливий до вживання своєї сили, сину, — відповіла, усміхаючися й цілуючи мене, матуся. — Не забувай старої еспанської приповідки: „Той б'є найсильніше, хто б'є останній“.

— Та не забувайте, матусю, й другої приповідки: „Вибий, поки сам дістанеш“ — відповів я поспішно.

Коли я відійшов яких десять кроків, щось наче торкнуло мене оглянутися. Моя мати стояла у відкритих дверях. Її струнка постать відбивалася чудово на тлі білого квіття, яким був обси-паний корч, що ріс зараз коло дверей. Як це було завжди її звичаєм, вона мала еспанську мантилю з коронок на голові, кінці якої були зав'язані під бородою. На одну хвилину мені майнула думка, що це виглядає зовсім, як серпанок, яким у нас закривають голови мерцям. Вона дивилася в слід за мною сумними очима, наче б прощала мене навіки.

І справі, я не побачив її ніколи живою.

РОЗДІЛ III.

А тепер мушу вернутися трохи в минуле поговорити про свої особисті справи. Як я вже попередньо сказав, бажанням мого батька було, щоб я став лікарем, і тому, коли я скінчив школу в Норвіч, тобто коли скінчив шістнадцятий рік життя, почав учитися медицини в лікаря, який практикував в околиці Бюнгей. Він був дуже вчена людина й дуже чесна, називався Грімстон. Це зайняття мені зовсім подобалося і я робив добрі поступки в навчанні. І навчився майже всього, чого він міг мене навчити. Мій батько хотів вислати мене до Лондону, щоб я там докінчив свої студії, та це могло статися не скорше, аж я скінчу двадцять літ, отже за яких п'ять місяців від дати приходу еспанця.

Та не судилося мені поїхати до Лондону.

Медицина одначе не була єдиним предметом, який я студював у ті дні. Сквар Бозард із Дічінгем, той сам, що сказав моєму батькові про прихід еспанця й його корабля, мав двоє дітей: сина й дочку. Дочка називалася Лілі й була в моєму віці, народившись в три тижні по моїм народженні.

Від найраншого дитинства ми бавилися разом як брат і сестра. Тому мені було б дуже важко сказати, коли я властиво почав любити Лілі і коли вона мене. Але я знаю, що коли пораз перший пішов до школи до Норвіч, я дуже тужив за нею, більше, як за своєю матір'ю. В усіх наших грах і забавах вона завжди була моїм партнером і я нераз цілими днями перешукував всю околицю, щоб знайти таку квітку, яку вона любила. Коли я вернувся зі школи, ніщо не змінилося, хоч Лілі стала трохи більше стидлива. Я так само став несміливий, бачивши, що з дитини вона виросла на жінку. Все таки ми стрічалися дуже часто і, хоча ніодне з нас не говорило про любов, кожна зустріч була для нас раєм.

Так справи стояли аж до смерті моєї матері. Та заки оповідати далше, мушу перед тим підкреслити, що сквар Бозард не дивився ласкавим оком на нашу з його дочкою приязнь. Не тому, що не любив мене, тільки тому, що волів, щоб Лілі одружилася з моїм старшим братом Гофреєм, який мав стати спадкоємцем мого батька. І він показався такий впертий в цій ділі,

що ми з Лілі могли зустрічатися тільки поночі. Зате мого брата гофрея скваєр Бозард завжди приймав, як милого гостя з отвертими раменами. З цієї причини поміж нами обома зродилася велика гіркість почуття, як це звичайно буває між рідними братами, коли між ними стане жінка. А треба знати, що мій брат так само любив Лілі, як, певно, мусів би її любити кожний, хто її пізнав, і любив її, може, з більшим правом від мене, бо був три роки старший від мене і, як перший син, спадкоємець батьківського майна. Могло теж здаватися, що я занадто скоро залюбився, не буди в віці, відповідним до женитьби. Та молода кров все гаряча, а надто моя, напів еспанська, що скоро зробила з мене дозрілого мужчину, тоді, як чистокровний англієць в моєму віці залишався все ще хлоп'ям. Сонце і кров спричинює багато скорше зрілість у таких справах, як я це бачив власними очима серед індіан в Анагвак, які вже в п'ятнадцятому році життя женяться з дванадцятилітніми дівчатами. Коротко кажучи, коли я мав вісімнадцять літ, я був настільки зрілий, що попав у таку пристрасну любов, в яку не попав ніколи більше в цілому моєму житті, дарма, що історія мого життя ніби заперечує ці слова. Я уважаю одначе за річ певну, що хоч мужчина може любити кілька жінок, все таки одну з них мусить любити найбільше, найпристрасніше, душею остаючи вірним праву, яке ломить своїми вчинками.

І коли я дійшов до дев'ятнадцяти літ, я був уже дорослий мужчина. А тепер можу сказати без ніякого стиду, тепер, коли це пишу, в старечому віці, що я був дуже гарний. Я був мовчаливий і схильний до меланхолії; у мові повільний і поміркований, я радше слухав, як говорив. Кожну справу я дуже старанно обдумував, поки взявся за неї, та коли раз на щось рішився, держався того непохитно, без огляду на те, чи воно виходило на добро чи на зло. В ці дні я мав свою власну релігію, і, як звичайно зарозуміла молодь, ставив у сумнів деякі науки Церкви. Молодість у таких випадках буває непогамована і не знає границь. І тому нераз траплялися хвилини, коли я говорив, що нема Бога. Але тепер, коли я старий і пережив багато, я знаю, що є і мусить бути Бог, а це доказала історія мого власного життя. І справді, яка людина може подивитися на своє минуле життя і сказати, що нема Бога, коли бачить Його руку, яка спочиває на історії цілого його життя?

Отого сумного дня, про який власне пишу, я знав, що Лілі, яку я любив, буде гуляти сама серед старинних дубів у парку. Там, у Гробсвел, як це місце називалося, росли — а може ще й тепер ростуть — якісь кільчасті дерева, які перші з весною покривалися квіттям. Коли ми зустрілися в неділю при вході до церкви, Лілі сказала мені, що мабуть у середу буде вже квіття на цих деревах і вона пополудні піде до порту нарвати китицю. Вона це мусіла сказати з розумом і в певній цілі, бо любов учить серце всяких хитрощів, дарма, що це серце б'ється в грудях найневиннішої і найчеснішої дівчини. Крім того я завважив, що хоч вона це сказала в присутності свого батька і всіх інших, то все таки аж тоді, коли мій брат Гофрей не міг почути її слів. Цим вона наче підкреслила, що не бажає йти з ним по ці квіти. І коли вона це сказала, обкинула мене скорим і стидливим поглядом. Тоді я на місці присягнув собі в душі, що в середу по полудні й я піду збирати квіти з дерев, навіть хоч би мав залишити всіх хворих і вмираючих у Бюнгеї на поталу невимовної смерті. Крім цього я вирішив ще одне, а саме, коли стріну Лілі саму, не буду відкладати довше, але скажу все, що лежить мені на серці. Правда, це не могла бути для неї ніяка новина або тайна, бо хоч ніодне слово любови ніколи не вийшло з наших уст, то все таки кожне з нас знало всі найтайніші думки другого. А це я хотів зробити не тому, щоб може зараз одружитися з дівчиною, яка станула на стежці мого життя, але я боявся, що коли буду відкладати і не запевню собі її любови, мій брат піде скорше від мене до її батька і Лілі буде мусіти покоритися тому, що противне її серцю, і згодитися стати його жінкою.

І воно так зложилося, що цього пополудня мені з важким трудом удалося відірватись від своїх обов'язків, від мого учителя, який сам був хворий і післав мене відвідати найбільше недужих. В наслідок цього я втік десь між четвертою і п'ятою годиною, не попросивши його дозволу, ані не попрощавшись з ним. Вийшовши на гостинець до Норвіч, я біг що сили яку мило, аж минув Манор Гавз і перехрестя доріг та став наближатися до Бікінггем парку. Щопригоди я звільнив ходу і почав йти помаліше, не хотівши з'явитися перед дівчиною задиханим і зігрітим. Навпаки, я хотів виглядати якнайгарніше, і тому заздалегідь, ще виходячи з дому, я одягнув свою най-

гарнішу недільну одіж. І коли я почав сходити з малого горбка дорогою, що веде попри парк, я побачив якогось чоловіка на коні, який виглядав, наче б не знав, в котру сторону їхати, бо в цім місці якраз розходилися дороги на всі сторони. І хоч мій ум був зайнятий зовсім чимсь іншим, а саме, як мені почати розмову і що сказати Лілі, я зараз помітив нерішучість їздця, як і те, що він не з нашого краю.

Він був дуже високий і виглядав на шляхетно уродженого. Був одягнений у багатий оксамитний стрій, прикрашений грубим золотим ланцюгом і, оскільки я міг здогадуватися, мав около сорок років. Був довгий, худий і костистий. Очі його були великі й жевріли в сонці наче золото; уста малі й гарно викроєні, одначе з правдиво пекельною усмішкою. Високе чоло, перетяте шрамом, означало розумного чоловіка. Взагалі він був темної барви і виглядав на людину з полудня; його кучеряве волосся було чорне, так само гостро стрижена коротка борідка.

Коли я скінчив свої обсервації, мої ноги принесли мене майже до самого чужинця. Тоді й він побачив мене. В одну мить його лице змінилося; чортівська усмішка щезла, а замість неї з'явився вираз ввічливості й чемности. Піднявши свій колпак з голови, він промовив кілька слів ломаною англійською мовою. З тих слів я зрозумів тільки одну назву „Ярмавт“. Та побачивши, що я його не розумію, почав проклинати англійську мову і всіх тих, які не говорять добрим кастильським діалектом.

— Якби сеньйор зволив ласкаво висказати своє бажання еспанською мовою, — сказав я по-еспанськи, — то можливо, що я міг би якось допомогти!

— Що? — закликав він. — То ви говорите по-еспанськи, юначе, не будиши еспанцем, хоч своїм виглядом ви легко ним могли б бути. Карамба . . . От і чудо!

І він почав придивлятися мені з найбільшою цікавістю.

— Можливо, що це чудо, пане, — відповів я, — одначе вибачайте мені, я дуже спішуся, тому питаєте, що вам треба і дозвольте мені відійти.

— А, закликав він, — можливо, я догадуюся причини вашого поспіху. Я бачив білу суконку отам, серед дерев. — І він показав рукою в сторону парку. — Послухайте поради старої

людини, юначе, і будьте дуже обережні. Бавтеся з жінками скільки душа забажає, однак ніколи не вірте їм і не женіться — хіба, що хочете жити тільки на те, щоб жінку убити.

Тут мені стрілила до голови перелетна гадка, але він продовжував:

— Простіть мені мої слова, але вони походили із щирого серця і, можливо, колись переконаєтеся, що вони вірні. Не хочу вас довше задержувати. Будьте такі чемні і покажіть мені, котра дорога веде до Ярмавт, бо я цього не певний, приїхавши сюди з іншої сторони, а ваша англійська земля така заросла деревами, що не можна бачити околиці далше як на милю.

Я пішов з ним кільканадцять кроків до стежки, що виходила на гостинець і сказав йому, куди їхати. Коли я йому так пояснював, я зауважив, що він дуже пильно придивляється моему обличчю і, як мені здавалося, з якимсь острахом, який насильно намагався опанувати. Коли я скінчив, він зняв з голови колпак і, подякувавши, сказав:

— Чи будете такі ласкаві сказати мені своє прізвище, молодий пане?

— А вам навіщо мого прізвища? — відповів я грубо, починаючи відчувати непоборну відразу до цього чоловіка. — Ви мені не сказали свого.

— Так, це правда, але я подорожую інкогніто. Можливо, що я таксамо мав стрінути якусь паню в цій околиці... — І він дивно засміявся. — Я тільки хотів знати прізвище того, що зробив мені прислугу, та який, як бачу, зовсім не такий чемний, як видавався. — І він потряс віжками.

— Я зовсім не потребую стидатися свого імени. — закликав я. — Воно загально знане, як чесне ім'я, і коли хочете довідатися, як воно звучить, то скажу, що називаюся Том Вінгфілд.

— Я цього й догадувався, — закликав він, а його лице в одну мить посатаніло. І поки я міг знайти час здивуватися, він зіскочив з коня і станув три кроки переді мною.

— Щасливий день, — зареготався, — тепер найкраща нагода переконатися, скільки є правди в пророцтвах. — І вихопивши меч, що висів у нього при боці на срібнім ланцюгу, додав: — Ім'я за ім'я: Хуан де Гарсія кланяється тобі, Томе Вінгфілд.

І як воно дивно не виглядало б, я щопиш тепер пригадав собі все, що чув за еспанського незнайомого, про якого прибуття вістка так занепокоїла його батька і матір. У всякий інший час я напевно був би пригадав собі таки зараз, але сьогодні я такий був зайнятий своєю справою з Лілі, що все інше вилетіло з пам'яті й думки.

— Це, певно, той чоловік, сказав я сам до себе. — Але більше не сказав я нічого, бо він кинувся на мене із своїм мечем. Я бачив, як гострий, наче шпилька, кінець шаблі блиснув у мою сторону. Я відскочив миттю вбік і задумав тікати, бо крім звичайної, досить грубої, палиці не мав коло себе ніякої зброї. Хоч як я відскакував, все таки не був у силі охоронитися від удару. Він був змірений в мою голову, але поранив тільки моє ліве рамя. І коли пекучий біль потряс цілим моїм тілом, мені відразу відпала всяка охота тікати. Я відчув страшний гнів і бажання вбити цього чоловіка, що так без причини напав на мене. У правій руці я держав грубу дубову палицю і почав нею боронитися. Це була дуже слаба зброя проти знаної у цілм світі сталі з Толедо, яка ще до того находилася в руках спритного і зручного борця. Але й дубовий бучок у руках юнака, який, доведений до розпачі, боронить свого життя, так само не є абиякою зброєю. В наслідок цього еспанець мусів покинути думку, що йому пощаститься проколоти мене, і звернути всю увагу на те, щоб захистити свою голову.

Еспанець був знаменитим борцем, а я не мав у цім ділі ніякої вправи, тим більше, що ця вмілість в Англії була зовсім незнана. І коли еспанець побачив бучок над своєю головою, підняв догори меча, щоб ним відбити удар, але бучок із цілої сили засягнув його по руці, аж меч вилетів з руки і впав у траву. Та я на це не зважав. Другий мій удар поцілів його в лице і вибив йому два передні зуби; він повалився на плечі. Я вхопив його за ногу і почав бити немилосердно, розуміється, не по голові, бо ставши тепер переможцем, я зовсім не хотів вбивати людину, яку вважав за божевільну. Зате найменше щадив усяку іншу частину його тіла.

Я молотив його так завзято, що врешті мені зімліла рука. Тоді я почав його копати ногами, а він вився як зранений вуж і проклинав мене страшними прокльонами, хоч ні одним словом не просив помилування. Врешті, змучений докраю, я спинився

і дивився на нього. Він справді представляв сумний вид. Ввесь закривавлений, покритий синіми плямами, обмазаний болотом і порохом, зовсім не нагадував того пишного й гордого лицаря, що перед хвилиною сидів на коні серед дороги. Та ще більше відразливим від його вигляду був вираз його очей, якими він з ненавистю вдивлявся в мене.

— Отже, друже еспанче, — сказав я, — ти дістав поуку. І скажи тепер, що може мені перешкодити поступити з тобою так, як ти хотів поступити перед хвилиною зі мною, хоч я не заподіяв тобі ніякого лиха? — Я підняв із землі його меч і приложив до його горла.

— Вбивай, прокляте щеня, — відповів він зломаним голосом. — Краще вмерти, ніж жити з такою ганьбою, як моя.

— Ні, — відповів я, — я не еспанський опришок, щоб мордувати на вулиці безборонних людей. На це ми маємо справедливість. Кат має шибеницю і шнур для таких, як ти.

— Тоді мусиш затягнути мене до ката, — відказав він, заплющуючи очі, правдоподібно омлівши, бо справді находився в нещасливій стані.

Я тепер почав думати, що мені вчинити з цим горлорізом. І коли я безпомічно розглядався довкруги, я завважив яких триста ярдів серед старинних дубів у парку білу суконку. Мені здалося, що її власничка йшла в сторону містка, вертаючись додому, правдоподібно, втомлена довгим і безуспішним очікуванням.

І тоді я погадав, що коли буду довше бавитися з цим чоловіком та намагатися потягнути його до села, щоб віддати в руки поліції, тоді нічого не вийде з моєї зустрічі з Лілі та що, правдоподібно, не скоро буду мати подібну нагоду. І я не хотів втратити нагоду поговорити з Лілі, навіть за ціну безкарности бандита, думаючи, що він і так дістав вже добру заплату. Крім цього я думав, що він може пождати деякий час, аж поки не трапиться мені нагода віддати його в руки владі. Не далше, як двадцять кроків від нас, пасся його кінь. Я підійшов до нього, зняв уздечку і нею прив'язав еспанця до найближчого дерева.

— Тут оставай, брате, — сказав я, — поки не знайду нагоди зайнятися тобою ближче. — Сказавши це, я побіг у сторону парку.

Та нараз опанувала мене велика тривога і я пригадав собі лице моєї матері та з яким поспіхом їздив мій батько до Ярмавту дізнатися ближче про приїзд еспанця. А власне нині еспанець примандрував до Дічінгем і коли дізнався, як я називаюся, попав у таке божевілья, що кинувся на мене й хотів замордувати. Чи не буде це той самий чоловік, якого так боялася моя мати і чи воно добре, що я залишив його самого на дорозі. В душі я відчував, що поступаю зле і що так не повинен робити, та нитки могого серця з такою силою тягнули мене в сторону білої суконки між деревами, що я не мав сили опертися і цілковито знехтував голос остороги совісті.

А однак же якби я був послухав цього голосу, це було б правдивим щастям і для мене самого, і для тих, що ще не народилися. Бо тоді вони ніколи не були б знали, що це таке жало смерті, ані я не був би знайшовся в чужім краю і не зазнав смаку неволі ані кривавого жертвенника.

РОЗДІЛ IV.

Зв'язавши еспанця так сильно, як тільки міг, і прив'язавши його руки поза плечима до дерева, я став бігти з усіх сил і не дуже скоро дігнав її, якраз досить впору, бо ще за одну хвилину вона була б вийшла на дорогу, що веде містком до її родинного дому.

Почувши кроки позад себе, вона обернулася, щоб подивитися, хто її доганяє. І так вона стояла облита вечірнім сяйвом, із китицею квіття в руці, а моє серце почало дико битись у грудях на її вид. Ніколи вона не видалася мені гарнішою, як в цю хвилину, у білій суконці, з виразом здивування на своїм чудовім личку та позолоченім сонцем бурштиновим волоссям. Лілі зовсім не була круглолицею сільською красавицею, що є признакою здоров'я і сили, тільки була струнка і ніжно збудована дівчина, що скоро дозріла до повної краси. І хоч ми були однолітками, я завжди відчував у її присутності, наче б я був ще малим хлопцем. І тому окрім великої любови, я почував до неї й пошану.

— О, це ти, Томе? — закликала вона вся запаленівши. — Я думала, що ти вже не... хочу сказати, що я вже верталася

додому, бо темніє. Але чому ти так біг і що тобі трапилося, Томе, твоя рука вся в крові і ти маєш меч . . .

— Чекай, хай зловлю віддих, бо не можу говорити. Вернися зі мною до парку і я тобі все розкажу.

— Ні, я вже мушу вертатися додому. Я була в парку більше як годину і там ще нема багато квіток.

— Я не міг скорше прийти, Лілі, бо мене здержано дуже дивним способом. Але коли я біг парком, бачив там багато квітів . . .

— Правду сказавши, я не думала, що ти прийдеш, Томе, — відповіла вона, спустивши очі додолу, — бо ти такий зайнятий всякими іншими справами, що навіть не маєш часу згадати за якусь бідну дівчину. Та коли твоя історія не дуже довга, то я радо послухаю і піду ще кусник дороги з тобою.

Ми звернули з дороги й рам'я в рам'я пішли поміж старезні дуби. Поки ми дійшли до них, я оповів їй цілу історію про еспанця, як він намагався мене вбити та як я його побив своєю палицею. Лілі слухала з напруженням і важко зідхнула, коли довідалася, який я був близький смерті.

— Але ти ранений, Томе, — перервала вона. — Кров спливає по твоїй руці. Чи рана глибока?

— Я не дивився на рану. Не мав часу . . .

— Здійми свій жупан, Томе. Я перев'яжу тобі рану. Ні, ні . . . Я так хочу . . .

Не було іншої ради, я скинув жупан, закотив рукав сорочки і подивився на рану. Лілі вимила рану водою з потоку і зав'язала своєю хустинкою, безперервно жалуючи мене. І коли маю правду сказати, то я з найбільшою радістю був би погодився на два рази більшу рану, аби тільки вона її перев'язувала. А її ніжність додала мені відваги, яку я все тратив в її присутності. Та з самого початку я ніяк не міг знайти відповідних слів; тому, коли вона перев'язувала рану на моїй руці, я похилився і поцілував її руку. Вона вся спаленіла, як небо в часі заходу сонця, а рум'янець розлився по її личку.

— Навіщо це ти вчинив, Томе? — запитала вона тихим голосом.

І щоплиш тоді я почав говорити:

— Я це зробив з великої любови до тебе, Лілі, і не знав,

як почати, щоб тобі висказати ту любов. Я люблю тебе над життя, дорога, любив і буду любити до кінця життя.

— А чи ти цього такий певний, Томе? — питала вона далі.

— Нема нічого певнішого для мене в цілім світі, Лілі. І я не бажаю нічого, як тільки мати запевнення, що й ти мене любиш.

Деяку хвилину вона стояла мовчки, а її голова опала на груди. Опісля вона підняла голову, а її очі сяли таким блиском, якого я ще не бачив ніколи.

— Чи можеш сумніватися, Томе? — запитала.

Тоді я пристрасно обняв її і почав цілувати її уста. І ця хвилина залишилася в моїй пам'яті ціле моє життя. Тепер же, коли я вже старий і спрохнявілий та стою над гробом, вона мене не покинула. Це була найбільша розкіш, якої я зазнав за увесь час мого дотеперішнього життя. За скоро... За скоро я пережив розкіш цього першого поцілунку молодечої палкої любови.

— Значить, що ти мене трохи любиш за те, що я тебе так пристрасно кохаю.

— Коли ти сумнівався попередньо, то чи можеш сумніватися тепер? Але слухай мене, Томе. Це гарно, що ми любимо одне одного, бо на це ми й уродилися і не можемо цього змінити, хоч би й хотіли, але що скаже на це мій батько?

— Я цього не знаю, кохана, але можу здогадуватися, що він бажає видати тебе заміж за мого старшого брата — Гофрея.

— В такому випадку його бажання не є рівночасно моїм, Томе. І хоч обов'язок є сильний, він все таки не є настільки сильний, щоб змусити мене одружитися з тим, кого я не люблю. Правда, цей обов'язок може показатися такий сильний, що може здержати жінку від подружжя, а можливо, що він був би здержав мене від виявлення тобі моєї любови.

— Ні, Лілі. Сама любов є вже чимсь дуже великим, і хоч би вона мала скінчитися нічим, все таки варто здобути її хоч на один день.

— Ти ще дуже молодий, Томе, а говориш таке. Я знаю, що й я ще молода, але ми, жінки, дозріваємо багато скорше. Можливо, що це все тільки хлоп'яча фантазія, яка проминає з хлоп'ячим віком.

— Моя любов ніколи не минеться, Лілі. Люди кажуть, що перша любов найміцніша і найдовша, триває до самої старості. Слухай Лілі, я мушу здобути якесь місце в світі, а це може забрати трохи часу. І я хочу дістати від тебе одну обітницю, яка, можливо, є самолюбством з моєї сторони, але я хочу, щоб ти була мені вірна і, що б там не було, не вийшла заміж за нікого іншого, хіба, що довідаєшся про мою смерть.

— Це дуже велика обітниця, Томе. Ти ж сам знаєш, що з літами приходять всякі зміни. Одначе я певна себе і обіцюю — ні, присягаю, хоч за тебе я не можу бути певна. Але з жінками це інша справа. Ми мусимо ставити все на одну карту, без огляду на те, виграємо чи програємо і на віки попрощаємося з усім щастям.

Ми почали йти і я не можу пригадати собі, що ми тоді говорили, хоч ці слова, які я написав вище, глибоко врилися в мою пам'ять.

Врешті треба було розійтися і ми були дуже сумні. Я обняв її, міцно пригорнув до грудей і почав цілувати. І тоді кров з моєї рани на руці забарвила її білу суконку. Але, коли я мимовільно оглянувся, я побачив щось, що зморозило кров у моїх жилах. Яких п'ять кроків від нас стояв скваєр Бозард, її батько, і дивився на нас, а його обличчя зовсім не було всміхнене.

Він вів коні до водопою і, побачивши якусь пару поміж дубами, зліз з коня і пішов подивитися, хто це. Він не знав, кого він може побачити, але коли вже був зовсім близько і побачив нас з Лілі, станув, як закаменілий із здивування. Він був людина низького росту, присадкуватий, із сталювої барви гострими очима, які тепер просто вилазили з голови. Якийсь час він не був у силі промовити слова, але зараз вибухнув. Що він говорив, не можу тепер докладно сказати, але знаю, змістом його гнівливих слів був запит, яке я маю діло до його дочки. Я ждав спокійно, аж він цілком задихався і не міг далше говорити, і тоді сказав, що ми з Лілі любимося і прирекли собі вірність.

— Чи воно так, дочко? — запитав він.

— Так, тату, це правда, — відповіла отверто.

Тоді він вибухнув знову і почав клясти і лаятися:

— Ти повіє, — кричав, — тебе треба замкнути в кімнаті на воді й хлібі. А щодо тебе, мій ти півеспанський когутику, то запам'ятай собі, що ця дівчина призначена для трохи ліпших, як ти, що не маєш ні двох срібних грошей у своїй кишені. Йди, здобудь маєток й ім'я, поки поважишся підняти очі на таких як вона.

— Це і є моє бажання, пане, і я це зроблю, — відповів я.

— Ах, ти голодранче-аптекарю, то ти гадаєш здобути славу й ім'я пігулками? — зареготав старий. — Але знай, що поки це станеться, ця дівка буде безпечно одружена і то з таким, кого ти добре знаєш. Дочко, скажи йому, що ти скінчила з ним.

— Я не можу цього сказати, тату, — відповіла вона, скубаючи рубець своєї суконки. — Коли ви не бажаєте, щоб я вийшла заміж за Тома, мій обов'язок ясний, я не вийду за нього. Але я маю свою волю і ніякий обов'язок не зневолить мене виходити заміж за чоловіка, якого я не хочу. Доки Том живе, я присягнула йому вірність і не хочу знати ніякого іншого чоловіка.

— Принайменше маєш відвагу, повіє, — закликав батько, — але слухай мене: або вийдеш заміж тоді і за того, кого я схочу, або підеш жебрати. Невдячнице, на те я тебе виховав, щоб ти перечила мені в живі очі? А ти, коробко від пігулок, пожди, я тебе провчу, як цілувати дочку чесних батьків без їх дозволу. — І з прокльоном на устах, піднявши свій костур понад голову, кинувся до мене, щоб мене набити.

В ту мить моя еспанська кров скипіла і я хвативши меч еспанця, що лежав коло мене в траві, звернув його вістря в сторону Бозарда. Положення зовсім змінилося, і я, що перед хвилиною мусів боронитися бучком проти меча, тепер боровся мечем проти бучка. Коли б не Лілі, яка з окликом перестрашу кинулася поміж нас і одним рухом своєї руки, вдаривши мене в рам'я, вибила мені меч, який перелетів понад її голову. Я певний, що я був би розтяв її батька надвоє, а опісля закінчив свої дні з катівським шнуром на шиї.

— Чи ти збожеволів? — закликала. — Ти хочеш здобути мене смертю мого батька? Відкинь цей меч, Томе.

— Щодо здобуття тебе, то мені бачиться, що маю дуже малі вигляди, — відповів я понуро. — Але скажу тобі одне, що

навіть за ласки всіх дівчат на землі не дозволю бити себе наче щеня.

— І я зовсім не дивуюся тобі, хлопче, — сказав її батько вже трохи ласкавіше. — Я бачу, що ти маєш досить відваги захищати себе і що мені зовсім не лицувало визивати тебе „коробкою від пігулок“, навіть у гніві. Та все таки, як я сказав, дівчина не для тебе, тому йди і забудь за неї, а коли шануєш своє життя, ніколи не дозволь, щоб я переловив тебе щераз на поцілунках.

— Я йду, бо мушу йти, — відповів я, — одначе знайте, пане, що поки буду жити, все буду мати надію назвати вашу дочку своєю дружиною. Прощай, Лілі, аж до часу, коли ця хуртовина пройде.

— Прощай Томе, — сказала вона плачучи. — Не забудь мене, а я ніколи не забуду за зложену тобі присягу.

Її батько взяв її за руку і повів з собою.

Я теж відійшов. І тепер я знав, що стягнув на себе гнів її батька, але рівночасно мав запевнення непохитної любови Лілі, любови, що є тривкіша і постійніша від гніву, який вона переживає. І коли я відійшов кусник дороги, пригадав собі еспанця, про якого зовсім забув серед цієї суматохи любови й гніву. Я вернувся, щоб його звільнити й потягнути на поліцію, що був рішений зробити з утіхою, бо мені конечно хотілося зігнати свій гнів і жаль на кімсь. Та коли я прийшов на місце, де його залишив, побачив, що доля була по його боці. Від еспанця не було й сліду, а недалеко стояв сільський парубчак, Віллі Міннс на ім'я. Він усміхався глупо й обертав у пальцях дрібну срібну монету, яку, видно, дав йому еспанець.

— Де є той чоловік, що тут був прив'язаний, Віллі? — запитав я його.

— Не знаю, пане Томе, — відповів він своїм норфольським діалектом. — Правдоподібно вже в половині дороги, коли сидити по тім поспіху, з яким він рушив, як я його висадив на коня.

— То ти висадив його на коня, дурню? Як давно це сталося?

— Як давно? Або я знаю! Може година тому, а може дві. Я не рахую часу, який сам себе рахує, як той коршмар, що мене годує. Але як він гнав скоро! А свої остроги майже до половини

втиснув у боки коня. І не дивниця, бідака ледве дихав і не міг говорити, тільки бляв неначе вівця. І подумайте тільки: його напали розбійники і то серед білого дня, на королівським шляху. Та Віллі відв'язав його від дерева і посадив на коня, а за це дістав срібну монету. А який він був щасливий, що може втекти! І гнав гальопом, як навіжений.

— Ти більший дурень, як я думав, Віллі, — сказав я гнівно. — Цей чоловік хотів мене вбити, та я поборов його і зв'язав, а ти приходиш і звільняєш його!

— Він хотів вас убити, а ви його зв'язали? То чому ви не лишилися коло нього й не пильнували, доки я не прийшов і не покликав помічі? Ви називаєте мене дурнем, але якби ви самі знайшли на дорозі чоловіка обмазаного кров'ю і збитого так, що не може говорити, ще до того прив'язаного до дерева, то хіба ви зробили б інакше? Але сталося. Він поїхав, а по нім мені залишилось тільки це, — і тут він почав обертати в пальцях срібну монету.

Бачивши в його словах правду, я не сказав більше ні слова, тільки обернувся і пустився йти. Я не пішов додому, бо хотів передумати на самоті все, що трапилося між мною і Лілі та її батьком. Я звернувся в сторону горбів так званої Винниці. Ці горби були порослі корчами та рідкими дубами у віддалі яких двісті ярдів від дому, в яким це, власне, пишу. Тут було багато витоптаних стежок, бо моя мати дуже любила походити поміж цими деревами. Одна з цих стежок вела самим підніжжям горба берегом річки Вавеней, а друга, яких сто стіп, вела здовж похилости горба. Інакше сказавши, ці дві стежки творили велику букву „О“, одначе поставлену лежма.

Я пішов цією стежкою в найбільше віддаленім від дому місці і перейшов половину її понад берегом потока, маючи воду з одного боку, а корчі з другого. І цією долішньою стежкою я похожав, спустивши очі вниз і задумавшись важко, раз радіючи з любови Лілі, то знову важко зажурившись гнівом і відмовою її батька.

Коли я так ішов з похиленою головою, побачив нараз щось біле на траві. Я відкинув його набік кінцем меча, зовсім не задаючи собі труда похилитися й подивитися, що воно таке. Все таки вигляд цієї білої речі стояв мені й даліше перед очима, і коли наближався до дверей нашого дому, цей білий предмет

станув мені так живо перед моїми очима, що я не міг його позбутися. Мимоволі моя думка від цієї білої речі перенеслася на меч, який я держав в руці, а потім і на самого власника його, еспанця. Яке він міг мати діло в нашій парохії? Погане, це безсумнівне. Чому мені здавалося, наче він боявся мене і чому напав на мене, коли почув моє ім'я? Я зупинився на місці і почав дивитися по землі. Мої очі нараз побачили глибокі сліди в мокрім піску стежки. Одні з них були відтиски ніг моєї матері. Я міг на це присягнути, бо в цілій громаді ніхто не мав таких маленьких ніг. Зараз за цими слідами, наче скрадаючись за ними, були інші відтиски. Зразу мені здавалося що це відтиски ніг жінки, бо були дуже вузькі, але по хвилині я прийшов до висновку, що це не можуть бути відтиски жіночих ніг, бо сліди були незвичайно довгі, просто задовгі на жіночий черевик. Нараз мені майнула в голові думка, що еспанський чужинець мав цього крою чоботи на ногах, коли говорив зі мною. Я побачив, що його сліди йшли за слідами моєї матері і то в такий обережний спосіб, що в деяких місцях він намагався ступати у сліди ніг моєї матері. Я зараз зрозумів, що це за білий предмет, який я бачив на стежці. Це був серпанок моєї матері, який вона мала на голові. Це все в одну мить прояснило мій ум і викликало смертельний страх. Чому цей чоловік так скрадався за моєю матір'ю і чому її серпанок на землі?

Я обернувся і побіг щосили в сторону, де лежав серпанок. Так, це серпанок моєї матері. Виглядає, наче його зірвала якась шорстка рука. Але де мати?

В найбільшій розпачі, зовсім як той, що бачить якесь страшне сонне марево, я почав розглядатися на всі сторони, аж знову знайшов сліди, тільки вже одної особи, як я думав, еспанця. Вони були дуже глибоко витиснені в піску, наче б людина несла великий тягар. Я пішов далі за тими слідами, спершу вділ горбом, в сторону берега річки, а потім в сторону, де були найгустіші корчі. В гущавині корчів, які щойно стали розвиватися в листя, сліди повели вділ, неначе стараючись щось заховати. Я розсунув корчі і... в присмерку заходячого сонця побачив мертве обличчя моєї матері.

РОЗДІЛ V.

Якийсь час я стояв наче закам'янілий, зі страхом вдивляючись у мертве обличчя моєї найлюбленішої матері. Опісля я похилився, щоб підняти її, і побачив, що вона має пробиті груди і то зовсім таким самим мечем, який я держав в руці.

Тепер я все зрозумів. Це було діло еспанського чужинця, якого я стрінув на дорозі, коли він тікав з місця, де поповнив убивство. Тому він зі страху, а чи з якихсь інших причин намагався і мене вбити, коли довідався, що я є сином тієї, яку він перед хвилиною позбавив життя. І я мав цього диявола в своїх руках, щоб стрінути свою весняну любов, дозволив йому втекти. О, коли б я був знав усю правду, я був би тоді поступив з ним так, як поступали жреці в Анагваку з посвяченими своїм богам жертвами. Я почав плакати із сорому, жалю й розпачі. Потім обернувся і наче божевільний почав бігти додому.

В дверях дому я стрінув батька і старшого брата, Гофрея, які щойно вернулися з торговиці в Бюнгеї. І мусіло бути вирите щось страшне на моєму обличчі, коли вони запитали є один голос:

— Що тут трапилося?

Три рази я подивився на свого батька, поки спромігся відповісти, побоюючись, що ця вістка вб'є його. Та я розумів, що мушу говорити; все таки говорив я не до батька, тільки до брата:

— Гофрею, твоя мати лежить отам замордована у винниці. Еспанська людина, якій на ім'я Хуан де Гарсія, вбив її.

Коли мій батько почув ці слова, його лице змінилося наче від страшного фізичного болю, а з грудей вирвався страшний окрик. Та за хвилину він запитав:

— Де цей еспанець? Чи ти вбив його?

— Ні, він стрінув мене на дорозі і, коли узнав моє ім'я, кинувся на мене і хотів мене вбити. Я оборонявся палицею і збив його на квасне яблуко та відібрав від нього меч.

— А потім?

— Потім я лишив його, зовсім не знаючи, що він убив мою матір. Пізніш оповім вам усе.

— Ти випустив його з рук живим? Ти дозволив Хуанові Гарсія відійти? То знай же Томе, що проклін Бога буде лежати

на твоїй голові, доки його не знайдеш і не виконаєш того, що занедбав нині.

— Не проклинайте мене, батьку, бо вже проклинає мене власна совість. Радше заверніть коня і їдьте до Ярмавт, де знаходиться в пристані його корабель; він поїхав туди перед двома годинами. Можливо, що ще його зловите, поки відплине.

Не сказавши більше ні слова, батько й брат завернули коней і пігнали гостинцем до Ярмавту.

Вони їхали так швидко, що приїхали до Ярмавту за півтори години. Там довідалися, що еспанець чвалом приїхав до пристані, де вже ждав на нього човен, яким він поплив до корабля, що стояв ще на якорі, але вже з напнятими вітрилами. І корабель негайно відплив та й пропав десь на морі серед ночі. Батько проголосив, що заплатить двісті золотих дукатів кожному кораблеві, який зловить еспанця. Два кораблі пустилися в погоню, але не знайшли і не дігнали його, бо до ранку еспанський корабель мусів бути вже далеко на морі.

Коли вони від'їхали, я скликав усю нашу службу і розповів їм, що сталося. Потім ми пішли з ліхтарнями — бо вже стемнілося — до того місця в корчах, де лежала моя мати.

Прийшовши додому з тілом матері, жінки, серед плачу, зайнялися небіжкою. Я не тільки мусів перемогти власний біль, але й успокоювати свою сестру, яка — я побоювався — збожеволіє з болю й розпачі. Я почав випитувати наймитів і довідався, що на яку годину перед тим, заки я стрінув еспанця, вони бачили його, як він ішов стежкою, що веде до костела. Він прив'язав свого коня десь поміж корчами на вершку горба і там стояв довший час, неначе нерішений, що робити. Та коли моя мати вийшла з дому, він зійшов з горба і пішов слідом за нею. Один з робітників, що був віддалений не більше як триста кроків від того місця, де поповнено вбивство, чув крик, але не звертав на нього ніякої уваги, думаючи, що це, певно, забава п'яниць з Бюнгеї. І справді, мені здавалося, що ціла парохія Дічінгтем у цей день перемінилася в зборище самих дурнів і півголоваків, з яких я сам був найпершим і найбільшим.

На світанку другого дня вернувся мій батько і брат з Ярмута на найнятих конях, бо наші попадали. Пополудні прийшла вістка, що кораблі, які пустилися були в погоню за еспанцем,

мусіли вернутись до пристані з приводу поганой погоди. Одначе вони ані не бачили, ані не чули нічого про еспанця.

Я оповів батькові й братові цілу історію з убивником матері, не затаючи нічого, і мусів вислухати гіркі закиди батька, що я, знаючи, як моя мати боялася еспанця, не вернувся до дому, щоб її остерегти, але пішов на любую розмову з дівчиною. Так само і від Гофрея не почув я ніякого слова розради, бо він був лютий на мене, що я ходив з Лілі. А щоб не бракувало ні одної краплини в моїй чаші терпіння, скваєр Бозард, який прийшов з сусідами відвідати тіло моєї матері і висловити співчуття батькові, докинув ще своє невдоволення, що я проти його волі залицяюся до його дочки. Він заявив, що коли це буде продовжуватися, то стане причиною зірвання їх старої приязні. Таким чином падав на мене удар за ударом. Із жалю за своєю матір'ю, яку я любив всім серцем, далше в наслідок викидів совісти, що я дозволив еспанцеві втекти, а також із заздрости і гніву на старшого брата я думав, що буде найкраще, коли покінчу з життям. Ті дні були для мене такі чорні й гіркі, бо я був у тому віці, коли біль і сором найміцніше дошкулюють, що я побажав лягти в домовину коло своєї матері. Одна тільки потіха тримала мене при життю, а це вістка від Лілі, яка переказувала через довірену наймичку, що її любов не зміниться ніколи і я не повинен втрачати відваги.

Коли прийшов день похорону, мою матір, одягнену в біле одіння, покладено на вічний відпочинок у каплиці церкви в Дічінгем, де так само вже давно тому покладено і мого батька поруч неї. Цей похорон був найсумнішою церемонією, бо тоді пораз перший біль мого батька переломився невтишним плачем, а моя сестра Мері зімліла. І навряд чи в цілій церкві була одна пара сухих очей, які б не плакали за моєю матір'ю, яка помимо свого чужинецького походження, була загальнолюблена за свою ніжність і ласкавість серця.

Коли похорон відправлено, я вернувся додому. Батько сидів у першій кімнаті цілу ніч, потонувши в болю, а коло нього сидів старший брат. І нараз він почав дорікати мені гіркими словами за те, що я дозволив убивникові втекти, хоч мав його в своїх руках.

— Ви забуваєте, батьку, — сказав мій брат, — що Том залицяється до дівчини і для нього важніше було обіймати її

й цілувати, ніж пильнувати вбивника матері. Тим способом він застрілив два птахи: не тільки дозволив еспанцеві втекти, хоч знав, що мати так боялася його, але й довів до непорозуміння поміж нами і скваєром Бозардом, нашим найкращим сусідом, якому зовсім не подобається його залицання до його дочки.

— Воно справді так, — сказав батько. — Знай, Томе, що кров твоєї матері на твоїх руках.

Я весь час слухав мовчки, але врешті мені не стало більше терпеливості спокійно слухати всіх цих закидів.

— Це неправда, — закликав я, — і я говорю це в очі навіть моєму батькові. Еспанець убив мою матір скорше, ніж я його стрінув на дорозі. По довершенні злочину він заблукав і втратив дорогу до Ярмавту. Яким же це способом може бути кров матері на моїх руках? А щодо мого залицання до Лілі Бозард, то це є виключно моя справа, а не твоя, хоч може ти волів би, щоб це була твоя, а не моя. І чому ви, батьку, не сказали мені, чого властиво ви побоюєтесь зі сторони цього еспанця? Я зачув лише кілька неясних натяків і вони зовсім вилетіли мені з голови. Але тепер я скажу щось від себе. Ви кинули проклін Бога на мою голову, батьку, і цей проклін має тяжити на мені так довго, доки я не знайду вбивника і не покінчу з ним того, що почав. Нехай буде й так. Нехай цей проклін тяжить на мені так довго, доки його не знайду. Я молодий, сильний і завзятий, тому якнайскоріше виберуся до Іспанії і буду його там переслідувати так довго, аж побачу його своїми власними очима трупом. Коли дасте мені гроші, щоб допомогти мені в переведенні цього наміру — добре, коли ж ні — друге добре. Я присягаю перед вами і перед духом моєї матері, що доти не спічну, доки цей меч, що забагрився кров'ю моєї матері, не нап'ється крові її вбивника. Коли б я яким небудь способом дався відвести від виконання цієї присяги, нехай моя душа не знайде доступу до неба, а моє ім'я покриється вічним соромом на землі.

Так я присягнув у найбільшій розпачі й гніві, піднявши руку до неба, яке я закликав собі на свідка. Мій батько подивився на мене допитливо і сказав:

— Коли таке твоє бажання, Томе, то тобі не забракне грошей. Я пішов би сам, та моє здоров'я занадто зломане. Крім цього мене знають в Іспанії й Інквізиція може мене зловити, як свого в'язня. Йди, а моє благословення хай іде з тобою. Це

слухно, що ти повинен іти, бо через твою глупоту наш ворог утік.

— Так, воно зовсім слухно, щоб він пішов, — повторив Гофрей.

— Це говориш ти, бо хочеш позбутися мене, Гофрею? — сказав я визивно. — А хочеш позбутися мене тому, бо хочеш зайняти моє місце при боці відомої дівчини. Йди за вказівками свого характеру і чини як знаєш, але знай, що це нечесно використовувати чийсь неприсутність і що ніколи нікому з такого не було добра.

— Дівчина належатиме тому, хто її здобуде, — відповів він.

— Серце дівчини вже здобуте, брате Гофрею. Ти можеш її хіба купити від її батька, але ніколи не зможеш здобути її серця, а без серця вона буде дуже малим набутком для тебе.

— Тихо! Чи тепер пора на сварку за любов і дівчину! — сказав батько. — Слухайте! Я вам оповім історію цього еспанського вбивника. Я вам ніколи про це не згадував, але тепер мушу. Коли я був хлопцем, трапилося, що я попав до Еспанії з волі мого батька. Я вступив до монастиря в Севілії. Однак я не злюбив ченців і чернечого життя і втік звідти. Впродовж одного року або й більше я заробляв на життя як міг, бо я боявся вертатись до Англії. Та я заробляв на життя досить добре і мушу признатися зі сльозами, що головню грою в кості, в якій мав велике щастя. Одної ночі я стрінув Хуана де Гарсію, того самого, який у своїй ненависті справді виявив тобі своє правдиве ім'я. Вже тоді він мав дуже погану славу, хоч був ледве що підлітком. Та він був гарний з лиця, походив з високого роду і був дуже гладкий в поведінці. Трапилося якось, що він виграв від мене невелику суму грошей, а будучи в добрім настрою, забрав мене до дому своєї тітки, вдови по його вуйкові, пані, що мешкала в Севілії. Ця пані мала єдину дитину, дочку, яка власне була вашою матір'ю. І якраз ця дочка, ваша пізніша мати, Люїза де Гарсія, була заручена із своїм кузином, Хуаном де Гарсією. Це не сталося з її власної волі, бо заручинний контракт був підписаний ще тоді, коли вона мала заледве вісім років. Все таки він був обов'язуючий і після звичаїв краю уважався на рівні з вінчанням. Та жінки в Еспанії, які в цей спосіб одружуються, в більшості не знають ніякої любови. Так воно було і з вашою матір'ю, яка все таки невідомими мені способами

спонукала Хуана до умови, що вінчання відбудеться не скорше, аж вона скінчить повних двадцять років. Та що більше вона була холодна до нього, то сильніше розпалювалися його пристрасті, а треба знати, що він, як і всі еспанці, був незвичайно пристрастний.

— Щоб не розбалакуватись дуже довго, скажу тільки, що від першої хвилини, як ми з вашою матір'ю глянули на себе, зродилася в наших серцях любов. Найбільшим нашим щастям було зустрітись вночі, що могло відбуватися дуже легко, бо її мати так само ненавиділа Хуана де Гарсію і з найбільшою втіхою була б повітала звільнення своєї дочки від нього, коли б це тільки показалося можливим. Наслідок нашої любови був такий, що я висказав їй свою любов і ми домовилися, що втечемо до Англії. Та це все не було тайною для Хуана, який мав своїх шпигів серед домової прислуги, а він був такий заздрісний і мстивий, яким може бути тільки еспанець. Він дуже хотів позбутися мене якимсь способом і визнав мене на двобій. Та нас розділили, ще заки ми встигли добути мечі. Опісля він найняв убивників, які мали вбити мене вночі, одначе я ударемнив їх спробу тим способом, що одягнув панцер з ланцюжків, який носив під одягом, так що їх кинджали поломилися, і замість мене вбити, вони згинули з моєї руки. Та Гарсія не піддавався. Коли двобій і вбивство не вдалися, тоді залишився йому ще один певний спосіб. Я не знаю яким чином він довідався дечого з мого життя і знав, що я втік з монастиря. Йому досить було донести на мене Святій Канцелярії, що я ренегат і невірний. І він це справді зробив. Це сталося попередньої ночі перед тією, коли ми мали всісти на корабель і втекти до Англії. Я сидів з вашою мамою і її мамою в їх домі в Севілі, коли нараз до кімнати ввійшло шістьох озброєних людей і, не сказавши ні слова, вхопили мене. А коли я став їх благати, щоб сказали мені в чому справа, вони не дали ніякої відповіді, тільки вказали очима на хрест. Тоді я догадався, защо мене арештують, а жінки перестали плакати і відступили від мене. В тайні мене вкинули у темницю Святої Канцелярії. Що мене там зустріло, про це важко згадувати.

— Два рази мене колесували, раз палили розпеченим до білого залізом, три рази бичували дротяними нагайками, а весь час годували такою поживою, якої в Англії і собака не

хоче істи. Накінець моє святотатство за втечу з монастиря стало доказаним фактом і мене засудили на смерть на кострі.

— По році страшних мук і тортур я втратив усяку надію визволитись і з розпукою ждав смерти. Начальник катів, які мене мучили, ввійшов до моєї темниці, де я лежав на соломі, і, обнявши мене, сказав, щоб я не тратив надії, бо змилювалися над моєю молодістю і дарували мені волю. Спершу я тільки дико засміявся, бо мені прийшло на думку, що це тільки новий спосіб тортувати та коли мене звільнили з кайданів, одягнули в гарну одіж і опівночі відвели поза брами в'язниці, я повірив, що ласка Божа спасла мене від страшної смерти. Коли я так стояв здивований, ослаблений, не знаючи, що далі робити, приступила до мене вся загорнута в плащ якась жінка і шепнула до вуха: „Ходи“. Цією жінкою була ваша мати. Вона дізналася, що мені трапилось із перехвалок Хуана і вирішила врятувати мене. Три рази її пляни не вдалися, та врешті при допомозі дуже хитрого агента — золота — вона великою сумою відкупила моє життя й волю.

— Тієї самої ночі ми звінчалися і втекли до міста Кадизу. Її мати залишилася в Севілі, бо лежала хвора в ліжку. І для мене і моєї любови ваша найдорожча мати покинула всю свою рідню, покинула все, що остало їй з майна, покинула свою батьківщину і пішла зі мною — отака є сильна жіноча любов.

— Усе було приготоване до втечі. В пристані Кадиз стояв на якорі англійський корабель на ім'я „Мері“ з Брістолю, який плив до Англії, одначе задержався в пристані через супротивні вітри. Вони були такі сильні, що капітан не мав відваги пуститися на море, дарма, що з цілого серця хотів нас врятувати. Два дні і дві ночі ми стояли в пристані, побоюючися всього найгіршого, але все таки були незвичайно щасливі любов'ю. А тим часом ті, що мали мене пильнувати у в'язниці, розголосили, що я при допомозі чорта втік. Почалося пошукування за мною по цілім краю. Коли Гарсія побачив, що його своячка й наречена пропала з дому, зараз догадався, що ми мусимо бути недалеко одне від одного. Він був дуже хитрий, а до того заздрість і ненависть загострили його змисли. І він нас знайшов.

— Ранком третього дня, коли буря вщухла, корабель почав поволі готуватися в дорогу. Та коли моряки почали піднімати вітрила, надплило поспішно мале судно з кількадесятьма во-

яками на чардаку. Судно спинилося збоку коло нашого корабля, а командант, закликавши нашого капітана, відчитав йому наказ Святої Канцелярії перевести пошукування на нашому кораблі. В ту пору я якраз був на чардаку і коли я скочив за чоловіка, щоб сховатися, я побачив де Гарсію. Він і сказав, що я є саме тим утікаючим еретиком, за яким шукають. Капітан побоювався, що коли вояки ввійдуть на чардак його корабля, то і його і всю залогоу запроторять до тюрми і вже годився видати мене. Та я доведений до розпачі здер з себе всю одіж і показав всім страшні рани, які ледве позагоювалися.

— Англійці, — кликав я до моряків, — хочете видати мене в руки цим чужинецьким чортам, мене, вашу кров і вашу кість? Подивіться на їх роботу. Коли залишаєте мене, то не віддавайте бодай на страшні муки й вогневу смерть. Пожалійте моєї дружини, коли не жалієте мене і подайте мені меч, щоб я смертю міг урятуватися перед муками...

На те один із моряків, чоловік із південної Англії, який знав мого батька, закликав:

— Клянуся Богом, що я стану в вашій обороні, пане Вінгфілд. Коли вони хочуть взяти вас і вашу солодку дружину, то мусять насамперед вбити мене.

І хваতিвши з кілка лук, напняв його в одну мить, наложив стрілу і вислав її зі свистом в сторону еспанців.

Захоплені цим прикладом інші моряки, закричали:

— Коли хочете когось з-поміж нас, прийдіть на чардак і спробуйте його забрати.

Побачивши, в яку сторону звернулося серце моряків і в капітана вступила відвага. Він не дав ніякої відповіді еспанцям, але наказав напинати вітрила й готуватися відбити наступ, якби вони пробували дістатися на корабель.

За цей час надплили два дальші човни і гаками зачепилися до нашого корабля. Один чоловік поліз по ланцюзі на чардак, а я відразу пізнав у ньому одного з найголовніших катів, які мене торторували. Вирвавши з рук моряка лук, я наложив стрілу і випустив її в голову ката. Так само як і ти, і я не хибив, Томе, я був дуже зручним лучником. Поцілений перехилився назад і полетів стрімголов у море.

Після цього вони вже більше не пробували вилізити на чардак корабля, але засипували нас хмарою стріл, раничи одного

чоловіка. Капітан наказав схоронитися за стіною. На наше щастя почав віяти вітер і вітрила пхнули корабель вперед. Тоді Гарсія, ставши в своєму човні, почав проклинати мене і мою дружину:

— Я вас знайду хоч би на краю світу, — кричав він, мішаючи ці слова з найогиднішими еспанськими прокльонами. — І хоч би мені довелося ждати двадцять років, моя месть досягне тебе і всіх, кого ти любиш. Знай про це, Люїзо де Гарсія. Коли я тебе знайду, будеш мусіти йти зі мною, або згинеш.

Та корабель почав скоро плисти і човни залишилися далеко від нас.

— Оце мої сини, історія моєї молодости. А Хуан де Гарсія додержав свого слова.

— Одначе це дуже дивне, — зауважив мій брат, — що по стільки роках він вбив ту, яку, як ви кажете, так сильно любив. Мені здається, що навіть найдикіша людина здригнулася б перед таким учинком.

— Тут нема нічого дивного, — відповів батько. — Хто може знати, якими словами вони обмінялися, заки він її вбив. Безперечно, він мусів сказати те саме, що опісля сказав Томові, а саме, що покажеться, скільки є правди в пророцтвах. На що присягнув де Гарсія перед роками? Що мати буде мусіти йти з ним, або вмерти. Він, правдоподібно, дав їй до вибору: або втекти з ним, або вмерти. Не домагайся більше знати, сину, — сказав батько, закрив обличчя руками і вибухнув таким плачем, що аж страшно було слухати.

— І чому ви, батьку, не оповіли нам всього того давніше — сказав я, як тільки батько втишив свій плач. — Тоді було б одного чорта менше на світі, а мені не треба було б вибиратися в далеку дорогу.

РОЗДІЛ VI.

В дванадцять днів по похороні моєї матері я був готовий до дороги. Якраз тоді відпливав корабель з Ярмавту до Кадизу. Корабель називався „Авантюрниця“ і віз вовну та інші товари до Еспанії, а звідти мав вернутися із набором еспанського вина й волових жил на тятиви до луків. На цьому кораблі батько ку-

пив мені місце. Крім того дав мені п'ятдесят фунтів золотом та листи від купців в Ярмавті до своїх агентів в Кадизі, щоб ті виплатили мені таку суму грошей, які я зажадаю до висоти сто п'ятдесят англійських фунтів.

Корабель „Авантюриця“ мав відплисти з пристані третього червня. Я попросився з усіма, крім Лілі. Від того дня, коли ми присягнули собі вічну любов і вірність, мені не довелося більше її бачити. І тепер виглядало, що я мушу від'їхати без одного слова прощання, бо її батько повідомив мене, що коли я покажуся в околиці його дому, то його наймити дістали гострий наказ відігнати мене. Це був би великий сором і на таке я не міг зважитися. Та все таки мені було дуже важко вибиратися в довгу подорож, з якої можна й не вернутись. Я мусів побачитися з Лілі. У своїм болю й неспокою я одверто сказав батькові, як справи маються між мною й дівчиною і попросив його допомогти.

— Я йду звідси, — сказав я, — щоб пімститися за нашу спільну втрату і, коли буде треба — віддати життя за честь нашого імені. Поможіть мені, батьку, в цій справі.

— Мій сусід Бозард призначив свою дочку для твого старшого брата, Гофрея, а не для тебе, Томе, — відповів батько, — а чоловікові вільно робити, що йому хочеться із своєю власністю. Та все таки я хочу тобі допомогти. Він, маю надію, не віджене мене від своїх дверей. Кажі привести коні і ми обидва поїдемо до нього.

За пів години ми були там, і мій батько просив слугу зголо-сти нас своєму панові. Слуга подивився вовчим оком на мене, пригадавши собі наказ, одначе, не сказавши ні слова, повів нас до кімнати, де скваер попивав пиво.

— Добрий ранок сусідо, — сказав скваер. — Тебе радо вітаю в своїм домі, одначе ти привів із собою когось, хто мені немилий, дарма, що він є твоїм сином.

— Я привів його сюди востаннє, друже Бозард. Вислухайте його прохання, а потім згодіться на нього або ні, як вам подобається. Та коли не згодитесь, то воно не причиниться до тіснішого зав'язання нашої дружби. Хлопець відїжджає нині кораблем до Еспанії, щоб там знайти того, хто вбив його матір. Він їде з власної волі, бо це власне він був, що дозволив убивникові втекти, і тому так повинно бути, щоб він поїхав.

— Він ще дуже молодий, щоб вибиратися в такій справі на край світу, а до того Еспанія дуже дивний край, — відповів Бозард. — Одначе мені подобається його завзяття і я бажаю йому всього найкращого. Чого він одначе хоче від мене?

— Щоб ви дозволили йому попрощатися з вашою дочкою. Я знаю, що його залицання вам не подобається і зовсім не дивуюся, бо я й сам тієї думки, що в його віці це трохи завчасно. Та коли він побачиться з дівчиною, з того не може бути ніякого лиха, а властиво не буде більшого лиха, як уже є. Яка ваша відповідь?

Бозард подумав хвилину, а потім відповів:

— Хлопець є завзятий молодець, хоч і не може бути моїм зятем. Він від'їжджає в далеку дорогу і можливо, що вже ніколи не вернеться, тому я не хочу, щоб він з гнівом мене згадував, коли мене не стане на світі. Вийди звідси, Томе Вінгфілд, і стань під тією березою, а Лілі вийде до тебе за хвилину і ви можете собі поговорити пів години, ні хвилини довше. Але я хочу, щоб ви були перед моїми очима, щоб я міг вас бачити крізь вікно. Ні, ніяких подяк. Йди, поки моя думка не зміниться.

Я вийшов і став під березою з б'ючим серцем. За хвилину вийшла Лілі, чудовіший образ від самого янгола. Я справді сумнівався, чи янгол міг би бути гарніший від неї, або більше ласкавий і солодкий.

— О, Томе, — прошептала вона, коли я її поздоровив, — чи це правда, що ти вибираєшся за море шукати еспанця?

— Так, я відпливаю, щоб шукати еспанця, знайти його і вбити. Тільки через те, щоб мати з тобою, Лілі, побачення, я дозволив йому втекти і тому тепер мушу покидати тебе. Не плач, я присягнув, що це зроблю і якби зломив присягу, на мене впав би сором і нечесть на ціле життя.

— І через цю твою присягу, Томе, я мушу стати вдовою ще заки стала жінкою? Ти йдеш і я ніколи вже тебе не побачу.

— Хто це може знати, любя? Мій батько таксамо поплив був за море і вернувся безпечно, поконавши безчисленні небезпеки.

— Так, він вернувся, — але не сам. Ти молодий, Томе, а в далеких краях є гарні й принадні дівчата. І як мені задержати твоє серце проти них, коли буду від тебе так далеко?

— Я тобі присягаю, Лілі...

— Ні, Томе, не присягай, а то доведеться тобі додати до своїх гріхів ще один за зломання присяги. Так, мій любий, не забудь мене, бо я тебе не забуду ніколи. Можливо — о, як болить мені серце, — що це вже наше останнє побачення на землі. Коли так, то можемо мати одну тільки надію, що колись побачимося в небі. Та одного ти можеш бути певний: як довго я буду жити, залишусь тобі вірна, і батько скоріше помре, аніж приневолить мене зламати дане тобі слово. Я, може, ще замолода говорити таке, одначе так станеться, як я кажу. О, ця розлука жорстокіша від самої смерти. Але, може це й краще, що ти виїдеш, бо як би ти тут залишився, то чим ми можемо бути для себе, доки мій батько живе.

— Ми маємо наше життя, Лілі. Молімся, щоб ми потім могли жити одне для одного. Я їду шукати щастя, і я здобуду його для тебе, а тоді зможемо одружитися.

Вона тільки сумно похитала головою.

— Це було б забагато щастя, Томе. Мужчини й жінки дуже рідко можуть побиратися з тими, кого вірно кохають, а коли це й трапляється, то на те хіба, щоб дуже скоро втратити. Та все ж таки любім одне одного і будьмо вдячні Богу за те, що дав нам пізнати любов. А коли ми пізнали любов тут, то можемо бути певні, що будемо могли любитися там, де вже не буде нікого, хто б міг нам заперечити.

Потім ми ще говорили деякий час, висловлюючи уривані слова любови, надії, суму, як це звичайно роблять молоді люди. Врешті Лілі подивилася на мене сумним і солодким поглядом і, усміхаючись, сказала:

— Час розстатися, любий, мій батько дає мені знак, щоб кінчати розмову. Все скінчилося.

— Ходім! — закликав я бадьоро і потягнув її за березу. Тут я обняв її і став цілувати палко, а вона зовсім не стидалася віддати мені кожний поцілунок.

Коли ми з батьком від'їжджали, я побачив щераз її кохане личко, сумне й зрошене сльозами; вона придивлялася тому, хто відходив з її життя. Її образ в цю хвилину та її прощальний погляд затемнює всі інші образи в моїй пам'яті. І де б я не був, я все бачив цей образ і знаю, що він ніколи не може збліднути в моїй пам'яті.

Але ще одну річ я забув. Коли ми цілувалися і в найбільшій розпачі прощалися за пнем старезної берези, Лілі здійняла із свого пальця перстень і втиснула його мені в руку, кажучи:

— Подивися на нього кожного ранку, коли пробудишся, і згадай мене.

Цей перстень належав її матері і він все ще нині знаходиться на моїм поживклім від старости пальці. Впродовж довгих-довгих літ диких пригод, та й блаженного спокою по них, в хвилинах любови і кривавої війни, при блиску ватри в таборі й у світлі жертвенного костра, серед пралісів диких країн і в сійві тихих зір у степу цей перстень все сіяв на моєму пальці, пригадуючи мені заєдно мою сердешну дівчину. І на цій руці він піде зі мною до гробу. Це звичайна, гладка обручка з грубого золота, а на ній вириті такі слова:

„Серденько серцю, хоч так далекому“.

Це якраз найвідповідніше мотто для нас в цю хвилину, яке ще до того має подвійне значення.

Ще того самого дня я поїхав з батьком до Ярмавту. Мій брат Гофрей не поїхав з нами, і ми попрощалися теплими словами. Я щасливий, що воно так сталося, бо ми вже більше ніколи не бачилися. Так само не впало між нами ніодне слово більше щодо нашого залицання до Лілі Бозард, хоч я знав занадто добре, що як тільки я відвернуся, він зараз же буде намагатися зайняти моє місце коло неї. І воно так справді було. Я не беру йому того за зле і прощаю, бо ж справді, який мужчина міг би бути холодний, побачивши Лілі? Ми колись сердечно любилися з братом; та коли ми дозріли і стали мужчинами, нас порізнила любов до одної дівчини. Але коли йому не повелось, то чому мені згадувати його лихом? Хґй у Бозі спочиває.

Мері, моя сестра, яка по Лілі Бозард була найгарнішою дівчиною в околиці, плакала сердечними сльозами, коли я відїжджав. Поміж нами був усього тільки один рік різниці. Ми дуже любилися, бо поміж нашу любов не міг влізти ніякий клин заздрости. Я потішав її як міг і сказав їй усе, що трапилось між мною і Лілі та благав її помагати Лілі, якби прийшло до того, що вона знайшлася б у можливості це вчинити. На

це Мері згодилася з найбільшою охотою і хоч не дала ніякого вияснення, все таки сказала, що зможе нам допомогти. Так ми розцілювалися й попрощалися із сльозами в очах.

По цім ми з батьком відіхали. Коли ми переїхали вулицю Пірнгов і в'їхали на горбок наліво від містечка Бюнгеї, я задержав коня і подивився на тиху долину, в якій родився і провів молоді літа. Мое серце важко щеміло з болю й жалю. І коли б я був знав наперед, що мене зустріне, думаю, що воно таки тоді було б трісло. Та Бог, що в Своїй премудрості кладе багато тягарів на плечі мужів, зберіг їх перед чимсь подібним. Бо коли б ми знали наперед наше майбутнє, то дуже мало з-поміж нас залишилося б таких, які з власної волі погодилися б його дійсно переживати. Тому я довгим, останнім поглядом обкинув щераз купку дубових дерев, за якими ховався дім, де мешкала Лілі, і поїхав.

Другого дня вранці я всів на чардак корабля „Авантюрниця“. Та заки я відплив, серце мого батька незвичайно зм'якло до мене, коли він згадав, що я був любимцем матері. Він побоявся, що ми вже більше не побачимось. І в останній хвилині він змінив свою думку і майже силою хотів мене здержати. Та я, раз рішившись на щось, не хотів вертатись і наражуватись на всі кепкування мого брата й сусідів.

— Запізно, тату, — сказав я, — ви самі хотіли, щоб я вібрався на довершення діла мести і спонукали мене до того. Тому я мушу йти, хоч би й знав, що подорозі згину. Така присяга, яку я зложив, не може бути з легким серцем зломана, а доки я не виконаю свого завдання, на мені буде тяжіти проклін.

— Хай так буде, сину, — відповів батько, важко зідхнувши. — Жорстока смерть твоєї матері довела мене до божевілля і я сказав слово, якого не віджалую до кінця мого життя; та й так не буду вже довго жити, бо має серце зломане. Можливо, що я повинен був собі пригадати, що месть належить до Бога, і Він її виконує в відповідний час і без нашої помочі. Не думай зле про мене, сину, якби так сталося, що ми вже більше не побачимось з тобою, бо я тебе дуже люблю, тільки в мене сильніша була любов до вашої матері. Вона спричинила те, що я обійшовся з тобою так шорстко.

— Я це знаю, батьку і ви цим не журіться. Коли вам зда-

ється, що ви завинили в чімсь супроти мене, то заплатіть мені за це таким способом, що здержуйте мого брата, щоб він не вчинив мені і Лілі Бозард лиха, як довго мене тут не буде.

— Зроблю все, що зможу, сину. Але я вже сказав, що незабаром мене тут уже не стане, щоб пильнувати твого добра в цій або іншій справі, а коли мене не стане, все буде мусіти йти за своїм призначенням. Та куди б ти і не помандрував, не забудь за Бога і свою батьківщину, Томе, не встрявай в ніякі галабурди, а передусім вистерігайся жінок, які є заразою молодости, пильнуй свого язика й пристрастей. Так само де б ти й не находився, ніколи не глузуй з релігії того краю, і не насміхайся з нього своїм способом життя, коли не хочеш переконатись, як страшно жорстокими можуть бути люди, коли роблять в тій вірі, що можуть чимсь подобатися своїм богам.

Я обіцяв батькові, що завжди буду пам'ятати його науку, яка справді заощадила мені опісля дуже багато лиха й болю. По цім ми обнялися, а батько просив Всемогутнього Бога взяти мене у Свою опіку. Ми розійшлися.

Ніколи більше я вже його не бачив. Хоч батько був тоді тільки в середнім віці, одначе в рік по моїм від'їзді помер нагло на серце таки в церкві в Дічінгем, коли по Службі Божій стояв коло гробу моєї матері. По нім мій брат перебрав всі землі і маєток. Хай в Бозі спочиває. Це була людина щирого серця, тільки, що був більше залюблений в мою матір, як це було вказане для чоловіка і через те не завжди все міг нас доглянути як слід. Бо така любов для жінок, хоч зовсім природна, дуже легко перероджується в рід самолюбства і спричинює, що діти для батька є зовсім нічим у порівнянні з матір'ю. Таке було з моїм батьком, який був би погодився втратити всіх нас, якби міг цим способом окупити життя матері. Та все таки він був дуже шляхетний і витерпів дуже багато, заки вспів її здобути.

РОЗДІЛ VII.

Передбачаючи, що мені, мабуть, доведеться довше задержатись у Севіллі та не хотівши звертати на себе уваги й обходитися якнайменшими видатками, я вирішив, що найкраще буде, як я знайду спосіб продовжувати свою лікарську

науку. В цьому напрямі я одержав деякі вказівки від фірми, до якої привіз поручальні листи від купців у Плимавт. Ці листи були адресовані до лікарів у Севілі. На моє власне бажання в них говорилося про мене не під моїм власним іменем, але під іменем Дієго д'Аїля, бо я ніяк не хотів зраджуватися, що я з Англії. А це було мені легко зробити, бо я з вигляду зовсім скидався на еспанця і тільки одна мова могла мене зрадити. Та виговір цієї мови, якої я навчився від матері, з кожним днем поправлявся. Я користав з усякої нагоди і говорив де міг по-еспанськи, та й читав багато, так що до шістьох місяців я говорив поправно і плавно кастильським діалектом, в який тільки дуже зрідка вкрадався наголос могого родинного краю. Крім цього, мушу це визнати, я мав незвичайний хист до чужих мов.

Коли я приїхав до Севілі, поселився в одній з менших гостинниць і готувався доручити поручальний лист одному із найславніших в місті лікарів. Цей лікар мав дуже гарний дім при вулиці Ляс Пальмас, чудовій, широкій вулиці, обсаженій деревами. Йдучи до нього, побачив чоловіка, що сидів на кріслі в тіні свого „патіо“. Він був малого росту і худий, з великими сміливими, чорними очима і незвичайним виразом учености на своєму обличчі. Коли я переходив вулицею, він пильно мені приглядався. Дім славного лікаря, до якого я мав поручальний лист, був так положений, що цей чоловік міг все бачити і придивлятися всякому, хто входив і виходив з нього. Знайшовши цей дім, я не ввійшов відразу до середини, тільки пішов у маленьку бічну вулицю і став походити сюди й туди, роздумуючи над тим, що властиво сказати лікареві. Увесь цей час малий чоловічок безнастанно проводив мене своїм поглядом. Врешті я уложив собі цілу історію і пішов до дверей дому, де на жаль довідався, що лікар вийшов. Розвідавши, де можу його знайти, я знову вийшов на вулицю і завернув у сторону одної вузької вулички, йдучи дуже поволі, аж зрівнявся з чоловіком, що сидів на кріслі. Коли я проходив попри нього, його капелюх, яким він холодився, випав йому з руки і впав мені під ноги. Я схилюся, підняв капелюх і подав йому.

— Тисячкратна подяка, молодий пане, сказав він повним і мелодійним голосом. — Ви є дуже ввічливі, як на чужинця.

— А хто вам сказав, що я чужинець, сеньйоре? — питав я здивовано, зовсім забуваючи про всяку обережність.

— Коли б я не був здогадався попередньо, то дізнався б власне тепер, — відповів він усміхаючись. — Ваша кастильська вимова свідчить про це виразно.

Я похилив голову і хотів відійти, але він знову заговорив до мене:

— Чого так спішиться, молодий пане? Вступіть до мене і випийте зі мною чарку вина.

Я вже наставився відмовитись, коли нараз прийшло мені на думку, що я й так не маю чого спішитися і можу дещо скористати з цієї нагоди та довідатися деяких речей від нього.

— День дуже гарячий, сеньйоре, тому з подякою приймаю запрошення.

Він не сказав ні слова, тільки повів мене на подвір'я, вимощене мармуром. По середині цього подвір'я був басен з водою, а довкола пнулися квіти. У тіні стояли стільці і малий столик. Коли він зачинив двері дому і ми сіли в тіні, він задзвонив у срібний дзвінок, що стояв на столі. Молода й гарна дівчина, одягнена в еспанський національний костюм, вибігла з дому.

— Принеси вина, — сказав мій господар.

За хвилину з'явилося вино. Це було біле вино з Опорту, якого я ще ніколи не пив у моєму житті.

— За ваше здоров'я, сеньйоре . . . — сказав господар і, піднісши чарку, допитливо подивився на мене.

— Дієго д'Аїля моє ім'я, — сказав я.

— Гм! — муркнув він, — еспанське ім'я, а може тільки наслідування еспанського, бо я такого імени не знаю, хоч маю незвичайну пам'ять до імен.

— Це є моє ім'я, сеньйоре і ви прийміть його, або ні, як вам вигідно.

— Називайте мене де Фонсек, — відповів він, уклонившись. — Я є лікарем у цьому місті, загально відомим, особливо серед жіноцтва. Отже сеньйоре Дієго, я приймаю ваше ім'я, бо імена не є нічим і часом дуже вигідно їх змінити. Та це не обходить нікого більше окрім їх власника. Я бачу, що ви є чужинцем у цьому місті. Не дивіться так здивовано на мене. Хто не є чужинцем в місті, не придивляється всьому так уважно й не питає прохожих дороги. І уродженець Севілли ніколи не ходить по

цій стороні вулиці, де світить сонце. А тепер, коли ви не візьмете мене за надто цікавого і влізливого, я хотів би вас запитати, який інтерес може мати такий молодий і здоровий молодець до мого суперника по тій стороні вулиці?

— Інтерес чоловіка так само як і його ім'я є виключно тільки його ділом, сеньйоре, — відповів я, оцінивши мого господаря як такого лікаря, що приносить сором цьому фахові, одверто перетягаючи до себе пацієнтів. — Та все таки я вам скажу. Я таксамо лікар, хоч може ще не зовсім кваліфікований, і шукаю місця, де міг би помагати якомусь доброму лікареві і в цей спосіб продовжувати свою практику та заробити на життя.

— Чи справді? То ви, сеньйоре, даремно будете стукати в ті двері, — сказав він, вказуючи головою помешкання свого суперника. — Такий, як він, не приймає нікого без заплати, і то великої. Це зрештою і є в звичаю в цьому місті.

— В такому випадку мушу шукати праці деінде.

— Я зовсім не бачу потреби цього. А от дозвольте, сеньйоре, поговорити з вами і дізнатися, що ви знаєте про медицину, а властиво, і це важніше, що ви знаєте про людську природу, бо по-перше, ніхто з нас ніколи не може знати занадто багато, а тільки той, хто знає трохи більше від інших, стає на їх чолі.

Це сказавши, він зараз же почав випитувати мене. А робив це так основно, що кожним питанням добирався до самого серця кожної справи. Деякі з питань були чисто медичні, головню ті, що торкаються жіночих недуг, інші були загальні і стосувалися до їх характеру. Врешті він закінчив допитування.

— Ви здібні, сеньйоре, — сказав, — ви ще молода людина і надійна, хоча, як цього і можна було надіятися по вашим віці, не маєте практики. Та у вас, сеньйоре, є добрий матеріал і ви маєте серце, а це найголовніше, бо похибки людини з серцем завжди заведуть її далше, ніж холодне міркування циніка. Крім цього у вас сильна воля і ви знаєте, як нею користуватися.

Я похилив голову і напружив усі свої сили, щоб укрити своє вдовolenня, яке мусіло відбитися на моєму обличчі від його похвали.

— Та все таки це все не спонукало б мене зробити вам пропозицію, яку я задумую зробити, бо дуже часто гарніший від

вас молодець може бути нещасливим, або в основі дурнем. Може бути дуже поганої вдачі і легко зійти на пси. Та я спробую з вами, бо ви надаєтеся для мене з інших міркувань. Можливо, що ви й самі не здаєте собі з того справи і не знаєте, але ви є дуже гарним юнаком. Краса ваша, сеньйоре, є дуже рідкого і дивного типу, за якою жіноцтво в Севіллі буде дуріти, коли з вами познайомиться.

— Це мені незвичайно імponує, — сказав я, — але чи вільно мені запитатися, до чого змагають усі ці компліменти? Коротко сказавши, яка ваша пропозиція?

— Добре. Говорім коротко. Мені треба помічника, який мусить мати всі ті гарні риси, які я бачу в вас, а властиво, яких я тільки здогадуюся в вас. В першій мірі це мусить бути дискреція. Мій помічник буде дуже добре плачений, а цей дім буде стояти до його диспозиції. Він буде мати нагоду пізнати світ, таку нагоду, яку тільки деякі мають. Що ви скажете?

— Я можу сказати, сеньйоре, тільки те, що я рад би дізнатися дечого більше про інтерес, в якому я маю стати помічником. Ваша пропозиція звучить дуже приманливо, тому я слушно можу побоюватися, що ви вимагатимете від мене речей, з якими ніякий чесний чоловік не зможе погодитися.

— Дуже влучний закид, сеньйоре, однак якраз зовсім неслухний. Слухайте, я вам казав, що той лікар, до якого дверей ви стукали, і ті — тут він назвав п'ять або шість імен — мають славу найбільших і найславніших лікарів у Севіллі. Та воно так не є. Я є найбільшим і найбагатшим лікарем у місті і маю більше заняття, як усі вони разом. Чи ви знаєте, скільки я заробив лише нинішнього дня? Я вам скажу: якраз поверх двадцять п'ять золотих пезос. Не помилюся, коли скажу, що більше, як всі інші лікарі в місті. Ви, певно, схочете знати, в який спосіб я заробляю так багато? Я вам скажу: я заробляю, помагаючи жіночій пустоті й охоті блистіти та ослонюючи жінок перед наслідками їх власної глупоти. Коли паню заболить серце, вона приходить до мене по рятунок і пораду. Дістане веснянки на обличчі, біжить до мене, щоб я їх лікував. Має секретну любов, я знову ж той, що захоче несекаретність. Я довідуюся для неї про її майбутнє і стараюся заховати її минуле. Я є лікарем її уроених недомагань, а досить часто виліковую її так само і з її

дійсних слабостей. Половина всіх тайн Севілли знаходиться в моїх руках. Коли б я так набрав охоти заговорити, кілька кіп найшляхотніших і найзаможніших родин у Севілли довів би відразу до упадку і розливу крові. Та я держу язик за зубами і кажу собі платити за цю мовчанку. А коли мені не заплатять, я так само мовчу з огляду на свій дальший інтерес. Сотки жінок називають мене своїм спасителем. Але запам'ятайте собі це: я ніколи не перетягаю струни. Я роблю легко кольоровану воду і продаю її за солені гроші, але ніколи не продам затроєної рожі. Такого вони мусять шукати деінде. Поза тим я все і всюди дуже чесна людина. Беру світ таким, яким він приходить до мене.

— Коли це так, то навіщо вам допоміг невідомого молодця, чужинця, про якого минуле ви не знаєте зовсім нічого? — запитав я отверто.

— Поправді у вас нема ніякого досвіду, — відповів старий, голосно засміявшись. — Чи ви справді думаете, що я вибрав би когось, хто не є чужинцем, когось такого, що мав би тут зв'язки в цім місті, про які я не знав би нічого? А що до того, що я зовсім нічого не знаю про вас, то хіба ви думаете, молодий чоловіче, що я сорок років веду цей дивний інтерес, не навчившись зовсім нічого? Можливо, що я вас краще знаю, як ви самі себе? От, наприклад, я вам скажу, що ви дуже залюблений є ту дівчину, яку покинули в Англії, і це вважаю за добру рису для мого інтересу, бо які б ви дурниці і не поповнювали тут з жінками й дівчатами, ви все таки ніколи не заплутаєтеся занадто поважно. Правда, що вас це здивувало?

— Та звідки ви знаєте? . — почав я і раптово перервав.

— Звідки я знаю? Дуже просто. Чоботи, що у вас на ногах, зроблені в Англії. Я бачив багато таких, коли подорожував по Англії. Ваш наголос так само, хоч не дуже виразно, нагадує Англію, а крім цього ви кілька разів мимо волі вжили англійських висловів, коли вам не стало кастильських. А коли я вам почав говорити про жінок і дівчат цього краю, моє оповідання не дуже вас цікавило. Отже більше як певне, ваша дівчина в Англії мусить бути гарна й солодка. А до того мусить бути ніжна й струнка. Я зауважив уже давно, що жінки й чоловіки залюбуються найчастіше в протилежних до себе кольорах. Це не є правило без вийнятів, але все таки дуже оправданий здогад.

— Ви незвичайно розумні, сеньйоре.

— Ні, не так розумний, як досвідчений, а ви станете таким самим по роках досвідів під моєю рукою, хіба, що не задумете довго жити в Севіллі. Дуже можливо, що ви приїхали сюди тільки в якійсь певній цілі й хочете розумно використати час вашого побуту. Це так само тільки здогад, але, здається мені, правильний. Та нехай я зарискую і це. Ціль і її досягнення, звичайно, дуже далекі від себе. Чи ви приймаєте мою пропозицію?

— Думаю, що готов її прийняти.

— В такому випадку це так, якби ви вже її прийняли. Але я маю сказати дещо більше, заки приступимо до угоди. Я зовсім не хочу, щоб ви відгравали ролю аптечного помічника. Ви будете виступати перед цілим світом, як мій свояк, що приїхав сюди здалека вчитися лікарського знання. Розуміється, ви будете мені помагати, та це не буде виключний і єдиний ваш обов'язок. Вашим обов'язком буде ввійти в товариське життя в Севіллі й пильнувати тих, кого я вам вкажу; кинути слово тут, або натяк там і сотками способів, яких я вас навчу, нагортати зерно на мій млин, а тим самим і на ваш. Ви мусите бути дотепний і веселий, або сумний і поважний і вчений, відповідно до мого бажання. Ви мусите видобути все можливе з ваших здібностей і своєї особи. З гідальго ви мусите говорити про зброю, з жінками про любов; та самому вам ніколи не вільно залюбитися по самі вуха. А передовсім і найголовніше, молодий чоловіче,— і тут його вигляд зовсім змінився, а лице стало грізне, майже жорстоке, — вам не вільно надужити мого довір'я або довір'я моїх клієнтів. У цій точці я буду зовсім отвертий з вами і прошу вас для вашого власного добра повірити в те, що я говорю, хоч вам вільно не вірити в усе інше, що я вам сказав. Коли надужите мого довіря, ви у м р е т е . . . Так, ви згинете, не від моєї руки, але невідкично згинете. Це моя ціна: прийміть її або відкиньте. Одначе, коли б ви відкинули і пішли звідси та стали розповідати, що ви тут почули, то тоді вас нагло зустрине нещастя, розумієте це?

— Розумію. Для власного добра буду зберігати ваше довір'я.

— Молодий чоловіче, ви з кожною хвилиною подобаєтеся мені щораз більше. Коли б ви були сказали, що зберігатимете таємницю, бо я вам сказав у повнім довір'ю, я був би вам не

повірив; ви могли б подумати, що таємниці, розповідані так одверто першому ліпшому незнайомому, не можуть і не заслуговують на те, щоб залишитися таємницями. Одначе воно не так, бо зломання її приносить нещастя для того, хто її зломив. і для того, хто її слухав. Отже ви приймаєте мою пропозицію?

— Так, приймаю.

— Добре. Ваші клунки, думаю, знаходяться в гостинниці. Я пішлю своїх слуг, щоб принесли сюди. Ви не мусите йти самі, свояче, сидіть тут і випийте зі мною ще склянку вина. Що скорше познайомимось добре з собою, свояче, то краще для нас обидвох.

Таким способом познайомився я з сеньйором Андре де Фонсек, моїм добродієм та найбільшим диваком, якого мені довелося колинебудь бачити.

Це був джентелмен у повному цього слова значенні. Правда, він трохи здивачів від різних нещасть і супротивностей долі, які його стрічали замолоду. Але я ніколи не стрічав людини зручнішої й досвідченішої від нього. Я був досить обізнаний із світом, а зокрема з жіночим світом, але я не знав нікого іншого, що міг би йому дорівняти. Він багато подорожував, бачив незвичайно багато і ніколи не забував нічого. Він був трохи шарлятаном, проте це його шарлятанство мало своє значення. Він дуже гарно скубав золото з дурних, а будиши обізнаним з астрономією, так само робив великі гроші на глупоті. Але з другої сторони він робив дуже багато добра. В однієї багатії пані він зажадав десять золотих пезів за пофарбування волосся, але дуже часто лікував якусь бідну дівчину зовсім безплатно, а потім ще пошукав їй поплатне й чесне зайняття. Він знав усі тайни Севіллі, одначе ніколи не використовував того для грошей, ані ніколи не грозив нікому виявленням його таємниці. Поступав він так не тому, як і сам говорив: „що це не виплатиться“, тільки тому, що був з природи лицарський і дуже чесний.

Що ж до мене, то моє життя в спілці з ним було не тільки вигідне, але й щасливе, оскільки в моїм становищі можна говорити про якусь щасливість. Я скоро вивчив свої ролі й відігравав їх знаменито. Було загально відомим, що я є його свояком і практикую в нього, щоб потім зайняти його місце. А це, ра-

зом із моїм виглядом і поведінкою, запевнило мені вступ до найперших домів у Севіллі. Грошей я діставав від нього доволі, так що міг сповнити всяку свою забаганку. Дуже скоро стало відомим, що я так само пильную інтересів, як і забави. Часто траплялося, що в часі веселого балю або карнавалу непомітно приступала до мене якась пані і питала, чи лікар де Фонсек не схотів би мати таємне побачення з нею в дуже важній справі. Якби не я, того роду пацієнти відпадали б, бо стидливість їх здержувала б.

Так само нераз, коли баль чи забава скінчилися і я готувався відходити, приступав до мене якийсь юнак і просив помочі мого вчителя в якійсь любовній чи в гоноровій справі, а навіть і грошовій. Такого я вів просто до старинного маврійського дому, де одягнений у свій оксамитний одяг сидів дон Андре і писав, ждучи неначе павук на свою жертву. Такі інтереси найчастіше полагоджувано ночами. Згодом загально було відомо, що я, хоч ще дуже молодий, вмю зберігати тайни і все, що ввійшло моїми вухами, не вийшло на світ губою. Я ніколи не встрявав в авантюри, не пив, ані не грав пристрасно в газардові гри. І хоч я жив дуже по-дружньому з багатьома гарними дамами, ніодна з них не мала права до моїх тайн. Не менше було відомим, що й я маю вже деяку вправу в лікуванні, а жіноцтво Севіллі говорило поміж собою, що в місті не було й навряд чи скоро буде такий лікар, щоб умів краще очищувати шкіру від веснянок, або гарніше фарбувати волосся, як свояк старого де Фонсека. А всякий 'знає, що така слава серед жіноцтва багато варта. Таким чином помалу жінки та юнаки щораз частіше радилися мене самого, а не через мене могого вчителя. Коротко сказавши, по шістьох місяцях дійшло до того, що я придбав моєму вчителеві одну третину клієнтів, а так само облегшив його власну практику.

Це життя, яке я вів у Севіллі, було дуже дивне. Я міг би написати неодну книжку про те, що чув і бачив. Та все те не стоїть у ніякому зв'язку з моєю історією, яку взявся писати. Тим більше не можу писати про те й тому, що ті тайни я здобув повним довірям до себе. Нераз приходила до нас красуня, ідеал невинности, і призналася до такої страшної перверсії, що неможливо було їй повірити. Друга признавалася до вбивства власного чоловіка чи коханка, а інша, вже літня, хотіла здобути собі чо-

ловіка. Часом приходив чоловік або жінка низького походження, але з грішми, і вони хотіли здобути собі зв'язки з кимсь високопоставленим, але без грошей. У таких випадках я не хотів помагати; але за те на всі скарги хворих любов'ю або шукачів любови я завжди мав готову пораду й потіху, бо я сам своїм серцем спочував їм. А моє спочування й готовість допомогти була така щира й сердечна, що кілька разів я знаходився в положенні, що красуня готова була звернути свою любов у сторону моєї негідної особи. І не раз було так, що коли б я тільки хотів був женитися, я міг би був узяти за жінку найгарнішу і найшляхетнішого роду красуню в Севілії.

Та я не міг цього зробити, бо вдень і вночі, на кожному кроці і при кожній нагоді думав тільки про свою Лілі в далекій Англії.

РОЗДІЛ VIII.

Декому могло б здаватися, що я серед свого зайняття зовсім забув про ціль приїзду до Севілії, та це була помилка. Як тільки я оселився в домі де Фонсека, я зараз же почав розвідуватися про місце побуту Хуана де Гарсія. Я робив це з найбільшою обережністю і довший час мої пошукування не давали ніякого вислідку.

І коли я почав холодно обмірковувати справу, прийшов до висновку, що маю дуже малі можливості знайти його в цьому місті. Він заявив у пристані в Ярмавт, що їде до Севілії, однак ніякий корабель такої назви, як його, не причалював до порту в Кадізі, ані не плив горі рікою Гвадальквівір. І ледве, чи можна було надіятися, щоб людина, яка поповнила в Англії вбивство, подала правдиве місце свого перебування. Проте я не переставав шукати. Дім, у якому жили моя бабка й мати, згорів, а тому, що їх спосіб життя був дуже спокійний і тихий, по двадцяти роках усяких змін заледве кілька осіб пригадувало їх. А з усіх я знайшов тільки одну стару жінку, що колись була служницею в моєї бабки і дуже добре пам'ятала мою матір, хоч її якраз не було тоді дома, коли відбулася втеча до Англії. Від цієї жінки я довідався чимало дечого, однак я не сказав їй, що я є внуком її давньої пані.

Виходило, що по втечі моєї матері й батька до Англії де Гарсія став страшенно переслідувати мою бабку та її тітку. Всякими неправними процесами довів їх до жебрацтва і в такому стані лишив їх умирати. І вона померла така убога, що її поховали у спільному для жебраків гробі. Потім старушка оповідала, що де Гарсія поповнив багато злочинів і мусів утікати з краю. Які це були злочини, вона не могла вже пригадати, бо все те діялося п'ятнадцять років тому.

Про це все я довідався, як був у Севіллі яких три місяці. І хоч як це було цікаве, однак воно зовсім не допомогло мені в моїх пошукуваннях.

Яких чотири або п'ять днів пізніше, коли я вертався вночі додому, я стрінув якусь молоду жінку, що виходила з мешкання мого учителя. Вона була густо завуальована, але я звернув увагу на її високу і струнку постать. Вона так ревно плакала, що плач трусив ціле її тіло. Я вже привик був до того, бо багато з тих, що шукали помочі в мого вчителя, мали добрі причини до плачу. Я її виминув, не сказавши ні слова. Та коли ввійшов до приймальні мого вчителя, згадав йому, що я стрінув таку то особу і запитав, чи це може хтось такий, кого я знаю.

— А, своєчасно, — закликав де Фонсек, який завжди так мене кликав і повадився зі мною, наче б я справді був його свояком, — це дуже прикра справа, але ти тієї дами не знаєш, бо вона не належить до пацієнтів, що платять. Це бідна дівчина, але шляхетного походження. Вона мала вступити до монастиря, але трапився юнак, який удавав, що залюбився в ній і обітницею оженився відвів її від того наміру. А тепер, наробивши їй клопотів, покинув її і не хоче більше про неї знати. І ось вона в своєму нещасті прийшла до мене по пораду й принесла деякі прикраси із старого срібла, як заплату. Ось вони.

— І ви взяли це від неї?

— Так, узяв. Я завжди беру заплату за пораду, але я віддав їх вартість золотом і сказав їй, де вона може сховатися перед пошукуваннями, якби хтось хотів її переслідувати. Та я не хотів їй казати, що її коханець — це найбільший драбуга, який колисьнебудь ходив вулицями Севіллі. Та й пощо було казати? Вона й так його не бачитиме. Тихо... Надходить княгиня; це справа астрології. Де є гороскопи і кришталева куля? Тут.

Скоро притемни лампи, подай мені оту велику книгу, а сам утікай...

Я виконав його бажання і, відходячи, зустрів у дверях велику паню, отилу й пристаркувату жінку, що в товаристві служниці ввійшла до кімнати, несучи багато золотих пезетів за пораду й астрологічне відкриття тайни майбутнього. Про заплакану жінку й її клопоти я забув дуже скоро.

Два дні по моїй стрічі з завуальованою й заплаканою дамою трапилось, що коротко по півночі я мандрував самотно одною із дільниць міста, дуже рідко відвідуваною вночі прохожими. Було дуже небезпечно самому, та ще в таку пізню годину, ходити цими вулицями, але я мусів зважитися на цю небезпеку, бо мусів полагодити деякі справи мого шефа. Та я не мав ніяких ворогів і був озброєний тим самим мечем, який забрав в Англії від де Гарсія; мечем, що вбив мою матір і який я постійно носив коло себе в надії, що ним помщу материну смерть. До цього часу я набрав уже досить великої вправи у володінні цією зброєю, бо кожного ранку я брав лекції у фехтуванню.

Полагодивши свої справи, я повільною ходою ішов додому і роздумував над своїм теперішнім дивним життям, яке страшенно було неподібне до моїх хлоп'ячих літ у долині Вавеней. А потім став думати про Лілі, як вона переживає ці дні і чи мій брат Гофрей далше її переслідує своїм залицанням та чи вона довго зможе опиратися натискові свого батька. Так роздумуючи, я мимоволі прийшов над беріг ріки Гвадальквівір і, спершись на низьку стіну, що відгороджувала ріку від вулиці, дивився на розмріяну місячну ніч. Це була одна з тих найчудовіших ночей, які я затамив за час свого довгого життя.

Коли я отак стояв спертий до стіни, побачив, що якийсь чоловік вийшов сходами від води і зник у темряві вулиці. Я на нього зовсім не звернув уваги, але за хвилину почув у віддалі якісь голоси й, обернувши голову, помітив, що цей чоловік говорив з якоюсь жінкою. Безперечно, це мусіла бути зустріч двох zalюблених, а що така зустріч є незвичайно цікава для молодих, то я почав цікаво їм приглядатися. Та дуже скоро я побачив, що в цілій справі є дуже мало кохання, особливо ж із боку юнака, який безнастанно відступав у мою сторону, тобто в сторону ріки, наче хотів мерщій скочити в човен і втекти. Мене це дуже здивувало, бо я бачив лице жінки, освіт-

лене місяцем, і навіть із цієї віддалі бачив, що вона була незвичайно гарна. Скоро вони дійшли досить близько до мене, мужчина відступаючи, а жінка наступаючи. Врешті вони знайшлися в такій віддалі від мене, що я міг чути їх слова. Жінка благала мужчину розпачливим голосом:

— Це не може бути, щоб ти мене лишив, — говорила вона, — по тім усім, що було між нами. Ти не матимеш серця покинути мене тепер. Я все лишила для тебе, а тепер знаходжуся у великій небезпеці. Я... — і тут її голос став такий тихий і перемішаний із сльозами, що я не міг нічого зрозуміти.

Після того почав він говорити:

— Найкраща, я тепер, як і завжди, тебе одну люблю. Та ми на якийсь час мусимо розлучитися. Ти мені завдячуєш багато, Ізабело. Я тебе навчив життя і любови. Грошей я тобі дати не можу, бо сам не маю, але я забезпечив тебе досвідом, що вартий більше, як усі гроші. Це є наше прощання на короткий час. Повір мені, що мені серце крається. І я... — тут він почав говорити так тихо, що я не міг почути його слів.

Коли він говорив, я почав дрижати цілим тілом. Правда, сцена була дуже зворушлива, але я нею не був так порушений, як голосом чоловіка. Чи це можливе?

— О, ти не будеш такий жорстокий, — сказала жінка, — щоб покинути мене тепер саму одну, серед найбільшої небезпеки. Візьми мене з собою, Хуане, молю тебе. — І вона розпачливо схопила його за рамя і повисла на нім.

Він досить шорстко відтрутив її від себе, аж капелюх його з широкими крисами впав на землю і місяць освітив його обличчя. Господи! Таж це був він. Він, Хуан де Гарсія. Я не міг помилятися... Це було те саме глибоко різьблене, жорстоке лице, те саме високе чоло з близною впоперек, вузькі уста, в клин стрижена борідка й кучеряве волосся. Випадок дав мені його в руки і я його тепер уб'ю, або він уб'є мене.

Я ступив три кроки і станув перед ним з витягненим мечем.

— А це що до лиха має означати? — закликав він здивовано, відступаючи. — Яке ваше діло, сеньйоре? Чи ви тут на те, щоб берегти красу цієї пані?

— Я тут, Хуане де Гарсія, на те, щоб пімститися за вбиту жінку. Чи ви пригадуєте собі беріг одної річки, далеко звідси, в Англії, де вам удалося зустріти паню, яку ви попередньо

знали, й оставити її по цій зустрічі трупом? А коли ви це забули, то може пригадаєте собі те, що маю в руці, щоб тим вас убити. — І я блиснув йому перед очима його власним мечем.

— Мати Божа... Та це англійський хлопець, що... — сказав він і раптом урвав.

— Так, я є Том Вінгфілд, що побив вас, зв'язав і прибав сюди, щоб покінчити почате діло. Боронися, Хуане де Гарсія, або проб'ю тебе на місці.

На цю промову, виголошену наче з театральних дощок, хоч я виголосив її з смертельною повагою, обличчя мого противника викривилося, наче в заскоченого в матні вовка. Та я бачив, що він зовсім не думає ставати до двобою, може, не з боягузтва, бо треба йому признати, що боягузом він не був, але з якогось забобонного страху. Як я пізніше дізнався, він боявся ставати зо мною до бою, бо вірив, що це скінчиться для нього смертю і це власне й була причина, чому він хотів мене вбити, як ми стрінулися вперше.

— Двобій має свої постанови і права, сеньйоре, — сказав він дуже чемно. — А право не дозволяє боротися без секунданти і в присутності дами. Коли маєте якийсь гнів проти мене, хоч зовсім не знаю з якої причини, ані не знаю імені, яким ви мене кличете, я готовий з вами стрінутися в місці й часі, який самі виберете. — Увесь час, коли це говорив, постійно дивився поза себе, наче шукаючи способу, як і куди тікати.

— Ви станете до двобою негайно, — відповів я. — Готуйтеся, а то проб'ю!

Не бачивши виходу, він добув свого меча і ми кинулися на себе досить запальчиво, аж іскри посипалися з сталі, а брязкіт мечів задзвенів у спокійній порі ночі. Спершу він мав трохи наді мною переваги, бо моя ненависть засліпила мене, та я скоро отямився і забрався до діла зовсім холодно. Я мав намір і постанову вбити його і був певний, що його вб'ю, як ніхто не вмішається до нас. Він був кращий митець від мене, що донедавна не мав ніякого поняття про еспанські рапіри. Але по моїй стороні була молодість і почуття правди, а крім того я мав соколине око і сталеві м'язи в кулаці.

І помалу я почав натискати на нього, а мої вдари ніколи не були міцніші як тоді, а його дикіші і непевніші. Я легко зранив його два рази і притиснув до стіни, що вела до сходів над річ-

кою, а він зовсім перестав мене атакувати, тільки оборонявся і ждав, аж я виб'юся з сил. І коли вже перемога була в моїх руках, мене стрінуло раптове нещастя. Жінка, яка весь час стояла наче закам'єніла і бачила свого коханка в крайній небезпеці, раптом скочила до мене і схопила мене за руку та й рівночасно почала пронизливим голосом кричати. Я відтрутив її скоро, однак все таки не настільки скоро, щоб Гарсія, побачивши зміну положення, в підступний спосіб не зранив мене в рам'я й обезсилив так, що я мусів перейти до оборони, захищаючи своє життя. Тим часом крик жінки притягнув вартового, що вибіг із-за вугла й почав свистати, призиваючи поміч. Де Гарсія побачив це і раптово побіг в сторону річки, а незнайома так само десь раптом пропала, сам не знаю, де й куди.

Вартові прискочили до мене, командант вхопив мене за рам'я і підніс ліхтарню до мого лиця. Я вдарив її рукояттю меча і вона з брязкотом впала на дорогу й бухнула вогнем. По тім і я втік, бо зовсім не мав охоти ставати перед судом, як галабурдник і в своєму змаганню втекти, зовсім забув, що де Гарсія так само втік. Я біг щосили, а вартові бігли за мною. Та вони були товсті і коли я ледве перебіг кільканадцять кроків, вони лишилися далеко позаду, а згодом спинилися, щоб зачерпнути повітря і тоді я пригадав собі, що втратив з очей де Гарсію. Я подумав собі, що навряд чи коли мені вдасться зустріти його знову. Спершу я хотів вертатися й шукати його, але хвилина застанови переконала мене, що це тепер буде більше як безцільне і що я готов упасти в руки вартових, які напевно пізнають мене по рані, яка почала мені сильно боліти.

Тому я пішов додому, проклинаючи свою невдачу і жінку, яка зловила мене з-заду в хвилині, коли я готовився дати останній удар, а не менше і свою нездарність, через яку двобій так довго тривав. Два рази я міг його вбити і два рази здержався, будиши занадто обережним і хотівши бути зовсім певним свого вдару. Через цю незвичайну обережність я втратив добру нагоду і ледви чи колись мені трапиться така друга можливість.

І як мені його знайти в цьому великому місті? Зовсім певно Гарсія тут мусів проживати під якимсь прибраним іменем, як це він зробив і в Ярмавт. Воно справді дуже прикро бути так близько своєї цілі і втратити її.

Коли я прийшов додому, мені впало на думку, що краще буде, коли я поінформую свого учителя й попрошу його помочі. До цього часу я йому нічого не говорив про свою справу, бо я завжди любив держати свої справи для себе. Це й було причиною, чому я досі не говорив з ним нічого про своє минуле. Зайшовши до кімнати, в якій він приймав пацієнтів, я довідався, що він уже пішов на спочинок і просив не турбувати його, бо він дуже втомлений. Я перев'язав свою рану і теж пішов спати, дуже невдоволений своєю невдачею.

Вранці я пішов до кімнати учителя, і застав його ще в ліжку. Його опанувала раптова слабкість, яка і стала причиною його смерті. І коли я мішав для нього лік, він помітив, що я мав зранене ра́м'я і запитав мене, що сталося. Це дало мені нагоду, розказати йому про свої справи.

— Чи маєте терпеливість вислухати моєї історії? — запитав я. — Я хочу просити вас помочі.

— О, це, певно, та відвічна слабкість, в якій ніякий лікар не може сам собі допомогти. Говори, мій сину.

Я сів на краю ліжка і оповів йому історію моєї матері, залицяння батька, оповів про свій дитячий вік і про смерть матері, а потім про зложену присягу. Накінець я оповів йому, що трапилося мені останньої ночі і як мій ворог втік передімною. За весь час мого оповідання де Фонсек сидів на своєму ліжку, закутаний у довгий і багато гаптований арабський бурнус, підтягнувши коліна під бороду і пильно вдивлявся в моє обличчя своїми бистрими очима. Та не сказав ні слова, ані не зробив найменшого руху, поки я не покінчив свою історію.

— Ти дуже нерозумний, свояче, — сказав урешті. — В більшості випадків молодість блудить внаслідок нерозважності й запальчivosti, а ти зблудив внаслідок надмірної обережності. Через те ти програв у двобою останньої ночі, а затаючи цю історію переді мною ти втратив ще більше. Чому ти не звівся з тим переді мною, знаючи, що я ніколи не зраджую довіря навіть свого найбільшого ворога? Чому ти боявся мене?

— Я й сам не знаю, — відказав я, — та мені здавалося, що краще буде, як я буду робити пошукування на власну руку.

— Зарозумілість і пиха все попереджують упадок, мій сину. Але якби я був знав цю історію місяць тому, Гарсія був би

вже давно згинув від меча справедливості. Я знаю цього чоловіка від дитинства і знаю, що він повинен був два рази висіти, поки я потребував би починати говорити. Що більше, я знав твою матір, хлопче, і тільки тепер зрозумів, що це, власне, подібність у твоєму обличчі до неї не давала мені спокою від першої хвилини, бо твоє обличчя видалося мені дуже знайомим. То ж ніхто інший, тільки я, перекупив наставників в'язничної сторожі, що випустили твого батька, хоч я його ніколи й не бачив. Так само я все приготував до втечі. Від того часу я мав Гарсію в своїх руках яких чотири або п'ять разів. Раз під цим, раз під іншим іменем. Раз навіть він прийшов був до мене як клієнт, тільки ж лайдацтво, яке він хотів тоді перевести, було занадто чорне, щоб я міг скаляти ним свої руки. Він живе з злочином і для злочину та на його совісті тяжить багато вбивств. Однак йому ніколи не щастило в злочинах і нині він є тільки авантюристом без імені, що живе з вимушень та руйнування жінок, які обробує з усього. Подай мені ті книжки зі скрині, що стоїть отам, а я оповім тобі все про нього.

Я приніс йому важкі пергаменові книги, оправлені у важку шкіру й записані шифрованим письмом.

— Це мої записки, — сказав він, — і їх ніхто не може відчитати крім мене самого. А тепер до індексу. А, він є тут. Подай мені третій том і відкрий його на сторони двісті першій.

Я поклав книжку перед ним на ліжку, а він почав читати дивоглядні закарлючки так скоро й легко, наче б це були великі й читкі букви.

— Де Гарсія, Хуан. Високість, вигляд, родина, фальшиві імена і так далі. Це його історія. А тепер послухай.

По цім прийшло повних дві сторінки густо записані тайним письмом, яке де Фонсек перекладав, читаючи. Це було писане ядрено й коротко, але такого запису мені не доводилося почути ніколи. Під іменем того чоловіка був записаний всякий можливий злочин, всяке можливе лайдацтво, до якого тільки здібна людська істота. А це все робив він тільки для заспокоєння своєї пенажерливості, ненасиченої ненависти або для здобуття золота. На його чорній листі були два вбивства: одно — суперника ножем, а друге — коханку отрутою. А крім того були й інші справи, далеко гірші і рафінованіші, щоб про них можна писати.

— Безперечно, мусить бути ще багато більше злочинів, та про них я не довідався. — сказав старий, — але за ці я знаю зовсім певно. Одне вбивство я можу йому навіть доказати. Чекай. Подай мені чорнило, я мушу додати дещо до цього запису.

І він дописав у своїй книзі тайним письмом: „В травні 1517 року цей де Гарсія поплав до Англії в торговельних цілях і там, у парохії Дічінггам, в повіті Норфолк, замордував Люїзу Вінгфілд, своячку, з якою був заручений. У вересні того ж року він звів і покинув Донну Ізабеллу з шляхетної родини Сігвенца, призначеної стати монахинєю“.

— Як то? — закликав я. — То ця дівчина, яка перед двома днями була тут, є та сама, яку Гарсія звів і покинув?

— Та сама, свояче. І це також була вона, що благала його минулої ночі, щоб не кидав її. Якби я був знав це перед двома днями, цей драбуга був би нині в тюрмі. Та можливо, що ще не запізно. Я хворий, але встану з ліжка і спробую щось зробити. Залиши це мені, свояче. Йди і перев'яжи собі рану, а я зроблю все. Коли взагалі щось можна ще зробити, то це тільки я один можу. Накажи, щоб післанець був готовий. Нині вечором я буду знати все, що дасться в цій справі зробити.

Цієї ночі де Фонсек післав знову по мене.

— Я поробив допити, — сказав він. — Я навіть остеріг урядовців і вони шукають тепер Гарсія, як собаки шукають за втікшим невільниким. Одначе ніхто не знає нічого про нього. Він пропав, наче камінь у воду, й не залишив по собі жадного сліду. Нині вночі пишу ще листа до Кадизу, бо він міг утекти долі рікою. Одну річ я тільки дізнався. Сеньйора Ізабелла цієї ночі попала в руки варткових і її пізнали як ту, що втекла з ма-настиря, й віддали відповідним властям.

— Чи не можна її врятувати?

— Неможливо. Якби вона була послухала моєї ради, її ніколи б не зловили.

— Чи можна з нею порозумітися?

— Ні. Двадцять літ тому це було б можливе, але тепер уряд суворіший і чистіший. Золото не має вже там сили. Ми її більше не побачимо, ані не почуємо про неї, хіба в годину її смерти, коли їй сподобається заговорити до мене. Коли б їй удалося закрити свою неславу, вона ще могла б спастися, але так це є цілком виключене. Не дивися так сумно, свояче! Може

воно й краще для неї померти тепер, ніж вести життя в укритті, неначе в гробі, в вічному страху. Хай її кров важким прокльоном спаде на голову Гарсії.

— Амінь! — докінчив я.

РОЗДІЛ IX.

Багато місяців не чули ми нічогосінько за Гарсію або за Ізабеллу Сігвенца. Обое пропали, не оставивши по собі найменшого сліду, і всі наші пошукування за ними показалися безуспішними. Щодо мене то я почав вести своє давнє життя як помічник лікаря де Фонсека, виступаючи перед світом як його свояк. Та сталося так, що від тієї ночі, коли я мав двобій, здоров'я мого учителя стало щораз більше підупадати в наслідок непоборної недуги шлунка. Все наше лікарське знання показалося нездатним поконати цю страшну недугу. За вісім місяців де Фонсек був такий ослаблений і хворий, що не міг уже встати з ліжка. Та його ум завжди був ясний і в деякі дні він навіть приймав тих, що приходили до нього по пораду. Та рука смерти спочила на ньому і він це добре знав. З бігом часу він ставав щораз більше прив'язаний до мене і нарешті дійшло до того, що коли б навіть я був його рідним сином, він не міг би поводитися зі мною з більшою любов'ю. З свого боку я робив усе, що тільки було в моїх силах, щоб облегшити його терпіння, бо він не хотів допустити до себе іншого лікаря.

Врешті, коли він уже докраю знемігся, звелів прикликати нотаря. Я післав за чоловіком, якого він назвав. Коли нотар прийшов, зачинився з моїм учителем у кімнаті й пробував там з годину, або й більше. Опісля вийшов, щоб за хвилину вернутися з кількома своїми писарями. Всі вони зачинилися в кімнаті хворого, до якої мене не допущено. Після того всі вони відійшли, забравши з собою кілька аркушів пергамену.

Того вечора де Фонсек закликав мене до себе. Я найшов його дуже ослабленим, проте в веселому настрою й говірким.

— Ходи сюди, свояче. Я мав нині цілий день повно роботи. Я працював безнастанно ціле своє життя, тому й при кінці не хочу дармувати. Чи ти знаєш, що я робив в останніх днях?

Я заперечив рухом голови.

— То я тобі скажу. Я робив свою останню волю, бо я маю дещо залишити. Немає того дуже багато, та все таки дещо є.

— Не говори́ть за останню волю, — закликав я. — Маю надію, що довго ще поживете.

Він тільки засміявся.

— Ти мусиш дуже погано думати про мою хворобу, коли сподіваєшся мене обдурити потіхою. Я нахо́джуся напередодні смерті, як це ти сам найкраще знаєш і зовсім не боюся вмирати. Моє життя було достатнє, хоч не дуже щасливе, бо воно заснітилося в саму провесну, не важно як. Історія ця вже дуже стара й її не оплатиться повторювати. Ми мусимо переходити путь нашого життя кожний сам для себе. І що воно значить, чи ця путь була гладка, чи терниста, коли ми вкінці дійшли до цілі? І нині я не лякаюся смерті. Я за ціле своє життя робив і лихо і добро: лихо я робив, бо людська природа є до цього схильна й не має сил опертися спокусам, які й для мене часом бували засильні. Добро я чинив тому, бо цього вимагало від мене моє серце. Та тепер усе це скінчене і смерть мені не може бути страшна, знаючи що всяка людина родиться на те, щоб колись померти, як і все, що живе на землі. І хоча б усе було невірне й фальшиве, я вірю в одно, що є правдою, а саме, що існує і є живий Бог, який далеко милостивіший і милосердніший від тих, щ отак часто богохульними устами на Нього покликаються. — І він замовк знесилений.

Часто опісля я роздумував над його словами і тепер ще над ними думаю, коли і мій кінець наближається.

Де Фонсек по хвилині заговорив знову.

— Чому ти мені дозволяєш говорити про такі речі? Вони мене мучать, а мені лишилося вже дуже мало часу. Я говорив про останню волю. Слухай, свояче, з винятком деяких сум, які я призначив на добродійні цілі, я оставив все, що маю, тобі.

— Ви оставляєте мені? — закликав я з найбільшим здивуванням.

— Так, свояче, тобі. А чому би ні? Я не маю нікого з своїх на цьому світі, а за весь цей час привик тебе любити, хоч був донедавна того переконання, що ніколи більше не дба́тиму — ні за жінку, ні за дитину. І я тобі дуже вдячний, що ти мені показав, що моє серце ще не завмерло і тому оставляю тобі своє майно в доказ моєї вдяки.

На цю заяву почав я дякувати йому нескладними словами, та він перервав мені:

— Сума, яку ти одержиш по мені, свояче, становить около п'ять тисяч золотих пезет, або коло дванадцять тисяч ваших англійських фунтів стерлінгів. Цього досить для молодого чоловіка, щоб почати нове життя, навіть і з дружиною. У вас в Англії ця сума може вважатися великим майном і я думаю, що батько дівчини тепер не робитиме ніяких перепон, ні закидів проти такого зятя. Крім того тут є дім і все, що в ньому знаходиться. Бібліотека і срібло мають велику вартість і ти добре зробиш, коли їх заховаєш для себе. Все це я передаю тобі з усіми правовими формальностями, так що не може бути жадного сумніву, ні перепон. Правда, передбачаючи свій недалекий кінець, я від деякого часу став стягати свої гроші й вони знаходяться в залізних скринях — он там у цьому тайному сховку в стіні, про який ти знаєш. Було б там тепер багато більше золота, якби я був знав тебе давніше, а то, будши переконаним, що стаю надто великим багатцем і не маючи ніякої рідні, ні спадкоємців, я щедро роздавав золото всяким потребуючим і нещасливим, а так само давав фонди на притулки для бездомних і терплячих. Томе Вінгфілд, більша частина цього золота дісталася мені в наслідок людської глупоти і перверсії, а часом і гріха. Уживай отже цього золота тільки для розумних цілей та допомагай правді і волі. Нехай це золото принесе тобі щастя й користь і пригадає тобі про мене, твого старого вчителя, аж доки не передаси його своїм дітям, або бідним. А тепер ще одне слово. Коли твоя совість на це тобі дозволить, перестань розшукувати Гарсію, забери все своє майно й вертайся з ним до Англії й оженися там із тією дівчиною, яку любиш. Бо яке ти маєш право карати і мститися за всі злочини цього драба, Гарсія? Лиши його, нехай Божа месть сама знайде його. В противному разі ти готов наразитися на дуже великі небезпеки і нещастя, а що гірше, за одним нещасливим ударом втратити любов, щастя й життя.

— Та коли я присягнув, що його вб'ю, — відповів я, — і як мені тепер зломити таку врочисту присягу? Як мені сидіти спокійно дома під тягарем такого сорому?

— Я цього не знаю і не моя річ бути суддею в цій справі. Роби, як сам знаєш, але може статися таке, що виконуючи

свій замір, ти готов впасти в ще більший сором. Ти боровся з цим чоловіком, який втік перед тобою. Лиши його, коли хочеш вважатися за розумного. А тепер похилися і поцілуй мене та попрощайся. Я не хочу, щоб ти дивився, як я буду вмирати, а моя смерть вже стоїть коло моєї голови. Я не знаю, де й коли ми стрінемося, коли й ти будеш лежати так, як я оце лежу. Не знаю, де це буде і в яким виді, а тепер прощай навіки.

Я мовчки похилився й поцілував його в чоло, а роблячи це, гірко плакав, бо до цієї хвилини ще не здавав собі справи з того, яким близьким став він моєму серцю. Мені здавалося, неначе це мій рідний батько лежав тут, умираючи.

— Не плач сказав він, — ціле наше життя не є нічим іншим, як безнастанною розлукою. Колись я мав сина такого, як ти, й наше прощання було найстрашніше. І тепер я йду, щоб шукати його, бо він не міг вернутися до мене, тому не плач, що я вмираю. Прощай, Томе, нехай Господь благословить і хоронить тебе! А тепер іди.

Я відійшов, плачучи. Ще цієї ночі, перед самим сходом сонця, Андре де Фонсек перестав жити. Мені сказали, що він був притомний до останньої хвилини й помер з ім'ям свого сина на устах.

Яка була історія де Фонсека й його сина, я ніколи не дізнався, бо він, наче індієць, крок за кроком поховав за собою всі сліди на дорозі життя, якою проходив. Він ніколи не згадував про свою минушину, а в усіх книгах і документах, які залишилися по нім, не було найменшого на це натяку. Раз, кілька років тому, як читав томи книг, записані ним шифрованим письмом, ключ від якого дав він мені перед своєю смертю. Вони й тепер стоять переді мною, коли я це пишу, а в них є багато історій сорому, болю, жалю, нещастя, заведених надій, зломаної віри, зраженої невинності, жорстокости, трусливості і захланності, тріумфуючої над любов'ю, любови, тріумфуючої над смертю, достатня кількість, щоб дати тему до пів сотні романів. А в цій хроніці покоління тепер неіснуючого й давно забутого нема найменшої згадки за ім'я де Фонсек, нема ніякого натяку на його власну історію. Вона забута навіки і — можливо — так найкраще.

Коли його приготували до похоронів, я пішов подивитися на нього. Він лежав тихий, спокійний, маєстатичний у каміннім

своїм сні. І тоді та, що поралася коло його тіла, вручила мені два портрети, чудово мальовані на слоневій кості, оправлений в золото. Вона знайшла їх на його шиї. Я маю їх ще тепер. Один з них, це голова жінки з солодким і невинним личком, а другий — обличчя мертвого хлопця, таке ж чудове, хоч дуже сумне. Безперечно, це були мати й син. Та більше за них нічого не знаю.

На другий день похоронили Андре де Фонсека, але без жадної пишноти, бо він хотів, щоб видано якнайменшу суму для його мертвого тіла. По похороні я вернувся додому, щоб стріннути нотарів. Вони зломали печаті і, перечитавши пергаменти, віддали мені в повне посідання все майно померлого. Я відтягнув суми, які треба було на заплачення всіх легатів та гонорару нотарам і передав їм, а вони, низько кланяючись, відійшли, бо й чи не був я тепер багатцем? Так, я був багатцем, а це майно прийшло до мене без ніякого труду. Я мав важні причини тішитися і бажати його. Проте я був найсумнішою людиною того дня в Еспанії, така мене обняла туга й жаль.

По кількох днях, коли я трохи успокоївся і мій ум став ясніший, я став холодно застановлятися над положенням, в якому опинився. Я став багатцем і коли б я тепер із цим багатством, як це мені радив померлий, вернувся до Норфолку, мої вигляди могли бути дуже гарні. Та зложена присяга висіла мені на шиї, неначе гора з олова. Я присягнув помститися на вбивникові моєї матері і закликав проклін небес на свою голову, доки не виконаю присяги, отже як можна було мені жити спокійно і в достатках у своїй Англії? І тепер, коли я дізнався, де він знаходиться, в якій частині світу, а саме, в Новій Еспанії, де є дуже мало білих людей і де йому буде важко заховатися від мене, то чи маю залишити пошукування? Це я дізнався від одної жінки, яку пізнав випадково.

Бувши з природи незвичайно впертим, я порішив здавити всі найгарячіші бажання свого серця; порішив знехтувати остороги й науку свого добродія та поплисти за Гарсією на край світу і там убити його, як я присягнув.

Та насамперед я в тайні, одначе дуже пильно поробив усякі допити, щоб переконатися, чи це дійсно правда, що де Гарсія поплив до Нової Еспанії. Найшовши достатні сліди у вказаному

напрямі, я вже скоро здобув і докази, що в два дні по зведеному зо мною вночі двобою, чоловік, що зовсім відповідав своїм виглядом Гарсії, хоч під зовсім іншим ім'ям, сів у Севілллі на „карак“, який відпливав до Канарійських островів, щоб там чекати на флоту, яка вибиралася до Еспаніолі. З багатьох натяків і признаков я мав дуже малі сумніви, щоб тим чоловіком міг бути хтось інший. Адже ж у ті часи нововідкритий край був пристановищем усяких різунів і голодранців, для яких не ставало вже місця в Еспанії. І, дізнавшись про це все, я вирішив поплисти за ним, потішаючи себе гадкою, що хоч мені, може, не поталанить здійснити свою помсту, то все таки побачу чудовий новий край.

Рішившись, треба було мені тепер щось зробити з тим майном, яке несподівано дісталось мені в спадщині. І коли я ломив собі голову над тим, як розпорядитися цим майном, щоб воно безпечно вижидало мого повороту, припадково дізнався, що корабель „Авантюрниця“ з Ярмавту, яким я приїхав до Еспанії, знову причалив до пристані Кадиз. Мені впало на гадку, що найбезпечніше буде переслати своє золото й усі інші дорогоцінності до Англії і там передати на переховок. Не надумуючися довго, я зараз вислав до свого приятеля, капітана „Авантюрниці“, повідомлення, що хочу передати йому до перевозу цінний вантаж, а сам став готуватися до виїзду з Севілллі. Дім свого добродія з усім устаткуванням і багатьма цінними речами я продав майже за половину їх вартості. Але всі книжки, срібло й деякі інші цінні речі задержав для себе і все те запакував у скрині, щоб перевезти рікою до Кадизу, на адресу тих самих агентів, до яких я одержав листи від купців у Ярмавті.

Упоравшись з цим, я поплив до Кадизу, забравши більшу частину свого майна в золоті з собою. Це золото я спритно поховав у численних клунках. І так воно сталося, що по однорічному побуті в Севілллі я покинув це місто назавжди. Мое життя в цьому місті було дуже щасливе і ласкава доля мені судила, що до нього приїхав бідаком, а від'їздив великим багатцем. А проте я радів, що покидаю Севілллю, бо тут утік із моїх рук Хуан де Гарсія і тут помер мій найкращий і найсердечніший друг.

Прибув до Кадизу зовсім безпечно, не втративши ні одного клунка з золотом. Так само і човен з моїми скринями, висланий

попередньо, щасливо приплив і все моє майно я застав уже на чердаку „Авантюрниці“ під опікою капітана. Він називався Бел і незвичайно втішився, стрівши мене в знаменитому здоров'ю. Та ще більше, ніж побачення з ним, мене втішили три листи, які він привіз для мене: один був від мого батька, другий від моєї сестри Мері, а третій від Лілі Бозард. Це був єдиний лист, який я за весь свій вік одержав від неї. Зміст тих трьох листів не був дуже втішливий, бо з них я довідався, що мій батько зовсім зломаний на здоров'ю і майже не може підніматися з ліжка. Я тоді не знав того, а дізнався аж за кільканадцять літ опісля, що мій батько помер у церкві в Дічінгемі якраз того самого дня, коли я одержав цей лист. Лист батька був дуже сумний і короткий. Батько писав, що непомірно жалує, що дав мені поїхати за ділом мести та що не надіється мене більше бачити за свого життя. Не можучи зробити для мене нічого більше, він поручає мене ласці й опіці Божій і молиться щоденно за мій щасливий поворот. Що торкається листа Лілі, то вона, зачувши, що корабель „Авантюрниця“ вибирається в дорогу до Іспанії, знайшла спосіб написати його в таємниці й вислати. Цей лист не був короткий, але дуже сумний. Вона писала, що як тільки я виїхав, мій брат Гофрей зажадав її від її батька за жінку, й вони обидва — тобто мій брат та її батько, так сильно стали на неї напирати, що ціле її життя стало одним терпінням. Мій брат переслідує її на кожному кроці, а її батько не минає жадної нагоди, щоб не сварити її і не називати її недвядчною і впертою та не пригадувати, що не думає викидати свої гроші для бездомного авантюрика й волоцюги.

„Однак — писала вона — будь певний, моє кохання, що хіба насильно приневолити б мене до вінчання, як це грозять зробити. Добровільно від мене не дістануть згоди. І знай, Томе, що коли б мене так звінчали проти моєї волі, я довго не буду йому жінкою, бо хоч я сильна й здорова, проте я є певна, що помру із сорому й жалю. Це дуже важко, коли вони мене так страшно мучать і то тільки з тої одної причини, що ти небагатий. Та я все таки не трачу надії, що все зміниться на краще, бо бачу, що мій брат Вілфред дуже багато думає про твою сестру, Мері, і хоч він сам нині так само настає на мене, щоб я віддавалася, вона є приятелем нас обидвоє і правдоподібно його спонукає змінити його погляди, заки прийме його освідчини“. Лист

кінчався запевненнями незмінної любови й молитвами за мій щасливий поворот.

Щодо листа моєї сестри Мері, він описував те саме: дотепер — писала вона — не могла вона зробити для мене нічого, а так само і для Лілі Бозард, бо мій старший брат Гофрей попросту божеволів з любови, а мій батько є надто хворий і не міг щось порадити в цій справі. Сам Бозард всіми силами напирє на цей шлюб по причині нив, які прилягають до себе. А все таки, — вона натякала в листі — справи можуть змінитися в інший бік і може прийти час, коли вона не буде безуспішно заступитися за мене.

Всі ці листи заставили мене дуже багато передумати. Вони розбудили в моєму серці страшну тугу за домом. Ця туга стала така невидержна, що майже перемінилася у слабість. Її ласкаві слова та запах її волосся, що приніс цей лист з-за моря, поставили Лілі неначе живу перед моїми очима і моє серце заскимліло бажанням бути коло неї. Що більше, я знав, що тепер мене ласкаво повітають, бо моє майно тепер було більше, як майно мого брата, а ніякі батьки не показують дверей женихові, що приносить зі собою більше, як дванадцять тисяч золотих дукатів. Так само я хотів побачити ще раз живим свого батька, поки він піде туди, звідки нема повороту. Та все таки поміж мною і моїм бажанням важко лягла тінь Гарсії. Я роздумував над виконанням помсти вже так довго, що навіть серед цієї нестерпної туги й цієї солодкої спокуси я відчував, що не знайду ніякої приємности в житті, поки не виконаю свого заміру. Щоб бути щасливим, я мушу насамперед вбити Гарсію. Крім того, я був непохитно переконаний, що доки цього не виконаю, проклін, який я сам накликав на свою голову, вічно буде тяжіти наді мною.

За цей час я пішов до нотаря, велів йому зробити документ, який переклав на англійську мову. Цим документом я передав ціле своє майно, за винятком двісті золотих пезос, які задержав для власного вжитку, трьом особам, щоб вони його держали і ним опікувалися аж до мого повороту. Цими трьома особами були: мій старий учитель, лікар Грімстон із Бюнгеї, моя сестра Мері Вінгфілд, і моя наречена Лілі Бозард. Цим документом, який для більшої ваги я підписав на кораблі, а який підписали, як свідки, капітан Бел і два інші англійці,

дозволяв їм орудувати моїм майном за їх власним найкращим розумінням. Дав дозвіл за більшу частину грошей закупити землю, а меншу частину вмістити на проценти. Ввесь цей процент і ввесь готовий дохід із закуплених земель має виплачуватися Лілі Бозард для її приватного вжитку, доки вона не не вийде заміж.

Рівночасно з цим документом я написав свою останню волю, якою передавав більшу частину свого майна Лілі Бозард на випадок, якби вона була незаміжня в хвилині моєї смерті. Другу, меншу частину я оставляв своїй сестрі, Мері. На випадок смерті Лілі ввесь мій маєток мав перейти на власність моєї сестри Мері, або її спадкоємців.

Коли ці два документи підписано і припечатано, я передав їх разом із своїм маєтком та іншими дорогоцінностями в przechовання капітанові Белові, свято зобов'язавши його передати документи і ввесь мій маєток докторові Грімстонові з Бюнгей, який має його щедро винагородити за прислугу. Бел обіцяв це зробити, але не скорше, як переконався, що всі його просьби і мольби зі сльозами в очах, щоб спонукати мене до повороту в Англію, показалися безуспішними.

З золотом і документами я передав ще кілька листів: до свого батька, сестри, старшого брата, доктора Грімстона, скваера Бозарда й до Лілі. В них я описав своє життя від першої хвилини прибуття до Іспанії, бо я дізнався, що всі інші листи, які я вислав попередньо, не дійшли до Англії, та об'явив своє рішення йти за вбивником Гарсією хоч на кінець світу.

Мої листи і все інше, що я вислав, безпечно прибули до Ярмавту. Капітан Бел виладував увесь набір з корабля і покликав мою сестру, брата — бо батько від двох місяців уже спочивав вічним сном, — і скваера Бозарда, його сина й дочку, заявляючи, що має їм сказати й передати дещо таке, що всі задивуються. І їх здивування не знало границь, коли відчинено скрині і вагу золота порівняно з числами, поданими в моїх листах. Від людської пам'яті ще ніколи не було за один раз стільки золота в Бюнгей.

Лілі плакала наперед з утіхи й радості з причини мого щастя, а опісля з жалю, що я не приїхав разом із своїм скарбом. Коли опісля перечитано підписані мною документи, на підставі яких Лілі ставала дуже багатою дівчиною без різниці, чи я жив

би, чи помер, її батько, скваер Бозард голосно присягнув і за-божився, що він усе мене високо цінив і вважав за дуже розумного хлопця та з утіхи обняв і поцілував свою дочку, бажаючи їй щастя. Одним словом усі були щасливі і вдоволені, з винятком мого брата, який вийшов з дому, не сказавши до нікого ні слова. І він зійшов цілком на злу дорогу. Тепер він не мав уже більше надії дістати Лілі за жінку, бо землі, які дістав по батькові, не могли вже служити його плянові. Ще й тепер у нас, в Англії, всякий може силою приневолити свою дочку, коли вона неповнолітня, вийти заміж за того, кого він вибере. І скваер Бозард був чоловіком, який був би зовсім не завагався перед подібним учинком, виходячи зі становища, що примхи дівчини не мають ніякого значення. Та від того дня — така велика є сила золота! — він не говорив про віддання дочки за іншого, тільки за мене одного, а навіть, коли б сама Лілі була схотіла виходити заміж за когось іншого, її батько був би до того не допустив, знаючи, що тоді Лілі втратила б усе майно, яке я їй передав. Та все таки всі голосно говорили про моє божевілля, бо я не хотів залишити погоні за своїм ворогом, але вибрався за ним на кінець світу. Один тільки скваер Бозард потішав себе гадкою, що чи я буду жити, чи загину, гроші все остануть при його дочці. Тільки одна Лілі мене боронила, заявляючи: „Том присягнув, а він завжди дотримує присяги, бо тут іде про його честь. І я буду на нього ждати, хоч би й до гробові дошки“.

РОЗДІЛ Х.

На другий день після того, як я передав своє майно й листи капітанові Белові, я придивлявся, як корабель поволі скрутив довкола пристаневої греблі й мене обняв такий страшний сум і жаль, що я зовсім не соромлюся признатися, що я заплакав. Я охоче віддав би був усе майно, яке було на кораблі за те, щоб замість золота міг я сам на ньому знаходитися. Але моя постановка була невідклична і я мусів сісти на інший корабель, який мав повезти мене ще далше від родинних берегів Англії.

Так воно трапилося, що великий еспанський „карак“, на ім'я „Ляс Сінке Дягас“ (П'ять Ран) мав відплисти до Еспаніолі.

Я завчасу купив дозвіл на зайняття місця на цьому кораблі під старим своїм прибраним іменем д'Аїля, купець. А щоб ще більше видаватися купцем, я накупив у місті всякого краму за сто п'ять золотих пезетів. Це був крам, про який мені говорили, що найкраще продається в Індії. Корабель був переповнений еспанськими авантюристами, переважно злочинцями всяких фахів і найдивніших історій, та проте найліпшими товаришами, коли не були п'яні. Та тепер я вмів говорити кастильським діалектом так поправно, а до того мій зовнішній вигляд був такий еспанський, що мені не справляло вже найменших труднощів уважатися за одного з їх народности, і я це зробив, видумавши історію про своїх батьків і причини, що спонукували мене поплисти за море. Поза тим, як і завжди, я держався, оскільки можна було, осторонь та, не зважаючи на свою здержливість, я дуже скоро здобув симпатії своїх товаришів подорожі, головню через своє вміння лікувати їх недуги.

Про нашу подорож небагато можна оповісти, хіба про її сумний кінець. Коло Канарійських островів ми стояли цілий місяць. Щойно, коли став віяти попутний вітер, ми розгорнули вітрила й поплили до Іспанії. Ввесь час погода була гарна, хоч вітер дуже слабкий. І коли ми за обчисленнями нашого капітана находилися вже тільки тиждень дороги від пристані Сан Домінго, до якої плили, раптом погода змінилася й налетіла страшна буря з півночі. З кожною хвилиною ставала вона сильнішою й страшнішою. Три дні й три ночі наш корабель стогнав і скрипів під страшними ударами хуртовини, яка гнала нас у безвісті. Вкінці стало ясним, що коли погода не зміниться, ми мусимо потопати. Наш корабель затікав у кожному шві. Одну щоглу вихор зломив і кинув у море. Та це все було ще марниця із тим, що мало прийти. Четвертого дня велетенська хвиля відломила нашу керму і тепер ми опинилися безрадні серед велетенських водяних гір. В годину опісля море змило з чердака нашого капітана, а корабель почав скоро тонути.

І тепер зачалася найстрашніша сцена. Від кількох днів матроси й подорожні безнастанно пили, щоб затопити в вині свій страх, а тепер, бачачи, що надійшов кінець, із криком, молитвами й прокльонами стали бігати то сюди, то туди. Ті з них, що були ще трохи тверезі, стали спускати два рятункові човни,

в які я і ще один, що був священиком, намагалися вмістити передовсім жінок і дітей, яких було на кораблі кількоро. Та це була нелегка справа, бо оп'янілі моряки відштовхували їх і самі намагалися дістатися до човнів. Один із човнів перевернувся і всі втопилися. Саме в цю хвилину корабель страшно затріщав і з великою швидкістю став йти на дно. Бачачи, що все пропало, я закликав священика, щоб поспішив за мною і, скочивши в море, став плисти в сторону другого човна, в якому було кілька жінок і яким хвилі кидали на всі сторони. І трапилося, що я безпечно доплив до човна та, будучи добрим пливачем, успів ще вирятувати священика, як він уже потопав. А наш корабель за цей час підняв свій перед високо понад воду і в цій позиції оставав з яку хвилину. Це дало нам доволі часу при допомозі знайдених весел відплисти трохи набік. І ледве це сталось, як серед одного страшного і розпучливого крику тих, що залишилися на чердаку, він полетів, неначе камінь, на дно океану з усіма, що були недалеко в воді, й мало що й нас не потягнув за собою. Якийсь час ми сиділи непорушно, так нас приголомшив страх. Та коли вир перестав клекотіти й шуміти, ми поплили човном назад на те місце, де потонув корабель. Море довкола було засіяне відломками. Поміж ними ми знайшли тільки одну дитину, що держалася плаваючого по воді весла. Всі інші, яких двісті душ, пішло на дно океану разом із човном. А коли, може, й був хто ще живий, ми його не могли знайти, бо дуже скоро стала западати ніч.

Наш малий човен мав десять людей, саме стільки, скільки міг видержати. Священик і я були єдині чоловіки в ньому. Я сказав, що стала западати ніч, а на щастя для нас і море стало опадати. Коли б не це, цілком певно хвилі були б і нас затопили. Все, що ми могли зробити, це держати човен на хвилях, і це ми робили протягом цілої ночі. Зворушливо було бачити, як мій товариш, священик, працюючи разом зі мною в поті чола при веслі, рівночасно сповідав одну жінку за другою, а коли всіх висповідав, почав спільну молитву за спасення душ і за безпеку нашого тіла.

Нарешті ніч минула і зійшло сонце над пустим океаном. Спершу ми були дуже вдячні за схід сонця, бо, перемоклі, ми добре змерзли вночі. Але дуже скоро проміння сонця стало нестерпно пражити, а ми в човні не мали ні води, ні поживи.

Та за те почав віяти досить сильний вітер і ми при допомозі обох весел і кусника полотна зробили щось в роді вітрила, яке гнало нас по воді з досить значною скорістю. Та океан був порожний : ми зовсім не знали, куди нас жене вітер. А тут з кожною годиною наші муки від спраги ставали щораз більш нестерпні. Коло полудня нагло померла одна дитина й ми кинули в море її трупа. В три години опісля померла й мати цієї дитини, напившись гіркої морської води. Ця вода, здавалося, на короткий час вгасила її спрагу, та нараз її охопило божевілья і вона скочила з човна в море. І заки сонце, яке жарило, неначе червона голова сховалося за овидом, я й священник були єдиними людьми в човні, що ще могли сидіти; всі інші лежали на дні його, стогнучи і вмираючи в страшних болях. Настала ніч і принесла з собою деяку полегшу, бо стало холодніше. Але дощ, за який ми молилися, не впав, а задуха була така велика, що коли знову зійшло сонце, ми знали, що це останній раз можемо його оглядати.

В годину по сході сонця померла друга дитина, і коли ми кидали її тіло в море, я побачив далеко на морі корабель, який здавалося плив у такому напрямі, що минув би нас у віддалі двох миль. Подякувавши Богу за цей щасливий випадок, ми взялися до весел, бо тепер вітер уже майже стих і наше грубе вітрило не було всилі посунути човен. Ми веслували з усіх сил, намагаючися перетяти кораблеві дорогу. По якійсь годині вітер утих цілком і корабель станув спокійно на овиді в віддалі яких трьох миль від нас. Я й священник веслували з усіх сил, аж нам здавалося, що впадемо мертві з втоми, тим більше, що сонце тепер пекло, як пожежа, а вітру зовсім не було, щоб лагодило спеку. Наші уста почорніли і потріскали від спраги. Та ми не уставали і врешті тінь щоглів корабля впала на наш човен і ми бачили, як моряки пильно приглядалися нам з чердаку. Коли ми опинилися коло корабля, вони скинули нам згори шнурову драбинку, озиваючися до нас по-еспанськи.

Як ми дісталися на чердак, не можу сказати. Пригадую собі тільки, що я впав у тіні вітрила й став пити воду кухоль за кухлем, які мені подавали. Врешті, коли заспокоїв спрагу, я зімлів і зовсім не мав охоти до шматка м'яса, яке впхали мені в руку. Здається мені, що я мусів зовсім зімліти, бо коли прийшов до себе, сонце було високо понад головою і мені видалося, що я чув якийсь знайомий голос. Тепер я був сам один під вітри-

лом, бо вся залога находилася на переді корабля, збившись довкола чогось, що видавалося неначе людським трупом. Коло мене стояв великий таріль з їжею й пляшка з вином. Почуваючи себе трохи краще, я скористав з цього й добре наївся та напився. Ледве я скінчив їсти, як моряки, що стояли на переді корабля, підняли тіло і вкинули його в море. Після цього три з них, яких я вважав за офіцерів, підійшли до мене. Я встав, щоб їх поздоровити:

— Сеньйоре, — сказав найстрункіший із них ласкавим, звучним голосом — дозвольте мені жертвувати вам нашу гостинність по ваших... — і тут він раптом увірвав.

Чи мені снилося, чи я знаю цей голос? Тепер уперше я міг подивитися на лице цього чоловіка й пізнав його. Це був Хуан де Гарсія. Так само, як я пізнав його, й він мене пізнав.

— Карамба! — закликав. — А це кого тут маємо? Сеньйоре Томе Вінгфілд, вітаю вас! Подивіться, мої товариші, на цього юнака, якого принесло нам море. Він не є еспанець, але англійський шпиг. В останній раз я його бачив на вулицях Севілли і там він намагався мене вбити, бо я хотів відкрити його фах властям. А тепер він тут. В якій цілі, це він хіба знає найліпше сам...

— Це неправда, — відповів я, — я не шпиг і приїхав за море в тій самій цілі, що й усе: щоб знайти вас!

— В такому разі це вам удалося, хоч може не для вашого найліпшого добра. Скажіть самі: чи можете заперечити, що ви називаєтеся Том Вінгфілд і є англійцем?

— Я цього не перечу, я...

— Вибачайте! Як отже воно сталося, що мені ваш товариш, священик, сказав, що ви їхали на кораблі „Ляс Сінкас Длягас“ під фальшивим ім'ям Д'Аіля?

— В особистих цілях, Хуане де Гарсія.

— Ви помиляєтеся, сеньйоре! Я називаюся Сарцеда, як це можуть посвідчити всі ці панове. Я знав колись лицаря, що називав себе де Гарсія, але він уже давно помер.

— Це неправда! — закликав я.

На це один із товаришів Гарсія вдарив мене в лице.

— Тільки поволі, друже, — сказав Гарсія. — Не покаляй свої руки, б'ючи в лице подібного до нього шура, а коли мусиш бити, то бий не рукою, але палкою. Ви самі чули, що він

признався, що є англієць і що їхав під фальшивим ім'ям. Значить, він є одним із ворогів нашого краю. До цього його признання я додаю обвинувачення, яке піддержую своїм словом честі, що він є шпигом і вбивником. Тепер, панове, силою власти, як представник короля, покликаю вас тут на суддів; а може ви є того переконання, що по тім, як цей англійський пес публічно назвав мене брехуном, мені самому прислугує право розправитися з ним? Та я цього не хотів би, бо міг би поступити несправедливо, тому волю віддати цю справу в ваші руки.

Я намагався говорити щераз, та еспанець, який мене вдарив, чоловік, що виглядав страшно, неначе розбійник, добув свого меча й голосно присягнув, що коли я відважуся ще раз відкрити уста, то він мене наскрізь проб'є. Тому мені видалося краще замовчати.

— Цим англійцем можна б дуже гарно прикрасити оцю щоглу, — сказав він.

Де Гарсія, який за цей час почав під носом свистати якусь пісню, усміхнувся. З усміхом подивився на щоглу, опісля на мою шию. Здавалося, ненависть у його очах палила мене.

— Я маю кращу гадку, — сказав третій офіцер. — Коли його повісимо, можуть виникнути деякі клопоти, що потягнуть за собою багато грошей. Він є гарно збудований і сильний юнак і видержить кілька літ у копальнях. Продаймо його разом з іншим вантажем і я сам його візьму для себе. Мені потрібно декількох таких, як він, на моїй плянтації.

На ці слова я бачив, як лице Гарсії видовжилося з недоволення, бо він хотів позбутися мене раз назавжди. Та все таки він уважав за невідповідне перечити й, голосно позіхнувши, сказав:

— Оскільки йде про мене, беріть собі його, товаришу, і то зовсім безплатно. Тільки остерігаю вас: пильнуйте його добре, а то знайдете колись ніж у своїх плечах.

Офіцер засміявся і сказав:

— О, друже, він ледве матиме нагоду до того, бо я ніколи не йду більше, як сто кроків під землю, де він знайде своє приміщення. А тепер, англійче, там, я думаю, для тебе місце . . . — Він закликав моряка й наказав йому подати кайдани, які мав на руках і ногах чоловік, що його вкинули в море.

Коли це сталося й перешукано мої кишені та забрано малу суму золота, яку я мав при собі (це були рештки мого майна), заклали ланцюг на мої ноги і довкола шиї та потягнули мене на спід корабля. Та заки я дійшов ще під поклад, я набрав певности з різних ознак, який був вантаж цього корабля. Корабель був наладований невольниками, зловленими на Фернандіна, як еспанці називали остров Куба. Тепер і мене зачислили до цих невольників.

...Я не знаю, яких слів дібрати, щоб оповісти все страхіття. Місце під чердаком було низьке, не більше, як сім стіп заввишки, а невольники лежали в залізах у стухлій воді, що назбиралася на дні корабля. Вони були так густо збиті, що не мали способу ворухнутися. Кожний був прикований до залізного колеса, впущеного в бік корабля. Загалом могло їх бути коло двісті, всуміш жінки, чоловіки й діти. Одначе вірніше буде, сказати, що їх мусіло бути коло двісті тижднів тому, коли корабель відплив. За цей тиждень яких двадцять померло. Це була мала втрата, бо еспанці все рахують утрати від одної третини до половини свого живого набору в цій пекельній торгівлі. Коли я зійшов униз, побачивши цей нечуваний образ, почувши стогін і нестерпний сморід, я, й так ослаблений, попав у таку смертельну слабкість, що мене мусіли нести. За хвилину я так само був прикований у ряді чорних чоловіків і жінок, а мої ноги опинилися в смердячій воді. І тут еспанці залишили мене, підсміхаючись з мене та заявляючи, що й таке левовище є ще задобре для англійця. Якийсь час я сидів, як закам'янілий, та потім прийшов сон чи омління і забуття всього.

Коли я прочунав, я помітив недалеко еспанця, якому мене подарували, чи може продали, з ліхтаркою в руці. Він приглядався, як звільнювали з заліза жінку, що була прикована зараз коло мене. Вона померла і при непевному світлі ліхтарні я бачив, що вона мусіла вмерти на якусь страшну недугу, якої я зовсім ще не бачив і не знав та яку щойно пізніше пізнав під іменем „чорна блювота“. І не вона одна тільки померла, бо я начислив двадцять кілька трупів, яких витягали одного за одним. Крім того я побачив, що майже таке саме число є хворих і що еспанці дуже залякані, бо вони зовсім не розумілися на цій недозі й старалися їй запобігти, допускаючи на

дно корабля трохи свіжого повітря. Для того вийняли кілька дощок із чердака. Коли б були цього не зробили, думаю, що всі були б померли. А що й я не запав на цю страшну недугу, завдячую хіба тільки тому, що найбільший отвір у чердаку зроблено якраз над моєю головою, так, що станувши просто — оскільки на це дозволяли мені кайдани, — я міг дихати майже чистим повітрям.

А за весь цей час ми пражилися у нестерпній духоті, бо сонце страшенно нагрівало дошки чердаку над нашими головами. З того, що корабель стояв непорушно, я догадався, що нема вітру і ми стоїмо на місці. Я піднявся й, ставши одною ногою на в'язання корабля, міг бачити ноги прохожих на чердаку.

За хвилину я побачив край одягу священика й, догадуючися, що це мусить бути мій товариш подорожі, з яким мені вдалося врятувати людей з корабля, я намагався звернути на себ його увагу. Це мені вдалося. І як тільки священик помітив, хто є на споді корабля, зараз положився на дошки чердаку, вдаючи, що кладеться на відпочинок, і таким чином ми почали говорити з собою. Він сказав мені те, чого я догадувався, що корабель стоїть непорушно та що на кораблі шаліє велика пошесть: третина залоги корабля лежить хвора. І додав, що це видима Божа кара за злочини й жорстокість цих людей.

Я запитав його, де тепер знаходиться Сарцеда, як тепер називав себе Гарсія. На цей запит я дізнався, що й він захворів нині рано. Ця вістка мене невимовно втішила, бо коли я ненавидів його попередньо, то легко уявити собі, яка мусіла бути моя ненависть тепер. Та нараз священик покинув мене, щоб за хвилину вернутися з водою, змішаною з цитриновим соком. Цей напій смакував мені, неначе нектар богів. Крім того, приніс мені трохи доброго м'яса й овочів. Це все подав мені дірою в помості, а в заплату за це я показав йому свої заковані в кайдани руки. Після цього він, на мій превеликий жаль, відійшов. Чому, я дізнався другого ранку.

Минув день, минула довга ніч і коли еспанці знову прийшли на спід корабля, знайшли нових сорок трупів, що їх треба було виволікти. Хворих було дуже багато. Коли вони впоралися з цією роботою, я встав знову й почав пильно вичікувати свого друга, священика. Та він не прийшов уже ніколи більше.

РОЗДІЛ XI.

Більше, як годину, я стояв, витягаючи шию й виглядаючи євщеника. І, врешті, коли я змучений уже вибирався пірнути назад на дно своєї тюрми, бо мені годі було лишатися довше в цьому невідгідному становищі, я побачив сукню жінки, яка переходила попри отвір у чердаку. Я зараз пізнав, що це сукня жінки, яка разом зо мною спаслася в човні.

— Сеньйоро, — прошептав я — на милість Бога, вислухайте мене. Це говорить д'Аїля, який є прикований на дні корабля...

Вона спинилася, а опісля так само, як це зробив був євщеник, присіла на чердаку. Я шепчучи почав оповідати їй про своє страшне становище, зовсім не знаючи, що вона з ним об'язомлена та знає про пекло на споді корабля.

— Горе, сеньйоре, — відповіла вона — хіба не може бути нічого страшнішого, як те, що є на дні корабля. Страшна пошесть лютує так само й серед залоги. Шість із них уже померло, а двічі стільки шаліє в передсмертному божевіллі. О, далеко краще було б, коли б було нас усіх проковтнуло море, ніж мали ми потрапити в це пекло. Моя мати померла, а мій малий брат умирає...

— Де є євщеник? — запитав я.

— Він помер нині рано і його власне вкинено в море. Та перед своєю смертю він говорив про вас і просив мене, щоб я вам допомгла, оскільки це буде в моїх силах. Та його слова були сказані в гарячці і я думала, що це тільки маячення хворого. Та, на жаль, вони правдиві. І як мені вам допомгти?

— Може вдасться вам знайти для мене напій і їду, — відповів я. — А що торкається мого друга, нехай Господь прийме його душу. Що є з капітаном Сарцедою? Чи він так само помер?

— Ні, сеньйор. Він єдиний видужує з пошести, яка повалила всіх. А тепер я мушу йти до свого брата, та насамперед постараюся для вас за їжу й напій.

Вона відійшла та за хвилину вернулася з м'ясом і пляшкою вина, яку заховала під своїм одягом. Я їв і благословив її.

Два дні годувала вона мене таким способом, приносячи поживу вночі. Другої ночі сказала мені, що її брав помер, а з цілої залоги корабля тільки п'ятнадцять моряків і один офіцер здо-

рові. Вона сама починає хворіти. Сказала ще, що вода на кораблі майже скінчилася, а так само нема вже майже ніякого харчу для невольників. Після цього вона вже більше не приходила і я думаю, що й вона померла.

А в двадцять чотири години після її останніх відвідин і я покинув цей проклятий корабель. Цілий день ніхто не показався, щоб принести поживу невольникам або заопікуватися хворими та багато з них уже не потребували ніякої опіки, бо майже всі були мертві. Один тільки я не заразився пошестю, мабуть, завдяки здоровому організмові, що мене все хоронив перед усякими хворобами, а крім того добра пожива, яку я діставав від своїх добродіїв і трохи свіжого повітря не менше рятували мене перед захворюванням. Та тепер я знав, що мені не жити вже довго і прикований до стіни страшного корабля, я молився безнастанно, щоб прийшла нарешті смерть і мене визволила з мук. День минув, як і попередні, серед нестерпної спеки й найменшого подуву вітру. Прийшла нарешті ніч, яка стала ще страшніша по причині звірячого шалу вмираючих. Та навіть серед цього страшного пекла я заснув і в сонній мрії мені здавалося, що йду на прохід із своєю коханою Лілі цвітучою долиною Вавеней.

Над самим ранком мене збудив брязкіт ланцюгів. Розплющивши очі, я спостеріг, що при світлі ліхтарні працює кілька моряків, здіймаючи кайдани з мертвих і живих. Як тільки з котрого зняли кайдани, зараз його перев'язували шнуром та витягали на поміст. Голосний плюскіт води казав мені догадатися всього. Тепер я зрозумів, що всіх невольників викидають із корабля в море через брак води до пиття на кораблі, та в надії, що цим способом ще ті з залоги, які лишилися при життю, вирятуються перед пошестю.

Я приглядався їх роботі, аж доки не опинилися вони відгороджені від мене лиш тільки двома невольниками. Один з них був мертвий, а другий ще жив. І тоді я пригадав собі, що така сама доля жде й мене і став застановлятися над тим, чи заявити, що я є зовсім вільний від пошести і здоровий, чи може краще дозволити, щоб мене втопили. Бажання жити було сильне, але з другої сторони може цим наражу себе на ще страшніші муки. До того моя відвага й настрої були такі вже зломані всякими клопатами і нещастями, що я рішив радше прийняти смерть,

ніж ласку звільнення. Крім того я знав, що є дуже слабкі вигляди на якусь ласку, бо бачив, що еспанські моряки є напів-божевільні зі страху і мають тільки одне бажання: якнайскорше позбутися невільників, що випивають воду, і — як вони думали — дихають пошестю. І тому я проказав такі молитви, які мені прийшли в цю хвилину до голови, хоч увесь прохолов зі страху, бо бідне тіло все здригається перед своїм кінцем і незнаюмою долею поза гробом, і приготувався вмирати.

Витягнувши мого сусіда, живого дикуна, звернулися моряки до мене. Вони були голі до половини тіла і працювали з поспіхом, щоб якнайскоріше впоратися з немилою працею. Облиті потом, безнастанно покріпляли свої сили й відвагу пляшкою спирту.

— Цей є так само живий і зовсім не виглядає на хворого, — сказав моряк, який здіймав із мене кайдани.

— Живий, чи мертвий, у море з собакою! — відповів охриплим голосом другий і я побачив, що це той самий офіцер, якому я дістався в неволю. — Це є той англієць і ніхто інший, тільки він приніс нам усе нещастя. Киньмо Йону в море і нехай він там пробує чарувати людоїдів.

— Нехай так буде, — відповів другий, докінчуючи звільнення мене з кайданів. — Скажи свої молитви, англіїче, і нехай вони принесуть тобі більше щастя, ніж усім тим, що були на цьому кораблі. Ось, маєш, це є лік, який робить утоплення приємнішим, а на кораблі цього є тепер далеко більше, ніж води. — І з цими словами він подав мені пляшку з горілкою. Я потягнув глибоко і це мене трохи підбадьорило. Після цього мене обв'язано в половині шнуром і на даний знак почали згори тягти за шнур. За хвилину я вже був на чердаку. Та коли мене тягнуто догори, я спинився дуже близько того еспанця, якому мене віддано в неволю, і на його обличчі побачив ознаки пошести.

— Прощай! — закликав я до нього. — Ми й так дуже скоро стрінемося. Дурний! Пощо працюєш? Відпочивай, бо недуга й тебе вже вхопила. За шість годин будеш уже трупом!

Його долішня щока опала додолу з остраху і на хвилину він неначе закаменів. Та потім страшенно заляв і хотів мене вдарити молотком, який держав у руці, й певно був би дуже

скоро покінчив усі мої страждання, коли б якраз в цю хвилину не потягли мене догори.

За секунду я впав на чердак, бо ті, що тягли, звільнили напругу линви. Коло мене стояли два чорні, обов'язком яких було кидати нещасних у море. За ними сидів на кріслі, з вихудлим по перебутій недузї обличчям, Гарсія і холодив себе своїм широким капелюхом.

Він зараз пізнав мене у сяйві місяця й закликав:

— Що, ви все ще живі, свояче? То ви дуже сильні. Я був певний, що ви вже вмерли, або вмираєте. І коли б не ця проклята пошесть, я був би сам про це подбав. Та це накінець прийшло й оце є єдиний щасливий випадок у всій цій нещасній подорожі, що матиму приємність післати вас акулам. Це мене дуже потішає, друже Вінгфілд. Отже ви вибралися за море, щоб пімститися на мені? Я надіюся, що ваш побут тут був щасливий і приємний. Правда, вигоди не були надто гарні й приємні, але принаймні привітання було сердечне. А тепер настав час трохи прискіпити від'їзд гостей. Коли за хвилину трапиться стрінуги твою матір, скажи їй, що мені було прикро її вбивати, бо вона була єдиною людиною, яку я любив. Я не приїхав до Англії, щоб її вбити, як це може ви думали, але вона приневолила мене до цього. Коли б я був не вбив її, я ніколи не був би міг безпечно вернутися до Іспанії. Вона мала надто багато моєї крові й темпераменту, щоб була дозволила мені втекти, а ця кров, здається, пливе так само і в твоїх жилах, інакше ти не переслідував би мене так уперто. Та, бачиш, що ця кров не принесла тобі добра...

І він знову напів поклався в кріслі і став даліше прохолоджувати себе капелюхом.

І навіть в оцю хвилину, коли я стояв перед лицем смерті, я почув, як моя кров закипіла. Справді, тріумф Гарсії був повний. Я вибрався, щоб його вбити, і який же кінець мене стрінуг? Він дає наказ кинути мене акулам у море. Та все таки я відповів йому з гідністю і спокоєм, на який тільки міг здобутися:

— Ви використовуєте тільки своє вигідніше становище супроти мене. Та коли в вас є хоч крихітка мужеськості й лицарськості, подайте мені меч і поладнаймо наше непорозуміння раз назавсіди. Я знаю, ви є ослаблений хворобою, але так само

і я ослаблений, провівши стільки днів і ночей у цьому пеклі на долині. Наші сили будуть рівні, де Гарсіє!

— Можливо, що так, свояче. Але яка в цьому потреба? Щоб бути щирим, скажу, що не все велося мені гаразд від тієї хвилини, коли ми останній раз стояли проти себе, і воно може видається дивним, але від якогось часу непокоїть мене прочуття, що ви будете моєю смертю. І це є власне одна з головних причин, чому я шукав сховища в цих гарячих краях. Та подивіться тепер самі на глупоту всіх віщувань і передчуть: я живий, хоч був смертельно хворий, і хочу й думаю далі жити, під час коли ти — прости мені, що це пригадую — є вже в дійсності трупом. Диви, оці панове — і він показав на двох чорних велетнів, які, користаючи з нашої розмови, вкинули за цей час у море невільника, якого витягнуто нагору після мене — тільки ждуть на те, коли скінчиться наша розмова. Чи маєте що переказати комусь? Коли так, спішіться, бо час короткий і ми хочемо очистити чердак перед сходом сонця...

— Я не маю нічого переказувати через такого чоловіка, як ви, але за те маю вам дещо переказати, де Гарсіє. Та наперед дозвольте мені сказати слово від себе. Видається, що ви виграли, хитрий убивнику, та можливо, що все таки гра ще нескінчена. Ваші прочуття все ще можуть сповнитися. Я мертвий, але мій проклин усе буде тяжіти над вашою головою, бо свою месть полишаю в руці Того, кому повинен був полишити від самого початку. Ви можете жити ще кілька років довше, але, думаєте, що спасетеся? Одного дня ви мусітимете померти так певно, як певно тепер я мушу вмирати, а тоді що буде з вами, де Гарсіє?

— Завішення зброї, про яке вас уже тепер прошу, — відповів він із глумливим сміхом. — Яка шкода, що ви не стали місіонарем... Але ви сказали, що маєте мені щось переказати. Прощу, кажіть негайно, бо час наглить, свояче! Хто має що мені переказати?

— Ізабела де Сінгвенца, яку ви ошукали фальшивим супружеством, а опісля покинули! — відповів я.

Він зірвався, неначе опарений, з крісла і прискочив до мене.

— Що сталося з нею? — закликав дико.

— Нічого надзвичайного, як тільки те, що суд інквізиції покарав її смертю разом з її дитиною...

— Мати Божа!.. Та звідки ви це знаєте?

— Я дізнався тільки припадково. І вона перед самою своєю смертю молила мене, щоб вам оповісти про її смерть і про смерть вашої дитини і що вона померла, до останньої хвилини охороняючи ваше ім'я перед властями; померла, все вас люблячи і прощаючи вам ваш злочин. Це було посольство передане від неї, до якого я додам тільки одне — нехай пам'ять її переслідуює вас до останньої вашої хвилини! Пам'ять її і моєї матері! Нехай духи їх переслідують вас і непокоять кожної години дня і ночі, без відпочинку за життя і в годину вашої смерти, на землі і в пеклі!

Він закрив своє лице руками й важко застогнав, повалившись у своє крісло. Та за хвилину відняв руки і слабим голосом видав приказ чорним:

— Геть із цим невільниким! Чого відтягаєтеся?

Оба чорні приступили до мене та я зовсім не мав охоти попасти в їх руки. Що більше, я рішився забрати з собою де Гарсію в хвили моря. Одним скоком я спинився біля нього і, схопивши його з крісла, підняв високо понад поруччя чердака. Та на цьому все й скінчилося, бо в ту саму хвилину прискочили до мене оба чорні моряки й вирвали його з моїх рук. Бачачи, що все скінчено, бо вони хопилися за свої мечі, щоб мене потягти на шматки, я одним скоком перескочив поруччя й кинувся в море.

Мій розум говорив мені, що для мене буде найкраще, коли якнайскоріше втоплюся. Значить, коли зовсім не буду пробувати плисти, але зараз пірну під воду. Та любов до життя у людини все така сильна, що як тільки я доторкнувся води, я без надуми став працювати руками і ногами і плисти коло корабля, намагаючися все держатися в тіні, бо побоювався, що Гарсія, коли мене побачить, стане стріляти в мене або з лука або з мушкетів. І коли я так плив, зачув, як він сказав серед проклонів:

— Він пішов і то цим разом надобре, та моє прочуття цим разом мало що не сповнилося. О, як усе мене страхав вид цього чоловіка! . .

Мій розум говорив мені тепер, що я поповнюю правдиве божевідля, бо коли не вхопить мене акула, то я можу плавати таким способом шість або й вісім годин у цій теплій воді та врешті все ж таки мусітиму потонути, отже нащо здалася всяка боротьба й змагання? Та проте я плив повільно і після смороду

й гнилизни на дні корабля серед невідьників дотик теплої чистої води і холодне повітря видавалися мені вином і поживою та вливали сили в мої жили. Тепер я знаходився сто або й більше ярдів від корабля і хоч ті, що були на чердаку, ледве могли мене бачити, я все таки міг чути плюскіт води від киданих у море тіл та крик потопаючих, яких кидано ще живими.

Я підняв голову і розглянувся по безмежній воді. Побачивши, що щось пливе в деякій віддалі від мене, я звернув у той бік, сподіваючися, що кожна хвилина буде моєю останньою через акул, яких є сила-силенна в цих морях. Невдовзі я догледів той предмет недалеко коло себе і на свою превелику вітіху побачив, що це була велика бочка, яку викинено з корабля і яка плавала по воді. Я доплив до неї й, підпихаючи її від споду, домігся, що вона перекилилася, і я міг вхопитися її горішнього краю. Так я побачив, що вона до половини була наповнена напів-згнилим м'ясом і це м'ясо, сповнюючи роллю баласту, спричинило, що бочка плавала, неначе човен по воді, й не перевернулася. І мені прийшло на гадку, що коли б я встиг дістатися до середини бочки, то був би там безпечний перед акулами хоч на якийсь час. Але як дістатися туди, я сам не знав.

І коли я задумувався над тим, як дістатися до середини, не вивернувши бочки, мимоволі обернувся позад себе й побачив плетву акули не далі, як двадцять кроків від себе. Потвора скоро плила в мою сторону. Мене обняв смертельний страх і додав мені зручності й відваги. Похиливши в один бік край бочки, що аж вода стала вливатися до середини, я вхопився за протилежний край обома руками й, піднявши на них усе тіло, рівночасно підтягнув під себе коліна. До цього часу я не вмію витолкувати і сказати, як це мені вдалося. Знаю тільки, що за хвилину я вже був у бочці й то без жадного ушкодження, крім поздираної шкіри. Та хоч я найшов собі „човен“, він міг кожної хвилини затонути, бо тягар мого тіла, доданий до тягару зігнилого м'яса, був завеликий. Я знав, що лиш трошечки більше води до середини — і все пірне під воду. В цю хвилину я побачив плетву акули всього тільки чотири ярди від бочки. Ще одна секунда й бочка сильно заколихалася, коли риба вдарила в неї своїм носом.

Тепер я почав вичерпувати воду руками з гарячковим поспіхом. Коли бочка піднялася яких два цілі понад плесо води,

акула, розлючена моєю втечею, виплила на поверхню води й, обернувшись боком, своїми страшними зубами вкусила бочку, що аж почувся скрегіт її страшних зубів об дерево. Через це бочка перехилилася і почала крутитися колом, а в неї набралось більше води, ніж я встиг був вичерпати. Я почав вичерпувати наново і, коли б акула була повторила свій напад, це була б моя остання година. Та, видно, не засмакувавши в дереві й залізі, вона на деякий час відплила, та все таки протягом кількох дальших годин я бачив час до часу її плетви. Я вичерпував воду руками так довго, аж доки не міг уже її більше засягнути. Край бочки підіймався тепер яких дванадцять цалів над водою і я більше її не хотів облегувати, побоюючися, що вона готова перевернутися. Тепер я мав доволі часу на відпочинок і роздумування, що все це нінащо не придалося, бо я все таки мусітиму вмирати, коли не в хвилях моря, то зі спраги. І я почав нарікати сам на себе, що моя трусливість тільки продовжила мої терпіння.

Я став молитися, прохаючи Господа про рятунок. Ніколи в своєму життю я не молився щиріше, як у ту годину. І коли я скінчив молитися, мене обняв дивний спокій. Мені вдалося незвичайним, що я три рази врятувався від великих небезпек протягом кількох днів: раз із потопуючого корабля, другий раз від пошести й невільництва, а втретє перед хвилиною від зубів страшної акули. І я думав, що воно було б неправдоподібним, щоб по тім, як я спасся перед небезпеками, які для багатьох були б смертельними, я мав би тепер марно пропадати. І одна лишалася мені ще потіха: знаючи, що я живий, я міг мати надію все ще на якийсь рятунок.

Остаточно моя відвага вернулася до мене і я став навіть подивляти красу ночі. Море було гладеньке, неначе дзеркало: не було найменшого подиху вітру, а тепер, коли місяць став ховатися за обрієм, зорі виступили в усій своїй красі й величі. Але вони поволі стали бліднути й на овиді появилися перші проміні сонця. Та тепер я не міг бачити далі, як п'ятдесят ярдів довкола себе, бо над плесом спокійної води зібралася густа мряка й висіла над ним годину або й більше. Коли сонце було вже досить високо, мряка розвіялася. Тепер море довкола було чисте, з винятком тільки одного місця, над яким мряка стояла далі густою лавою. Чому саме в цьому напрямі лишилася вона, я ніяк не міг збагнути.

Та скоро сонце стало сильно припікати і почалися мої терпіння. Крім тієї горілки, якої я напився на споді корабля, я від доби не мав ніякого напою в устах. Не буду описувати своїх терпінь, бо це не дасться зробити. Скажу тільки, що ніякий опис негоден представити їх тим, які годинами не стояли в бочці з відкритою головою, палені спрагою й виставлені на жаркі проміні тропічного сонця. Хвилинами я умлівав і діставав завороту голови і тільки з трудом міг удержатися, щоб не впасти в воду. Вкінці я попав у стан омління й дерев'яного сну, з якого мене розбудив крик птахів і плеск води. На невимовну втіху я побачив, що те, що мені видалося далекою мрякою, це був низький беріг, і що приплив моря мене скоро ніс у сторону гирла великої ріки. А крик птахів походив від соток мев, які на березі пирували, заїдаючи зловлену рибу. І нараз я побачив, як одна мева вхопила рибу такої величини, що ледве могла підняти її понад воду. Тоді почала бити її своїм дзьобом по голові, а вбивши її, стала їсти таки на воді. Та за цей час течія наднесла мене на це місце і я не завагався схопити рибу. Ще одна хвилина і я став пожирати її сиру. Ніколи в своєму житті не їв я з більшим смаком та не найшов більшого відсвіження по їді, як у цю хвилину.

Коли я проковтнув стільки, скільки міг без пиття води, решту риби я вложив у кишеню свого одягу й звернув усю свою увагу на прибережні скелі. Дуже скоро я усвідомив собі, що не зможу переплисти їх, стоячи у бочці. Тому рішив видістатися з неї, перевернути її боком і, сидячи на ній, переплисти до берега. По півгодинній роботі мені остаточно вдалося переплисти піскові лави й скелі і я опинився в гирлі великої ріки. Щастя сприяло мені далше, бо я знайшов кусень дерева і, вживаючи його як весла, вспів звернути свій „човен“ у сторону берега. Беріг на великій віддалі заріс трощею, з якої групами виростили великі дерева, а в їх коронах видно було великі горіхи. На беріг я дістався без ніякої пригоди, а заки це сталося, я перебув ще в своїй бочці декілька годин і це спасло мене перед крокодилами, від яких ріка аж кишіла. Про них я тоді ще нічого не знав.

Я добився нарешті до берега і то в сам час, бо в цю хвилину приплив скінчився, і почався відплив. Коли б мене він забрав від берега, я певно не дістався б був до нього знову. Я спостеріг,

що нахожуся не в глибшій воді, як на чотири стопи, й тому, вискочивши з бочки, добрив водою на сушу. Тут, кинувшись на землю, насамперед гарячою молитвою подякував Господеві, що спасав мене до цієї пори правдиво чудесним способом. Аж тепер спрага вернулася до мене ще із страшнішою, ніж попередньо, силою і тому я не міг довго відпочивати. Піднявшись на ноги, я вернувся до берега і тут найшов калабаню дощової води. Я її покоштував і вона мені показалася солодкою та пригожою до пиття. І я пив, плачучи з утіхи та смакуючи. Я пив і пив, аж доки не міг вже більше пити. Опісля обмив солону ропу зі свого обличчя й тіла та вийнявши захований кусник риби, з'їв її зі смаком. Так відсвіжений кинувся в тіні великого корча, покритого білим квіттям, і зараз заснув, бо був цілком вичерпаний із сил.

Коли я розплющив очі, була ніч. Я спав би ще довше, якби не пекучий біль у кожній частині тіла. Він був такий нестерпний, що я зірвався на рівні ноги. Спершу не міг ніяк догадатися, що спричинює мені ці муки, та по якимсь часі я спостеріг, що повітря було переповнене подібними до комарів комахами, які брєнєючи сідали на моє тіло і висисали з нього кров, напускаючи рівночасно до середини отрути. Еспанці називають цих страшних комах москітами. Та вони не були одинокими мухами, бо сотні інших комах, не більших за голівку від шпильки, стали пирувати на мені, неначе бульдоги на ведмеді, вверчуючи свої голови в моє тіло. Їх називають еспанці „гаррапатас“. Були й інші, та їх така сила, що годі про них тут згадувати. Вони були всякого вигляду й величини й тільки одну мали спільну прикмету: укушення всіх їх було однаково трійливе. Над ранком ця зараза довела мене майже до божевілля, бо я не був у силі ніяким способом обігнатися від них.

І перед самим сходом сонця я пішов і поклався в воду, та ледви полежав у ній кілька хвилин, як побачив велитенського крокодила, який став ліниво підніматися з намулу таки зараз коло мене. Страшно наляканий, я зірвався на рівні ноги і втік на беріг, бо ніколи в своєму житті ще не бачив такої потвори; і тут знову впав жертвою крилатих сотворінь, які, здавалося, тільки ждали мене.

РОЗДІЛ XII.

Врешті засвітало і я побачив себе в оплаканім стані: все моє обличчя напухло і виглядало як величезний гарбуз. Та й усе моє тіло було не в кращому стані. Крім того, я не міг хвилинки посидіти спокійно, щоб не чухатися від нестерпної сверблячки. Вона доводила мене до того, що я почав бігати й качатися, неначе божевільний. І де мені було бігти цим велетенським багном, щоб побачити якийсь сховок або слід людської оселі? Я цього зовсім не знав і тому наосліп пустився берегом ріки. Майже на кожному кроці сполохував величезних крокодилів та отруйне гаддя. Тепер я знав, що мені не доведеться довго пожити серед таких мук і тому вирішив іти, доки не спаду цілком вичерпаний із сил і смерть не закінчить моїх терпінь.

Я йшов так може з годину, аж нарешті дійшов до місця, що було зовсім вільне від дерев і трощі. Тим вільним місцем я скавав і танцював, рівночасно бючи запухлими руками комарів, які роєм крутилися довкола моєї голови. Тепер кінець мусів бути недалеко, бо я був цілком вичерпаний і валився з ніг. Нараз я набіг на громадку людей брунатного кольору шкіри, одягнених у білу одіж, які ловили рибу в ріці. Коло них, у воді, стояло кілька човнів, наладованих товаром. Вони в цю хвилину якраз їли й, як тільки мене побачили, нараз усі закричали в один голос невідомою мені мовою й хопилися за зброю, що лежала коло них: луки, стріли і дерев'яні коли, вибивані по обидвох сторонах гострим кремінним каменем. Вони рушили мені на стрічу, неначе хотіли мене вбити. Я підняв обі руки догори, бажаючи помилування. І коли вони побачили, що я без зброї й цілком безпомічний, поклали на землю свою зброю і почали щось до мене говорити. Я потряс заперечуючи головою, заявляючи таким способом, що їх не розумію, і показав пальцем насамперед на море, а опісля на своє запухле лице й тіло. Вони потакнули головами й один із них пішов до човна і вийняв із нього масть брунатного кольору та дуже пахучу. Опісля знаками сказав мені, щоб я зняв із себе одіж, вигляд якої дуже їх усіх дивував. Коли це сталося, вони вимастили все моє тіло цією мастю, дотик якої давав мені чудову полегшу від терпінь, спричинюваних нестерпною сверблячкою. Крім того, по вимащенню моє тіло видно стало несмачне для комах, бо вони перестали мене непокоїти.

Коли мене вимастили, дали мені їсти: печену рибу й сікане м'ясо разом із напоєм, покритим шипучою піною, який, як я опісля дізнався, називали шоколядою. Коли я скінчив їсти, а за весь цей час вони щось говорили поміж собою тихим голосом, вони знаками вказали мені, щоб я ввійшов до одного човна й дали мені мату, щоб на ній там пожитися. Я послухав. Три чоловіки ввійшли зо мною до човна, бо він був великий. Один із них, старий чоловік з дуже поважним обличчям, якого я вважав за начальника виправи, сів напроти мене. Два інші сіли один на переді, а другий на заді човна й почали веслувати. І ми рушили в дорогу в товаристві інших човнів, та заки ми переплили яку милю, я в наслідку повного вичерпання із сил і змучення заснув.

Коли я пробудився, почув себе значно відсвіженим. Як виявилось, я спав багато годин, бо сонце вже запало. Мене це незвичайно здивувало, коли я спостеріг, що мій старий товариш подорожі весь час пильно мене сторожив у часі мого сну, обганяючи комарів зеленою галузкою. Ця ласкавість, здавалося, давала мені запевнення, що я не знаходжуся в жадній небезпеці. І коли я заспокоївся щодо цього, став цікаво приглядатися околиці незнаного мені краю й народу, до якого я попав. Тепер ми плили меншою рікою від тієї, на беріг якої викинуло мене море і вже не находилися по середині мочарів. По обох берегах видко було отвертий край або радше край, який був би отвертий, коли б не великі дерева, більші від наших найбільших дубів, які росли над самою водою. До самих вершків цих дерев пнулися рослини, що звисали вділ, неначе фестони, а так само сила чудових квітів, які держалися пнів цих дерев, неначе мох муру. Серед гілля цих дерев видко було силу силенну птахів з різнокольоровим пір'ям, а також малп, які викрикали і гавкали на нас, коли ми недалеко перепливали.

З хвилиною, як тільки сонце зайшло в цім дивнім і незнанім краю, ми причалили до місця спочинку, побудованого з пнів дерев, і висіли на сушу. Тепер раптом потемніло й усе, що я міг бачити, то те, що мене вели знаменитою дорогою. Так дійшли ми до брами. По гавканню собак і численних голосах людей я додумався, що це брама до якогось міста. І дійсно ми почали йти довгою вулицею з домами по обох сторонах. Коло дверей останнього дому мій товариш задержався і, взявши мене за

руку, ввів до довгої й низької кімнати, освітленої глиняними каганцями. Тут з'явилося кілька жінок і поцілували його, а інші, яких я вважав за слуг, поздоровили його, доторкаючися долоною підлоги. Та дуже скоро очі всіх звернулися на мене й посипалися швидкі запити. Я догадувався, що це всі вони питалися про мене.

Коли вже всі до схочу надивилися на мене, подано вечерю. Була це багата вечеря, з численними стравами незнаного мені м'яса. Мене запрошено до неї. Сидячи на маті, я їв з посуду, який ставили передімною на землі жінки. Поміж ними мені впала в око одна дівчина, яка всіх інших перевищувала красою й принадою, хоч кожна з присутніх сміло можна було назвати красунею. Правда, вона була темної краски, але риси її обличчя були ніжні, а очі чудові. Постать її була струнка й гнучка, а солодкість її личка додавала правдивого чару цілій її появі. Я згадую тут про цю дівчину з двох причин: перше тому, що вона спасла мене перед жертівним каменем, друге тому, що вона була власне тією жінкою, що перейшла до історії під іменем Маріна, коханка Кортеза, без помочі якої він ніколи не був би підбив Мехіка. Та в оцю хвилину вона навіть і не мріяла ще про те, що доля вибрала її за знаряддя, яке має підчинити її чудову батьківщину під жорстоке ярмо еспанців.

Від першої хвилини, як я ввійшов до хати, побачив я цю Маріну, так її називатиму, бо її індіанське ім'я занадто довге, щоб його можна написати, й вона так само відразу почала виявляти велике милосердя для мого опущеного й нещасливого стану та робила все, що тільки було в її силі, щоб мене охоронити перед простацькою цікавістю. Це вона принесла мені води, щоб я обмився, а так само й чистий білий одяг замість моїх обдертих і смердючих лахів. Це був широкий плащ, штудерно тканий з ясного пташачого пір'я.

Коли вечеря скінчилася, мені подано мату, на якій я мав пожитися спати, і я зараз поклався спати, роздумуючи, що хоч, може, навіки пропав для свого світу, то бодай попав між лагідний і шляхетний народ і, як видно з численних ознак на кожному кроці, зовсім не дикий і не варварський. Одна річ тільки мене непокоїла. Я пізнав, що хоч поводитися зо мною незвичайно по-людяному, проте я був вязнем, бо один мужчина з мідяним списом у руках спав на порозі моєї малої кімнати.

Перед тим як покластися спати, я подивився крізь дерев'яну решітку, яка служила охороною у вікні, і побачив, що дім стояв край великої площі, по середині якої підносилася до неба висока піраміда: вона була заввишки найменше сто стіп. На самому верху її стояв будинок із каменю, який виглядав на святиню, і дійсно, перед цим будинком горів вогонь. Дивуючися, в якій цілі покладено стільки труду для виконання цієї будівлі, та на чию честь це сталося, я заснув.

Ранком я мав дізнатися всього.

Тут буде до речі сказати, що, як я щойно пізніше дізнався, я находився в місті Тобаско, яке було столицею однієї з полудневих провінцій Анагуаку. Це місто було в віддалі кількасот миль від центрального столичного міста Теноктітлян, або Мехіко. Ріка, де я спасся в бочці і на беріг якої був викинений, була Ріо де Тобаско. Це та сама ріка, на берегах якої наступного року висів на сушу Кортес. Моїм господарем або краще моїм теперішнім власником, був „качик“, цебто губернатор міста Тобаско, той самий, який опісля подарував Маріну Кортесові. Таким способом сталося, що я — з винятком якогось Агвіляра, який тому шість років розбився з кораблем коло берегів Юкатану, був першим білим чоловіком, що явився серед цих індіан. Агвіляра виритував Кортес, але всіх його товаришів принесено в жертву богу Гуїцелю, страшному богу війни цього краю. Та індіани вже знали еспанців з імени й дивилися на них із заботливим страхом, бо рік перед моєю появою на цьому суходолі еспанець Гернандез де Кордова розглянув побережжя Юкатану й звів декілька великих боїв з індіанами. А кілька місяців перед тим інший еспанець, Хуан де Грігальєа дістався навіть до самої ріки Тобаско. Тому мене вважали за члена цієї дивної породи людей, Тевлес, як індіани називали еспанців. Що більше, мене вважали за ворога, крові якого прагнуть їхні боги.

Ранком я пробудився значно відсвіжений. Обмившись й одягнувшись у льняний одяг, який мені принесено, я пішов до великої кімнати, де мені подано поживу. І ледви я покінчив снідання, як явився мій господар, качик, у товаристві якихось людей, які своїм виглядом зараз викликали в мені великий страх. Їх вираз був жорстокий і дикий. Вони були зодягнені в чорні плащі з гаптованими на них загадковими червоними

знаками. Їх довге й розкуйовджене волосся було зіплене плинном. Люди, які з ними прийшли, не виключаючи й самого кацика, споглядали на них з найбільшою пошаною, а вони дивилися на мене таким диким і жорстоким поглядом, що від нього стиналася кров у моїх жилах. Один із них приступив до мене, роздер мою білу одіж і поклав свою грубу руку на моє серце, яке билось дуже сильно. Він голосно числив його удари, а інші слухали його слів і покивували головами. Щойно опісля я дізнався, що він говорив, що я є дуже сильний.

Я почав розглядатися безрадно на всі сторони, щоб знайти якийсь спосіб пояснити собі таку поведінку і мій погляд стрів очі Марини, погляд якої залишив мені дуже мало сумніву. Острах і милосердя були виписані в її очах і я зараз догадався, що мене жде щось страшне. Та поки я міг щонебудь зробити, доки навіть встиг щонебудь подумати, як мене вхопили в свої руки жерці, або „пабас“, як їх називали індіани, й витягнули з кімнати. Всі, що були в домі, за винятком кацика й Марини, пішли за нами. Тепер я опинився на великій площі, чи торговлиці, оточеній з усіх чотирьох сторін великими й гарними будинками з каменю або сушеної цегли. Площа скоро наповнювалася великим числом людей, чоловіками, жінками й дітьми. Всі вони цікаво дивилися на мене. Мене повели в сторону піраміди, на вершку якої горів вогонь. У стіп піраміди мене завели до малої кімнатки, вижолобленої в піраміді, де інші жерці здерли з мене одяг, залишаючи тільки опояску на бедрах і вінок з ясних квітів, який наділи мені на голову. В цій кімнаті були три інші чоловіки, самі індіани. По страху, виритім на їх обличчях, я догадався, що й вони засуджені на смерть.

Нараз почав гудіти великий барабан десь високо понад нашими головами. Нас вивели з кімнати й устали в похідну колону по середині багатьох жерців. Я мав бути першою жертвою. Жерці почали співати якийсь гімн і ми почали виходити стежкою на піраміду. Стежка спірально підіймалася щораз вище до гори і кінчалася на площі на самому вершку. Ця площа мала яких сорок кроків довжини й ширини. Звідси був чудовий вид на цілу околицю, але я зовсім не мав охоти його подивляти. На протилежній стороні площі находилися дві дерев'яні вежі, яких п'ятдесят стіп заввишки. Це були святині бога війни, Гуїцеля, та бога повітря, Квецаля. Їх страшні постаті, вирізьблені з ка-

меню, шкірилися на нас крізь відчинені двері. В цих святинях стояли малі жертівники, а на них великі посудини з щирого золота. У ці посудини складали вирвані живцем із грудей серця тих, що їх приносили в жертву. На площі, перед святинями, стояв інший жертівник, на якому горів вічний вогонь. Перед цим жертівником находилися вижолоблені брили чорного мармору завбільшки стола й великий різьблений стіл, подібний до колеса. Цей стіл мав яких десять стіп у промірі, а на його середині находився мідяний обруч.

Це все пригадав я собі аж згодом, бо в цю хвилину я ледве міг щонебудь побачити, тому, що як тільки ми вийшли на площу, мене схопили й потягнули до круглого стола. Тут оперезали мене грубим шкіряним поясом і прив'язали ливною до мідяного обруча на столі. Ця ливна була така довга, що дозволяла мені дістатися тільки до краю стола. Опісля дали мені в руки спис із кремінним вістр'ям, такий самий, як і двом іншим невільникам, які прийшли сюди разом зо мною й дали мені знаками до розуміння, що я маю з ними боротися. Вони мали нападати на мене, вискакуючи на стіл. Я подумав собі, що коли я вб'ю обидві ці невинні істоти, то, може, цим способом врятую своє життя, й тому якнайкраще приготувався до оборони. Найвищий жрець видав голосний наказ двом невільникам напасти на мене, та вони зі страху не рушилися з місця. Тоді жерці почали бити їх ремінними канчуками, й вони, голосно кричучи з болю, кинулися на мене. Один із них вискочив на камінь хвилину скоріше від другого і я в ту мить ударив його своїм списом у плече. Він кинув свій спис і втік, а другий утік за ним; ніяке биття канчуками не було в силі спонукати їх до боротьби.

Бачивши, що нічого не вдіють, жерці вирішили покінчити з ними. Серед нестерпного гуку інструментів і співу вхопили того, якого я ранив і притягнули до жертівного каменя. Тут його поклали горілиць і придержували за руки, за ноги й за голову. А головний жрець, — той самий що оглядав мене в домі кацика, — надівши на себе червоний плащ, виголосив щось в роді молитви й підняв догори кривий кремінний ніж. Одним сильним ударом розтяв нещасній жертві груди й, видерши з них тріпочуче серце, приніс його в жертву сонцю.

Це все він робив перед великою юрбою народу, яка находилася внизу, і тепер, коли він довершив це криваве діло, ки-

нулася вона на коліна, а він, піднявши високо вгору вирване з грудей серце, кинув його в золоту посудину перед статуєю бога Гуїцеля. Інші жерці кинулися на тіло жертви, потягнули на край площі й скинули в долину. У стіп піраміди люди забрали тіло і понесли, але що далше з ним сталося, я тоді не знав.

І ледве перша жертва була готова, як зараз же так само вчинили з другою. Юрба на долині знову впала на коліна. Нарешті прийшла черга й на мене. Коли мене вхопили жерці, світ закрутився перед моїми очима і я зомлів, а коли прийшов до свідомости, побачив, що лежу на проклятому камені, а жерці з усіх сил тягнуть мене за руки й ноги, щоб випнялися мої груди. Надо мною стояв чорт у людській подобі й держав кремінний ніж у руці. До смерти не забуду цього страшного обличчя, божевільного від жадови крові, або погляду його страшних очей. Та він не вдарив мене ножом відразу, тільки дивився на мене і легесенько колов мене кінцем ножа. Мені здавалося, що я лежу вже на цім камені цілі століття. Нараз я побачив, наче крізь мряку, що він підняв високо догори ніж. І коли я думав, що вже прийшла моя остання година, нагло чиясь рука зловила його руку і я почув шепіт якогось голосу.

Видно це не подобалось жерцеві, бо він раптом голосно заревів і прискочив до мене з заміром вбити мене. Та його руку знову зловив хтось і придержав. По цім він пішов до середини святині, а я довгий час лежав на жертівному камені, терплячи невимовні душевні муки. Я був певний, що вони вирішили насамперед піддати мене тортурам і тому здержали жерця.

Я лежав на кривавім камені, а пекуче сонце жарило й пекло. З долини доходили голоси тисяч здивованих людей. І як я лежав так простягнений на жертівному камені, все моє життя скоро перебігало перед моїми очима. Ясно пригадувалися сотні всяких дрібниць, які я давно забув, згадки мого дитинства, присяга, зложена батькові, прощальний поцілунок і слова Лілі, обличчя Гарсії в хвилині, як я скакав у море. Врешті я почав неясно дивуватися, чому жерці не кінчать зо мною ...

Та ось почув я кроки і закрив очі, бо не міг довше стерпіти вигляду того страшного ножа. Але диво ... Ніж не вдарив мене в груди. Натомість звільнено мої руки і поставили мене на ноги, на яких я вже не надіявся більше стояти. Потім занесли мене на край площі, а тому що я не мав сили сам іти

жрець, який перед хвилиною мав мене вбити, почав щось голосно кричати до народу в долині. На це юрба відповіла голосним гамором. наче ліс під подувом вітру. Тоді він обняв мене своїми закривавленими руками і поцілував в чоло. І тепер я побачив свого господаря, кацика, який стояв коло мене, як завжди поважний і усміхнений. Як усміхався він, коли передавав мене в руки жерців, так само всміхався й тепер, коли брав мене з їхніх рук. Після того мене обчистили, одягнули й завели до святини бога Квецаля. Я станув перед огидним ідолом і вдивлявся в золоту тарілку, в якій мало лежати моє серце. За цей час жерці виголошували якісь молитви. Опісля мене повели вниз спіралью крученою дорогою, а коли я опинився у стіп піраміди, кацик взяв мене за руку і повів в юрбу народу, що тепер приглядалася мені з якоюсь великою пошаною. І коли ми дійшли додому, першою особою, яку я зустрів, була Маріна. Вона подивилася на мене й прошептала якісь слова своїм м'яким, мелодійним голосом. Що вона говорила, я тоді не розумів. Потім мені дозволили відійти до моєї маленької кімнати. І тут я пролежав цілий день, докраю вичерпаний із сил усім тим, що мені довелося пережити. Дійсно, я мусів дістатися до якогось краю, де живуть самі чорти.

А тепер хочу оповісти, як це сталося, що я врятувався перед ножем. Маріна, якій я подобався, незвичайно журилася моїм сумним кінцем, а будиши спритною дівчиною, скоро придумала плян, як мене врятувати. Коли мене вивели, щоб принести в жертву, вона стала говорити з кациком, своїм паном, пригадуючи йому, що коли імператорові Монтезумі донесли про приїзд до берегів імперії білих людей, він тим незвичайно занепокоївся і тоді він висловив бажання побачити одного з цих тевлес. Я видко, був одним з тевлесів, тому Монтезума може дуже гніватися, коли мене принесуть у жертву так далеко від його столиці, замість післати мене до нього, щоб він наказав принести мене в жертву, коли це вважатиме потрібним. На це кацик відповів, що вважає її слова за дуже розумні, тільки що вона повинна була сказати це раніше, а тепер жерці мають мене вже в своїх руках і він є зовсім безсильний, щоб вирвати мене з їх кігтів.

— Ні, — сказала Маріна, — на це я маю сказати, що Кецаль, бог, якому в жертву мають його принести, був так само

білим чоловіком*) і дуже можливо, що цей чоловік є одним з його дітей. І чи може йому подобатися така жертва? А навіть, як і не загнівити бога, то Монтезума буде злий і помститься на вас і на жерцях.

Коли кадик почув ці слова, зараз зрозумів, що Маріна говорить правду. І він щосили поспішив до „теокаллі“ — так вони називають святині на верху пірамід, — і хватив за руку жерця в хвилині, коли той хотів вбити свій ніж у мої груди. Спочатку начальний жрець страшенно розлютився й назвав це святотатством, але коли кадик розтолкував йому, він зрозумів, що зробити далеко мудріше, коли не буде наражуватися на гнів Монтезуми. Тому мене знято з жертівного каменя й „паба“ проголосив народові, що бог назвав мене своєю дитиною. Це була причина, чому народ опісля ставився до мене з великою пошаною.

*) Квецаль, чи властиво Квецалькоатль, був богом перісних мешканців теперішнього Мехіка, який мав навчити їх всяких речей, включно з державним устроєм. За віруванням індіан, він був білого кольору шкіри, з довгою, сивою бородою і мав приплисти до Мехіка десь зі сходу. Побувши деякий час серед народу, навчивши його всяких речей, заснувавши державу й завівши високу культуру, він відплив назад у човні з гадючих шкір. Та заки відплив, обіцяв народові, що колись вернеться назад, але не сам, а в товаристві численних синів. Цю обітницю затамили й переховали в своїх переказах азтеки, й вона була найголовнішою причиною, чому еспанцям так легко вдалося підбити могутню імперію азтеків: їх імператор і народ відмовилися ставити всякий опір еспанським авантюристам з тієї простої причини, що вважали їх за нащадків свого білого бога.

Найновіші досліді показують, що Квецалькоатль був якимсь християнським місіонарем, що невідомою дорогою дістався до берегів нинішнього Мехіка в п'ятому столітті по смерті Христа. Що це був місіонар, а не завойовник, на те вказує обставина, що він навчив мешканців самих тільки мирних речей, а також і те, що коли в п'ятнадцятому столітті підбили край еспанці, то найшли багато обрядів і вірувань, які виглядали, як живцем узяті з католицької Церкви, як наприклад хрищення, всякі богослуження і т. п. Правда, це все було викривлене з великою домішкою поганства та скаляне кривавими людськими жертвами. Ці обряди й ясні натяки незвичайно здивували еспанських місіонарів і вони приписували їх затіям чорта. Як сказано вище, найновіші досліді німецьких учених толкують це як затерті й викривлені останки колишньої науки християнства, заціпленої в четвертому віці. Ця наука, некорінена, оточена з усіх боків варварством, не маючи ніяких зв'язків з іншим світом, занідила й перемінилася в кривавий культ ідолопоклонства, який перетривав до п'ятнадцятого століття, тобто до поновного відкриття Мехіка. — Примітка перекладача.

РОЗДІЛ XIII.

По цім страшнім для мене дні зі мною поводитися з найбільшою лагідністю. Народ міста Тобаско назвав мене іменем Тевль або еспанець, і ніхто вже більше не думав про те, щоб мене знову положити на жертвенний камінь. Навпаки, мене гарно одягнули і дозволили вільно ходити, куди лише хочу. Проте я на кожному кроці знаходився під доглядом вартових, які відповідали своїм життям за моє життя. Я довідався, що зараз на другий день по моїм врятуванні з жертвенного каменя вислано гінців до Монтезуми, великого імператора, які мали переповісти йому історію мого зловлення, та дізнатися від нього, що він задумує зробити зі мною. Та дорога до Теноктітляну була дуже далека й минуло багато тижнів, поки гінці вернулися звідти. За цей час я пильно вивчав мову майв, а так само й дещо мови азтеків, якою я порозумівався з Маріною та іншими. Сама Маріна не походила з міста Тобаско, вона була родом із Паїналля, на самій південній границі імперії. Та її мати продала її торговцям, щоб позбутися її, а спадок по ній передати другій дитині, яку повила, коли вдруге вийшла заміж. Таким способом ця дівчина дісталася в руки кацика міста Тобаско.

Так само я пізнав дещо з звичаїв цього дивного краю та навчився образкового письма. Але найбільшу славу я з'єднав собі серед народу своїм спритом у лікуванні так, що народ став дійсно вірити, що я мушу бути сином їхнього бога Квецаля. І що більше я пізнавав цей нарід, то менше міг його зрозуміти. В багатьох випадках він дорівнював найбільше освіченим народам Європи. Ніхто в Європі не міг уважатися тоді за більше зручного в усяких мистецтвах. Мало було народів, щоб могли похвалитися кращими будівничими. Крім цього нарід був дуже хоробрий, шляхетний і дуже терпеливий. Та їх віра — це був боляк на самому корені дерева. Ця віра в своїй основі була шляхетна і мала багато подібного до нашої. Вони, наприклад, мали обряд хрищення. Однак їх віра була найбільш жорстока й кровожадна від усіх відомих мені вір на світі.

Коли я прожив цілий місяць у Тобаско, я навчився вже настільки мови, що вільно міг балакати з Маріною, з якою я дуже заприятелювався. Від неї то я дізнався найбільше подробиць, а так

само вона давала мені багато вказівок, потрібних для моєї безпеки. У відплату за це я навчив її дещо з моєї віри. Оповідав про звичаї в Європі і власне це знання, яке вона дістала від мене, так сильно було помічне еспанцям. Так само я приготував її до прийняття християнської віри та обзнавлював із поведінкою білих людей.

Так пережив я чотири або й більше місяців у домі кацика, який свою ласкавість супроти мене довів до того ступеня, що пропонував мені свою рідну сестру за дружину. На це пропозиція я сказав „ні“ як можна найлагідніше і він був загніваний на мене, бо дівчина була гарна. Одним словом, тепер поводитися зо мною так ласкаво й приязно, що коли б не та обставина, що моє серце було далеко й не страшна релігія цього народу, обрядом якої я мусів придивлятися майже кожного дня, я був би полюбив цей лагідний і шляхетний нарід.

Врешті по чотирьох місяцях відсутности вернулися післанці від Монтезуми. Їх подорож значно припізналася через вилив рік та численні пригоди. А імператор прив'язував таку велику вагу до моєї особи і так сильно хотів особисто подивитися на мене, що вислав до мене свого свояка, князя Гватемока з великим відділом війська.

Ніколи не забуду своєї першої зустрічі з цим молодим князем, який опісля став моїм найщирішим приятелем і товаришем зброї. Коли ескорта прибула по мене, я перебував поза містом, полюючи на оленів. Я мав таку велику вправу в стрілянні з лука, що всі індіанці дивувалися, не знаючи, що я в Англії двічі здобув за це першу нагороду. По нас вислали післанців і ми вернулися до міста, приносячи з собою упольовану дичину. Коли я прибув на подвір'я дому кацика, побачив, що воно заповнене вояками, одягненими в пишні строї. Поміж ними один був пишніший і величавіший від інших. Він був молодий і стрункого росту, але вся його постава наказувала поважання і послух. Він мав на собі золотий панцер, на який був закинений плащ, тканий із дрібнесенького кольорового, чудового пір'я, укладаного в прегарні взори. На голові мав шолом так само з золота, а на ньому королівську відзнаку: орла, що стояв на вузі. Все це було зроблене з перел. На руках і попід колінами носив обручки з золота, а в руці держав спис із мідяним вістря. Довкола нього було багато старшин, зодягнених як і він, тільки з тією

різницею, що вони мали плащі ткані з бавовни, а на шоломах замість королівської відзнаки, китиці пер.

Це був Гватемок, свояк Монтезуми, а опісля останній імператор Анагуаку. Як тільки я його побачив, зараз поклонився йому за краєвим звичаєм, доторкаючи землі правою рукою, а опісля підносячи її до чола. Але Гватемок, обкинувши одним скорим поглядом мене так, як я стояв, одітий у коротку ловецьку одіж, із луком у руці, всміхнувся і сказав:

— Зовсім певно, Тевле, або я цілком не розуміюся на людях, або ми є цілком рівні уродженням і вам зовсім не личить поздоровляти мене так, як поздоровляють невільники своїх панів.

Сказавши це, він простягнув до мене свою руку.

Я взяв подану руку й відповів йому при допомозі Маріни, яка придивлялася цьому великому достойникові широко розкритими очима.

— Воно, можливо, що й так є, князю. Та хоч я в моїм власнім краю є чоловіком багатим і великого значення, то тут є нічим іншим, як тільки невільником, що тільки чудом спасся від жертівного каменя.

— Я знаю це, — сказав він гнівно — і воно є щастям для всіх тут, що вас знято з жертівника ще заки життя покинуло ваше тіло, а то месь Монтезуми була б упала на всіх вас і ціле місто.

І він подивився на кацика таким поглядом, що той затремтів. Така була в ті дні власть Монтезуми і такий острах викликало саме його ім'я.

Опісля запитав мене, чи я є тевле або еспанець. Я відповів, що не є еспанцем, але походжу з іншої білої раси і все таки маю еспанську кров у своїх жилах. Це його дуже здивувало, бо він ще ніколи не чув нічого про іншу білу расу. Тому я оповів йому дещо з своєї історії, щоб він міг зрозуміти, чому мене викинено з корабля.

Коли я скінчив, він сказав:

— Якщо добре я зрозумів, Тевле, то ти казав, що ти не еспанець, але все таки маєш еспанську кров у своїх жилах і прибув тут на еспанським кораблі. Ця історія мені видається трохи дивна. Та це справа Монтезуми видати осуд, тому не говорім

про це більше. Ходи й покажи мені, як ти орудуєш таким великим луком. Чи ти приніс його з собою, чи може спорядив уже тут? Мені говорять, Тевле, що в цілім краю нема такого лучника, як ти.

Я приступив і показав йому лук, який був ділом моїх власних рук. З цього лука я міг вбити дичину яких шістдесят кроків дальше, як з усякого іншого лука, який я бачив в Анагуаку. І ми почали широку розмову про полювання та війну, а Маріна помагала мені там, де мені не ставало слів. І заки цей день скінчився, ми стали вже приятелями.

Цілий тиждень князь Гватемок і його ескорта відпочивали в місті Тобаско, і увесь цей час ми дуже багато говорили один з одним. І я скоро побачив, що Маріна вдивлялася пожадливим поглядом у великого пана. Це було спричинене частинно його особистою красою, його великим становищем, а частинно тим, що їй навкучило життя невільниці в домі кацика й вона хотіла поділяти владу й значення Гватемока. Маріна була незвичайно амбітна. І вона старалася позискати його серце всякими способами, але він неначе не звертав на неї ніякої уваги. І вона врешті заговорила до нього одверто і то в моїй присутності:

— Ви відходите звідси завтра, князю, — сказала вона своїм мелодійним, тихим голосом — і я хотіла б попросити вас за одну ласку...

— Говори, дівчино, — відповів він.

— Я хотіла б вас попросити, що коли ваша ласка, щоб ви відкупили мене від кацика, теперішнього мого пана, або приказали йому віддати мене вам і взяли мене з собою до Теноктітляну.

Гватемок голосно засміявся.

— Ти говориш дуже одверто, дівчино, — сказав він. — Але знай, що в Теноктітляні дожидає мене моя дружина, королівська своячка, Текуїхно, а разом із нею ще три інші пані, які — воно якось так випадково трапилося — є сильно заздрісні...

На це Марина спаленіла по самі вуха й уперше я спостеріг, як її лагідні очі раптом запалилися на хвилину гнівом. Вона відповіла:

— Я просила вас, князю, взяти мене з собою звідси. Я зо-

всім не просила вас, щоб ви взяли мене за свою дружину або любовницю.

— Але, можливо, ти мала це на думці, — відповів він сухо.

— Щоб я й подумала попередньо, князю, це тепер уже забулося. Я бажала побачити велике місто і могутнього монарха, бо я змучилася тутешнім життям. Ви відмовили мені та, можливо, що надійде ще такий час, коли я стану могутньою без вашої помочі і тоді я пригадаю вам цей сором, який ви мені зробили, князю...

Знову Гватемок голосно засміявся, та раптом споважнів і закликав:

— Ти є дуже зухвала, дівчино. За менш зухвалі слова багатьох кладено на жертівному камені. Та я забуваю їх, бо я образив жіночу пиху і ти не здаєш собі з того справи, що говориш. І ти так само забув ці слова, Тевле, наскільки я зрозумів...

Маріна відвернулася й відійшла, а її груди високо хвилювалися гнівом та ображено пихою. А коли вона переходила коло мене, я почув, як вона прошептала:

— Так, князю, ви забули, але я ні...

І часто опісля я задумувався над тим, чи в ту хвилину в серці цієї дівчини не постав неясний образ майбутнього, чи в непогамованому гніві вона тільки так говорила на здогад. Я так само спинявся над тим, чи ця сцена поміж нею й Гватемоком мала який рішальний вплив на історію її майбутнього життя, а може Маріна тільки з самої любови до Кортеса спровадила ганьбу, знищення й неволю на свою батьківщину? Важко щось сказати, можливо, що це не має нічого спільного з тим, що наступило, бо коли стануться великі події, ми все намагаємося відшукати в минувшині якусь їх причину. Це все могла бути тільки її хвилева примха, за яку вона дуже скоро призабула. Проте я знаю, що Маріна не забула цієї розмови, бо по довгих роках я чув, як вона повторила князеві слово в слово розмову і так само я чув його шляхетну відповідь їй.

В день нашого відходу з міста уладжено великі жертвоприносини невільників, щоб ублагати богів, аби дали нам щастя в часі подорожі, а так само і в честь якогось празника, бо празникам серед індіан не було кінця. Ми вийшли сходами на піраміду, бо я кожного дня мусів придивлятися цим страхіттям.

Коли вже все було готове і ми стали півколесом навколо жертівника, а юрби народу приглядалися здолу, отой страшний „паба“, що колись слухав биття мого серця, вийшов із святині Квецаля й дав знак жерцям, щоб розтягнули на жертівнім камені першу жертву. Та в цю хвилину князь Гватемок виступив наперед і, показуючи пальцем на архижерця, відізався до жерців:

— Взяти того чоловіка!...

Вони завагалися, бо хоч наказ виходив з уст князя з королівської крові, проте положення руки на архижерця вважалося святотатством. Тоді з усміхом на лиці Гватемок добув перстень, у якому був вправлений блідо-синьої барви камінь, а на нім вириті дивні знаки. Разом із цим він вийняв звій, записаний образковим письмом і обі ці речі ткнув перед очі жерців. Перстень був Монтезумин, а звій був припечатаний і підписаний найвищим жерцем Теноктітляну. Кожний, хто подивився на цей перстень і звій, знав зараз, що невиконання наказу означало рівночасно сором і смерть. І тому, не сказавши тепер ні слова, вони зловили свого начальника й придержали його. Тоді Гватемок знову відізався й сказав коротко:

— Положити його на жертівнику і жертвувати богів Квецалю...

І той, що з правдивою пекельною втіхою вирвав стільки теплих сердець із грудей нещасливих жертв, в одну мить опинився на тому самому камені. Він став дрижати з переляку всім тілом і почав плакати.

— За що мене мають принести в жертву, князю? Я чейже був вірним слугою богів і імператора...

— Тому, що ти хотів принести в жертву оцього тут Тевле, — відповів князь, показуючи пальцем на мене — не запитавши насамперед дозволу свого володаря Монтезуми, а так само по причині всяких інших злочинів, які ти довершив і про які тут пишеться. Тевле є сином Квецаля, як це ти сам опісля проголосив, і Квецаль домагається мести. Геть з ним! Тут є засуд!...

Тоді жерці, які до цієї хвилини були його слугами, затягнули свого наставника до жертівника і тут, не зважаючи на його молитовні благання, один з них, надівши на себе здертий з нього плащ, виконав на нім те саме, що він виконував щоденно

на численних жертвах. І за хвилину його мертве тіло скинено вділ з піраміди. З соромом мушу тут признатися, що в ту хвилину я не почував себе настільки християнином, щоб почути якийсь жаль, бачучи, як він умирає таким самим способом, яким убивав стільки далеко кращих від себе людей.

Коли все скінчилося, Гватемок звернувся до мене і сказав:
— Нехай таким самим способом пропадуть усі твої вороги, Тевле!

В годину по цій події, що показала мені, якою великою була влада Монтезуми, коли тільки його перстень був у спромозі спричинити негайну смерть найвищого жерця в місті, ми вибралися в довгу дорогу. Та перед відходом я сердечно попрощався з своїм приятелем, кациком, ата к само і з Маріною, яка плакала, розлучаючися зі мною. Кацика я ніколи вже більше не бачив. З Маріною мені довелося ще стрінутись.

Цілий місяць ми подорожували, бо дорога була далека, а шляхи дуже лихі. Часом нам приходилося прорізувати дорогу крізь непрохідну лісну гущавину, часом треба було ждати над берегом виливаючої ріки. Дуже багато див доводилося мені бачити в часі цієї подорожі. Багато міст подорозі вітало нас із найбільшими почестями.

Одного дня ми мусіли задержатися над берегом річки, що прибула. Щоб заповнити час, ми вибралися полювати оленів. Коли ми по деякім часі вбили трьох оленів, ми спинилися, щоб їх бідувати. Нас усіх було п'ятеро. Нараз Гватемок побачив великого оленя, що стояв на вершку горба. Олень находився на відкритому місці: корчі й дерева кінчилися яких сто ярдів від нього. Не було ніякого способу непомітно наблизитися. Тоді Гватемок сказав до мене:

— Тевле, вони оповідають правдиві чуда про твоє стріляння з лука. Цей олень є три рази так далеко від тієї віддалі, на яку ми, азеки, привикли стріляти. Ану, покажи своє мистецтво!

— Спробую, — відповів я, — хоч віддаль дійсно велика.

Ми тихесенько підкралися під велике дерево, найнижче гілля якого спадало яких п'ятнадцять стіп до землі. Тут, наложивши стрілу на тятиву великого лука, який я сам зробив на

подобу тих, що їх уживається в Англії, змірив і випустив стрілу. Простісенько полетіла вона й поцілила оленя в само серце. Довкола мене почувся тихий шепіт признання.

І тоді, саме в хвилину, коли ми готовилися йти до вбитого оленя, самець пума, який так само призирався оленеві з дерева, скочив просто на плечі князя Гватемока. Він під тягарем звірюки повалився на землю. Пума вбив свої кігті в його тіло й почав шарпати плечі. І коли б не золотий шолом на його голові, який охоронював йому шию, Гватемок зовсім певно не став би опісля імператором.

І коли почот князя побачив, як пума шарпає тіло князя, хоч були це самі найвідважніші лицарі, в панічному переляку втекли, певні, що князь уже мертвий. Та я не втівав, хоч і мене брала охота піти за їх прикладом. В мене при боці була одна з типових індіанських зброй, яка правила їм замість меча. Це був келеп із дерева, висаджуваний по обох боках кусниками гострого кременю. Вхопивши за цей келеп, я станув до бою з звірюкою, вдаривши її з такою силою по голові, що з неї бризнула кров і пума покотився на землю. Та в цю мить він був знову на ногах, страшно ревучи з болю і скаженої люті. Закрутивши келепом, який я держав в обох руках, я вдарив пуму вдруге. Удар поцілів звірюку поміж передніми лапами в саму пащу й був такий сильний, що келеп зломився. Проте це не здержало пуми. Ще одна секунда й я опинився на землі, а пума на моїх грудях, кусаючи мене в груди й шию. Ціле моє щастя, що я був одягнений в одяг із грубого полотна, бо інакше звірюка роздерла б була мої груди, та все ж вона мене сильно покалічила і я по нинішній день ношу знаки на своїм тілі. І коли здавалося, що вже все пропало, той сильний удар, що я його дав пумі в голову, почав тепер діяти, бо, як опісля показалося, один кусень кременю перебив череп. Звірюка підняла голову догори, кігті стягнулися до середини й, заскимлівши, неначе собака, у великому болю впала мертва впоперек мене. І так я лежав на землі, не можучи поворухнутися, бо був дуже покалічений. По якомусь часі наші товариші, набравши відваги, вернулися й стягнули з мене пуму. У цей час Гватемок, який усе бачив, але не міг промовити й слова, піднявся на ноги.

— Тевде, — прошептав він, — ви є незвичайно шляхетна

людина й доки будете жити, присягаю, буду по всяк час боронити вас аж до останнього віддиху так, як ви боронили мене.

Так озвався він до мене, а до інших не сказав ні слова, але й не робив їм ніяких викидів.

Я з болю і змучення зомлів.

РОЗДІЛ XIV.

Протягом наступного тижня я був такий ослаблений наслідком ран, що не міг поворухнутися. Мене мусіли нести на ношах. Так я подорожував увесь час, аж доки ми не наблизилися на три дні подорожі до міста Теноктітлян, або Мехіка. Тепер дороги були далеко кращі й ліпше удержані від усіх, які я бачив в Англії, і я міг подорожувати даліше своїми власними ногами. І я цим незвичайно тішився, бо мені зовсім не подобалася подорож на плечах іншого. Крім того ми тепер прийшли до холодного краю; дорога вела високорівнею. І ніколи в своїм житті я не бачив нічого сумнішого, як ці незмірні простори пустих рівнин, порослих тільки колючим терням, альое-сом і якимись фантастичними рослинами, які можуть жити тільки в сухій, безводній землі. Край цей є дуже дивний, який у своїх границях замикає три різnorodні клімати і є в стані показати буйну тропікальну рослинність, а зараз коло неї непрохідні пустині.

Одної ночі ми відпочивали в якомусь заїзді, яких багато побудовано при дорозі для вжитку подорожних. Цей заїзд був положений майже на самім верху пасма гір, що оточують долину Теноктітлян. На другий ранок перед сходом сонця ми пустилися знову в дорогу, бо на цьому верху холод був такий великий, що ми могли тільки дуже мало спати вночі. Та й Гватемок бажав, щоб ми спішилися, щоб ще цієї ночі дістатися до міста.

Коли ми перейшло кількасот кроків, дорога завела нас на самий вершок. Я став німий, захоплений чудовим видом. Передо мною лежала величезна долина зелені і води, й, піднімаючися вище хмар, ясніли два покриті білим снігом шпилі. На одному з них грало вже сяйво невидимого ще сонця, перемінюючи непрочну білість снігу в колір крові. Попокатепетль, або „Гора що

димить“ — це назва одної гори. Ікстак, або „Спляча Жінка“, називається друга. Мабуть ніхто з людей не годен уявити собі величнішого виду, як той, що я його бачив у цю хвилину сходу сонця. З верха гори Попо піднімався догори великий стовп димів і він, освічений невидимим ще сонцем, видавався, неначе вогненний стовп. А що вже говорити про красу узбіч гори понижче, які постійно й скоро перемінювали колір від непорочно білого до криваво червоного, а за хвилину ця червона краска перемінювалася поволі в усі краски веселки. Цього виду ні описати, ні представити собі не сила. Це треба бачити власними очима.

Коли я наситив свої очі видом гори Попокатепетль, я звернув свій погляд на гору Ікстак. Вона не така висока, як її „чоловік“, — так називають аzteки першу гору. І коли я вперше подивився на цю гору, не міг доглянути нічого іншого, як тільки велетенські зариси жінки зі снігу, що лежала на ложі, з довгим волоссям, яке спливало вдолину. Та за хвилину соняшні промені освітили й її і вона, здавалося, на очах підіймалася з свого мрячного серпанку в усій величі. І хоч яка вона була гарна в часі сходу сонця, проте я найліпше люблю „Сплячу Жінку“ в часі заходу сонця. Тоді вона лежить, неначе постать Слави, на ложі темноти вдолині й поволесеньки розпливається в півній ночі.

І коли я приглядався, світло поволі почало сходити по узбіччях вулканів, відслонюючи маєстатичні ліси. Та все таки велетенська долина була виповнена мрякою, яка лежала таким густим килимом, що нагадував море. Тільки верхи горбів і святинь виглядали з цього моря, неначе малі острови. Поволі, в міру того, як ми сходили вдолину, розвіювалася мряка й, неначе велетенські дзеркала, заблистіли в соняшному сьйві озера Резкуко, Чалько і Хочікалько. Над їх берегами розляглися численні міста, а найбільше з них, Мехіко, здавалося, плавало на воді цих озер. Перед і поза озерами можна було бачити зелені поля кукурудзи й альоесу та ліси й гаї, а ген далеко чорніла стіна гір, що замикала долину.

Цілий день ми подорожували цим чарівним краєм. Перейшли через міста Амекем і Айопінко, минули силу-силенну чудових сіл, які притулилися до берегів озера Чалько. Опісля вийшли на великий камінний шлях і по полудні дійшли до міста Куїтлягуак. Звідти прийшли до міста Іппапаляпан, де Гватемок

думав відпочити через ніч у королівському домі свого вуйка, Куїтлягуа. Та коли ми ввійшли до міста, переконалися, що Монтезума, якого кур'єрами повідомлено про те, що ми наближаємося, вислав наказ, щоб ми, не відпочиваючи, йшли до Теноктітляну. Догадуючися, що ми будемо змучені, приготовлено для нас усіх ноші. Не тратячи часу, ми сіли в ноші й покинули це чудове місто огородів. Ми скоро минали міста, дома яких були побудовані на палях, повбиваних у дно озера. Минали огороди, розведені на тратвах, сплєтених із трощі, які плавали по воді озера, наче човни. Минали незчисленну кількість блискучих святинь та цілі фльотили човнів і тисячі-тисяч індіан, які вешталися за своїми справами. Врешті, в часі заходу сонця ми дійшли до форту, який називано Хольок і який стояв при кінці греблі. Я сказав „стояв“, бо, на жаль, він не стоїть там більше. Кортес його знищив і разом з ним усі ті чудові міста, образ яких усе ще стоїть перед моїми очима.

У форті Хольок ми ввійшли до властивого міста Теноктітляну або Мехіко. Це є наймогутніше місто, яке мені доводилося бачити. Правда, дома на передмістях були побудовані з дерева або намулу, але дома в багатших дільницях усі були з червоного каменю. Кожний дім був обведений подвір'ям, яке знов оточував огорог. Поміж домами були канали, з вимощеними камінням хідниками з обох сторін. У місті були численні площі, а на середині кожної площі була піраміда, палата або святиня, і так без кінця. Я дивився й дивився, аж мені закрутилося в голові. Та це все видалося марницею, коли ми, нарешті, дійшли до велетенської святині, обведеної камінним муром, із брамами на схід і захід, північ і полудне. Стіни цієї святині були вкриті різьбленими в камені вужами. Хідники були з вигладженого каменю, і що крок були уставлені піраміди з людських черепів, тисячі й тисячі цих черепів у кожній піраміді. Святиня була оточена великою торговицею. Я це все бачив тільки побіжно, бо почало темніти.

По якімсь часі я спостеріг, що ми лишили місто і тепер наша дорога веде догори стрімким горбом, попід коронами велетенських кедрів. Нараз ми задержалися на подвір'ї і мені сказали висісти з нош. Після цього князь Гватемок повів мене до чудового дому, в якому всі кімнати мали стелі з кедрини. Стіни були обвішані дорогими кольоровими тканинами, а зо-

лота в цьому домі було так багато, як цегол в Англії. Ведені прислугою — кожний із кедровою палицею в руці — ми перейшли численні коридори й кімнати та врешті опинилися в одній великій кімнаті, де нас ждали інші домівники. Вони обмили нас пахучою водою й перебрали в чудову одіж. Після цього нас перевели до сусідньої кімнати дверима, які були штучно заслонені, і тут ми побачили велике число, видимо, достойників, поміж ними кілька жінок. Усі вони були зодягнені в грубу одіж і стояли. В протилежному кінці кімнати була золочена решітка, а з-поза неї долітали до нас звуки солодкої музики.

І коли ми так стояли в цій великій кімнаті, яка була освічена смолоскипами, що палахкотячи наповнювали повітря пахощами, багато з присутніх приступили до Гватемока й здоровили його. При цьому я спостеріг, що всі з найбільшим здивуванням приглядалися мені. Нараз увійшла до кімнати жінка і я зараз побачив, що краса її небуденна. Вона була струнка, а під її грубим зовнішнім одягом, бачилося незвичайно багату одіж, вишивану перлами. І хоч я був незвичайно змучений, її краса зараз мене зелектризувала, бо ніколи до цієї пори я не бачив такої красуні. Її очі були великі й чорні, з гордим поглядом. Довге волосся кучерями спадало на її плечі. Риси обличчя були шляхетні, а такі ніжні, що часом видавалися сумними, хоч хвилинами це обличчя зраджувало також і вогнистий характер. Ця жінка була ще в першій своїй молодості. Видавалася не старша, як вісімнадцять років та її постать була дозрілої жінки — правдиво королівська.

— Вітаю тебе свояче, Гватемоку! — сказала вона солодким голосом. — Нарешті ми діждалися твого повороту. Мій батько, король, дожидав тебе віддавна і буде тебе випитувати, чому ти так припізнився. Так само моя сестра, а твоя дружина, непокоїлася й дивувалася, чому так довго не вертаєшся.

Коли вона говорила, я радше відчував, ніж бачив, що вона ввесь час пильно мені придивлялася.

— Вітаю тебе, Отоміє! — відповів князь. — Мене спинили всякі пригоди в часі подорожі. Тобаско далеко звідси, а так само і мій товариш, Тевле — тут він вказав головою на мене — мав деякі пригоди в часі подорожі.

— Як ж це пригоди? — запитала вона.

— Такі, що він врятував мене з паші пуми з наражен-

ням свого власного життя і тоді, коли всі інші повтікали, і в часі того дістав деякі ушкодження. Він врятував мене таким способом... — і тут він кількома словами переказав подію.

Вона пильно прислухувалася оповіданню і я бачив, як її очі щохвилини блистіли. Коли князь скінчив оповідати, вона заговорила та цим разом звернулася до мене:

— Вітаю вас, Тевле, — сказала з чарівним усміхом. — Хоч ви не з нашого народу, проте моє серце йде все назустріч такій людині.

І все всміхаючись, залишила нас і відійшла.

— Хто ця пані? — запитав я Гватемока.

— Це моя своячка, Отомія, княгиня на Отомії та найулюбленіша дочка мого вуйка, імператора Монтезума, — відповів він. — Вона вподобала собі вас, Тевле, а це треба вважати за велике щастя для вас з багатьох причин. Тихо...

Коли він говорив, завіса на протилежному боці кімнати розділилася. За нею сидів на гаптованій подушці чоловік, який вдихував дим тютюну з золоченої дерев'яної люльки звичаєм індіян. Цим чоловіком був не хто інший, як монарх. Монтезума був високого росту. Його обличчя мало незвичайно меланхолійний вигляд. Як на індіанина, було воно незвичайної блідої краски. На голові мав рідке, чорне, як вугіль волосся. Був одягнений у білий одяг із найчистішої бавовни, оперезаний в поясі. На ногах мав сандали, вишивані перлами, а на голові корону з зеленого пір'я, як ознаку королівської влади. За ним стояв гурт чудових дівчат. Деякі з них дуже слабо одягнені. Вони грали на флейтах та інших музичних інструментах. По однім боці монарха сиділи чотири старі дорадники. Всі вони були босі й одягнуті в найгрубшу одіж.

Як тільки завіса розділилася і відслонила короля, всі присутні впали на коліна і я поспішив це зробити за прикладом інших. Всі лишилися на колінах доти, доки імператор не дав знак рукою. Тоді всі повстали і стояли непорушно з перехрещеними на грудях руками, а очима покірно зверненими до землі. Монтезума зробив знову знак рукою і тоді три старі чоловіки, які, мабуть, були послами, приступили до нього і стали про щось просити. Він відповів їм кивком голови і тоді вони відступили, низько кланяючися і все звернені обличчям до монарха, аж доки не змішалися з іншими. Після цього Монте-

Зума сказав щось тихо одному з своїх дорадників, який вклонився і зійшов поволі на залю, розглядаючися пильно направо й наліво. Нараз він побачив Гватемока, якого зрештою легко добачити, бо був він вищий від інших.

— Вітайте, князю, — сказав він. — Його королівська величність бажає говорити з вами і з Тевле, вашим товаришем.

— Робіть так, як я роблю — сказав Гватемок і повів мене залю, аж ми дійшли до того місця, де була золочена решітка. Ми її переступили й вона зараз зачинилася позаду нас, відділяючи нас зовсім від інших на залі.

Ми тут стояли хвилинку зі складеними на грудях руками і спущеними додолу очима, аж доки не дістали знак, щоб приступити ближче.

— Ваш рапорт, свояче! — сказав Монтезума тихим, але наказуючим голосом.

— Я удався до міста Тобаско, ваша величносте. Там я знайшов Тевле і привів його сюди. Так само я наказав найвищого жерця того міста принести в жертву, відповідно до королівського наказу і тепер віддаю назад королівський перстень. — При тих словах він вручив перстень одному з радників.

— Чого ти так довго барився в дорозі, свояче? — запитав Монтезума.

— Через усякі пригоди, а головню тому, що мій в'язень Тевле, спасаючи моє життя, був покусаний пумою. Шкіру пуми принесено вам, як жертву.

Тепер Монтезума вперше подивився на мене, відкрив звій пергамену, який вручив йому один з радників і почав його читати, споглядаючи при цьому час від часу на мене.

— Опис добрий — сказав він остаточно — у всім, з винятком одного. В ньому нема ані слова згадки, що в'язень є найгарнішим мужчиною в цілім Анагуаку. Скажи мені, Тевле, чого твої земляки висіли на берег моєї держави і стали мордувати мій народ?

— Я не знаю про це, королю — відповів я, як міг найкраще, при допомозі Гватемока, — а крім того вони не є моїми земляками.

— Звіт говорить, що ти признався, що маєш кров тевлів у своїх жилах і що ти дістався до цих берегів, або близько них на одним із їхніх великих човнів.

— Це правда, королю, а все таки я не є одним із них і я дістався до берега, пливучи в бочці.

— Я думаю, що ти говориш неправду — відповів Монтезума, весь здригнувшись, — бо акули й крокодили були б пожерли всякого, хто б так припливав до берега. І зараз по цьому додав з поспіхом: — Скажи, чи ти не є одним із потомків Квецаля?

— Цього не знаю сказати, королю. Я є одним із білого народу й наш пра-прабатько називався Адам.

— Це, можливо, є тільки інше ім'я Квецаля, — сказав він. — Від дуже давніх віків живе в народі пророцтво, що його діти вернуться назад до нас і воно видається, що наблизилася година їх повороту. — Він важко зідхнув і додав: — Тепер відійди. Завтра мені розкажеш про тих тевлів, а рада жерців вирішить, що має статися з тобою.

Коли я почув за жерців, мене обвіяло морозом і я, заломивши з розпучкою руки, закликав:

— Вбийте мене, королю, коли така ваша воля, але благаю, не віддавайте мене знову в руки жерцям.

— Ми всі є в руках жерців, що є устами бога — відповів він холодно. — Крім того я переконаний, що ти говорив мені неправду.

Прочуваючи лихо й нещастя, ми відійшли. Гватемок так само виглядав пригноблений. А я проклинав в душі ту хвилину, коли по-дурному сказав, що в моїх жилах пливе еспанська кров, але що мимо того я не є еспанець. Коли б я був знав тоді те, що тепер, найстрашніші тортури не були б вирвали таких слів із моїх уст. Але тепер було вже запізно.

Гватемок повів мене до тих кімнат цієї палати, де його дружина, королівська княжна Текуїхно ждала на нього. Це була дуже мила й гарна жінка. Разом із нею була княжна Отомія, дочка Монтезуми й дехто з шляхти. Нам подано багату вечерю. В часі вечері я сидів зараз коло княжни Отомії, яка весь час дуже ласкаво зі мною говорила, випитуючи мене багато про край і народ тевлів. І щойно від неї я вперше дізнався, що імператор був дуже занепокоєний появою цих тевлів, або еспанців, бо він був незвичайно забобонний і свято вірив, що вони є потомками бога Квецаля і що вони прийшли тепер відповідно до старовинного пророцтва. І весь час вона була ніжна, а при тім

така королівськи гарна, що перший раз забило живіше моє серце, хоч я дотепер був свято переконаний, що воно не заворушиться ніколи при виді дівчини після того, як я лишив свою Лілі в Англії.

Недалеко коло нас сиділа ще одна королівська жінщина, Папанцін, сестра Монтезуми. Була вона ні молода, ні гарна, проте дуже мила і солодка, зі сумним обличчям, на яким неначе вирилося прочуття смерти. І дійсно вона померла кілька тижнів опісля та не могла знайти спокою навіть у своїм гробі, як про це буде мова пізніше.

Коли пир скінчився і ми напилися какао або шоколяди й закурили тютюну з люльок — дивний, але найбільше успокоюючий звичай, якого я навчився в Тобаско і з яким я ніколи не був в силі зірвати, хоч це зілля дуже важко дістати тут в Англії, мене завели до моєї спальні. Це була мала кімната зі стінами, виложеними кедровими дошками. Довгий час я не міг заснути, бо все те, що мені доводилося стрічати в цьому дивному краю, було дуже незрозуміле й дивне. Край був так високо цивілізований, а рівночасно ще такий варварський. Я думав про короля з сумним обличчям, який був необмеженим володарем життя і смерти мільйонів людей, був оточений пишнотою і всім, що тільки може забажати людська уява: мав незмірне багатство, сотки найкращих жінок, люблячих дітей, велетенські армії, всю славу мистецтв, панування над найбільшою на світі імперією, всяку розкіш, якої тільки забаг, пошану й поклін правдиво божеський, а проте був жертвою безнастанної боязни й забобонів та більше нещасливим від найнужденнішого невільника в своїй палаті.

Опісля мої думки звернулися до цієї найкращої й найсолодшої дівчини, княгині Отомії, яка — як мені здавалося, дивилася на мене ласкавим оком — і ця згадка для мене була солодка. Не треба забувати, що я був дуже молодий, а Лілі, моя англійська любка була дуже далеко і видавалася для мене втраченою навіки. І чи це диво, що мені видався цей індіанський маковий квіт принадним? Бо й де можна було знайти на світі мужчину, якого б вона не полонила своєю солодкістю, своєю красою і тим королівським чаром, який є вроджений дітям володарів і який виробляється наслідком щоденного вживання своєї влади? Неначе багата пишнота сукні, в яку вона була

вбрана, її варварство представлялося мені з найкращого боку і сліпило мої очі та надавало її жіночій ніжності нового й небувалого чару та нових принад і приваб, яких зовсім недостає нашим аглійським жінкам.

Отомія видавалася мені саме такою жінкою, про яку мужчини мріють, а тільки один на мільйони дістає. Рівночасно чиста й пристрасна, королівської крові й королівського серця, розумна і при тім правдиво жіноча, хоробра і відважна, чарівна, як розмріяна ніч, з усіми нахилами й здібностями мистця й жадобою знання, з безнастанно змінливим настроєм, а при тім вірна до краю, з почуттям чести, неначе в мужчини — такою була Отомія, дочка Монтезуми, княгиня на Отомії. І чи диво, що вона видалася мені красунею й, коли доля дала мені її любов, я так само полюбив її вірно? А все таки в її природі й характері було щось таке, що повинно було мене здержати. Та я того тоді не знав, що, не зважаючи на свою красу, доброту серця й любов та всі її чесноти, вона була таки варваркою і, хоч старалася й намагалася нераз з усіх сил, її кров все таки є ній проявлялася.

І коли я лежав у королівській палаті Чапольтепек, звук кроків вартового нагадав мені, що я не багато маю часу до роздумувань про любов і жіночу красу. Моє життя висіло на волоску. Завтра жерці мають вирішити мою долю. А де жерці є суддями, там в'язень заздалегідь може знати, який буде присуд, ще заки його проголосили. Адже ж я був не тільки чужинцем, але й білим чоловіком, а така жертва мусіла видаватися вартнішою й принагіднішою їх кровожадним богам, ніж тисячі звичайних індіанських сердець. Мене забрали з жертівника в Тобаско тільки на те, щоб принести на жертівнику вищої святині в Теноктітляні, й тільки. Моя доля — марно пропасти тисячі миль від родинного дому, і на цьому світі більше ніхто про мене не почує.

Навіяний такими сумними думками, я врешті заснув. Коли пробудився, сонце вже піднялося. Вставши з своєї мати, я підійшов до вікна з дерев'яною решіткою і подивився надвір. Палата, в якій я находився, стояла на верху камінного горба. Один бік цього горба обмивали сині води озера Тезкуко. З другого боку, яку милю у віддалі, піднімалися вежі святинь Мехіка. На узбіччях горба, яку милю від його підстави, росли велетенські

кедри, таких розмірів, що найменший з них в порівнянні з найбільшим дубом у парохії Дічінггем виглядав наче велетень коло карлика. Найбільший з тих кедрів мав двадцять два кроки довкола своєї підстави. Кругом них находилися городи Монтезуми. В них було багато найдивніших квітів, мармурові басейни, клітки з птахами й дикими звірами. Вони здалися мені правдивим чудом, небаченим ніде в світі.*)

— На всякий випадок, — думав я, — коли мені доведеться вмирати, то не буде великого жалю, бо я оглянув цей дивний край, Анагуак, пізнав його короля, його звичаї і його нарід.

РОЗДІЛ XV.

Ніяк не сподівався я, Тома Вінгфілд, того ранку, коли пробудився, що поки сонце зайде, я, звичайний смертельник, стану індіанським божком і по королеві Монтезумі наймогутнішою та найвпливовішою людиною в Мехіко.

Коли я поснідав разом з усіми, мене повели до судової залі, яку називали „божим трибуналом“. Там на золотому престолі сидів Монтезума й розсуджував справи серед такого багатства й виставности, якої я зовсім не беруся описувати. Довкола нього засідали його дорадники й великі пани. Перед ним поклали людський череп з короною з емеральдів, таких великих, що від них аж сяйво било. Замість жезла держав він у руці стрілу. Деякі начальники, що їх називали „кацики“, ставали перед судом за зраду. Довгий час їх доля була непевна. Коли вислухано всіх доказів проти них, їх завізвано, щоб вони оборонялися. Кожний з них короткими словами говорив те, що мав на свою оборону. Тоді Монтезума, який увесь час сидів спокійно, взяв звій, на яким виписане гієрогліфами обвинувачення, і пробив його стрілою в тому місці, де находився образ

*) Огороди Монтезуми вже давно знищені, але деякі з вселетенських кедрів стоять ще на узбіччях горба Чапольтепек. не зважаючи на те, що еспанці дуже багато з них зрубали. Один з тих кедрів, як каже місцева традиція, що його найбільше любив Монтезума, має коло 60 стіп довкола пня й росте донині. Дивлячися на цього старинного велетня, дивний сум огортає душу на згадку, що тільки цей один німий свідок перетривав до наших днів, як доказ існування монарха й могутньої імперії з-перед п'ятсот літ. — Примітка автора.

кожного в'язня. Це був присуд смерті; засуджених зараз вивели, щоб виконати засуд.

Коли суд скінчився, до залі ввійшли деякі жерці. Кожний з них був одягнений в одягу з соболів. Це були люди з жорстоким виглядом і з палаючими очима. І я зараз завважив, що вони єдині дуже легко й поверховно поклонилися королеві. Дорадники короля й вельможі відступили з своїх місць, які зайняли жерці. Вони якийсь час говорили з королем, а за хвилину два з них встали й, підійшовши до мене, забрали мене з-поміж вартових. Мені наказали скинути з себе всю одяг, що я зробив сильно засоромлений, і я стояв перед усіма зовсім нагий. Тепер приступили до мене жерці й дуже пильно оглядали кожну частину мого тіла. На моїм рамені був шрам від рани, яку мені задав своїм мечем Гарсія. На грудях були знаки ран від кігтів і зубів пуми. Вони дивилися на ці знаки і запитали, звідки їх маю. Я оповів їм, а вони почали поміж собою дискусію, яка була дуже довга й гаряча. Врешті вони звернулися до імператора, щоб він вирішив непорозуміння. Він подумав хвилинку й остаточно сказав:

— Ці рани на його тілі не походять ні з уродження, ні з середини тіла, тільки від насильства або від звіра.

Тоді жерці знову почали нараджуватися далі, аж врешті найстарший з них сказав декілька слів до вуха Монтезумі. Він кивнув головою і, піднявшись з свого престолу, став передо мною. А я дрижав усім тілом з страху й зима, бо все ще був зовсім нагий, а повітря в Мехіко ранком холодне. Коли король приступив до мене, зняв із своєї шиї ланцюг з емеральдів, а зі своїх плечей королівський плащ і своєю власною рукою заложив мені ланцюг на шию й покірно прилякнув переді мною на коліно, неначе у божеському поклоні, й ослонив мене своїм королівським плащем; після цього обняв мене і сказав:

— Слава тобі, найбільш благословенний, божественний сину Квецаля, що захоче в собі духа Тезката, душі всесвіту і сотворителя неба й землі. Чим ми заслужили, що ти віддаєш нам честь своєю присутністю на час? Що нам належить чинити, щоб віддячити тобі за цю почесність? Ти створив нас усіх і весь цей край, тому як довго будеш поміж нами, це все твоє і ми всі є тільки твоїми рабами. Видай наказ, а він негайно буде виконаний. Твоя думка буде відгадана, поки перейде крізь твої уста.

О Тезкат, я, Монтезума, твій раб, складаю тобі найнижчий поклін, а тим самим і поклін усього мого народу.

І він знову став переді мною на коліна.

— Кланяємося тобі, о Тезкате, — закликали хором жерці.

Я весь час був мовчазний і змішаний, бо нічого з того, що діялося, я зовсім не розумів. Коли я так стояв, Монтезума плеснув у долоні; на цей знак увійшли дівчата з чудовим одягом, в який мене одягнули, і на голову вложили вінок із квітів. Одягаючи мене, вони постійно повторювали:

— Тезкат, що помер учора, вернувся до нас знову. Веселіться й радуйтеся, бо Тезкат вернувся знову до нас у тілі положеного Тевле!

Щолиш тоді я зрозумів, що я став індіанським богом і то одним із найбільших, хоча в душі в ту хвилину я почував себе більше дурнем, як божком.

Потім приступили до мене мужчини, які мали арфи в руках і покірно поклонилися мені. Мені сказали, що це мої опікуни. Разом з ними було ще багато хлопців: це була моя прислуга. І мене з музикою у великому поході вивели з залі. Попереду йшов окличник, що кричав на все горло: Це Тезкат, душа світу, сотворитель світу, який знову прийшов у відвідини на землю. Далі повели мене всіми подвір'ями й безконечними кімнатами палати. І де б я не йшов, все, що жило, чоловіки, жінки й діти припадали до землі й віддавали мені почесь. І врешті я, Том Вінгфілд з парохії Дічінгем, повіту Норфолк в Англії, почав думати, що я дійсно збожеволів.

Опісля мене посадили в носі й понесли в долину різними вулицями і площами. Нарешті ми опинилися на великій площі перед могутньою святинею. Поперед мене йшли окличники й жерці, а за мною вся моя прислуга і вельможі. На кожній вулиці й площі, якою ми переходили, народ падав на коліна. Це все мене так змучило, що я зрозумів, як то важко займати такий високий уряд. На другий день мене повели крізь стіну вужів крутими сходами на верх могутньої піраміди. Ми вийшла на сам вершок, де стояли святині. Тут серед безнастанного гудіння великого барабана жерці почали приносити в мою честь одну жертву за другою, аж я захворів, бачивши стільки крові й злочину. І нараз вони візвали мене, щоб я зійшов з носилок. Під ноги мені постелили багаті килими й насипали багато квіття.

Тоді мені прийшло на думку, чи не хочуть вони й мене принести в жертву якомусь іншому божкові. Але ні, мене повели на сам край піраміди, так що я з острахом відскочив, побоюючись, щоб мене не скинули вниз. Звідси найвищий жрець оголосив мою гідність тисячам народу внизу, а всі жерці і ввесь нарід впали переді мною на коліна.

Отак воно продовжувалося в безконечність, аж мені закрутилося в голові від усіх цих поклонів, звуків музики і кривавих жертв. Напів живого мене віднесли до палати Чапольтепек.

Але тут ждали мене нові почесті: мене завели до чудових кімнат, зараз коло самого імператора, сказали мені, що вся прислуга Монтезуми до моєї диспозиції, а всякий, що посмів би не виконати мого наказу, буде покараний смертю.

Врешті я міг промовити і зараз же заявив, щоб мене залишили самого, бо я хотів відпочити, поки почнеться бенкет на мою честь у кімнатах князя Гватемока.

Мої опікуни й вельможі відповіли, що Монтезума, король, висловив надію бачити мене цієї ночі в нього на вечері. Та мій наказ і бажання важніші, як імператорові надії. Вони відійшли, заявляючи, що вернуться в назначену пору, щоб мене повести на бенкет. Найшовшись сам, я покидав усі прикраси й відзнаки моєї влади і впав на ліжко. Мені здається, що мене огорнуло велике зворушення, бо чи ж не був я тепер божком і чи не було в моїй силі зробити все, що я забажаю? Та будши з природи обережним, я за хвилину питав себе, з якої причини і для чого я став божком і як довго потриває моя влада?

В означеному часі з'явилися в моїй кімнаті прислуга й вельможі, які принесли мені шати. На голову наділи мені вінок із свіжого квіття і повели з великою парадом до кімнат Гватемока. Попереду йшли дівчата і грали на музичних інструментах.

Князь Гватемок уже ждав на мене і привітав мене неначе короля. Одначе я бачив у його очах втіху перемішану з сумом. Тому похилившись до його вуха, я запитав його шепотом:

— Що це все означає, князю? Чи я зійшов з ума, чи справді став богом?

— Тихо! — відповів він, похиляючи голову, ледве чутним голосом. — Це означає для тебе, мій друже, Тевле, і добро, і зло. Хтось інший тобі це пояснить. — А голосно додав: — Чи

зволиш, Тезкате, боже богів, сидіти при вечері зі мною, чи може хочеш їсти самотою?

— Боги любять добре товариство, князю, — відповів я.

В часі цієї розмови я зауважив, що в залі була і княжна Отомія. Тому, коли ми обходили низький стіл, при якому мали засісти, задержався, щоб роздивитися, де мені сісти, щоб знайтися коло неї. Це викликало деяке замішання серед товариства, бо для мене приготували почесне місце на самім чолі стола, по правій стороні мав коло мене сидіти Гватемок, а по лівій його дружина, королівська Текуїхно.

— Ваше місце там, о Тезкате, — сказала Отомія, спаленівши.

— А хіба ж богові не вільно сісти де йому подобається, королівська Отоміє, — відповів я. — Зрештою, додав я тихим голосом, — яке може бути відповідніше місце для бога, як не коло найкращої богині на землі?

Вона знову спаленіла і сказала:

— На жаль, я не богиня, тільки звичайна дівчина. Але коли ви хочете, щоб я була вашою товаришкою в часі наших пирів, то мусите подати це як наказ. Вашого наказу не поважиться не послухати ніхто, навіть мій батько, Монтезума.

Я обернувся і проголосив азтецькою мовою до вельмож, які були в моїм почоті:

— Моїм бажанням є, щоб моє місце було завжди при боці княжни Отомії.

На ці слова Отомія спаленіла ще більше, а серед присутніх піднявся голосний шепіт. Гватемок спершу був сердитий, але потім засміявся. А вельможі тільки вклонилися і найстарший з них сказав:

— Хай воля Тезката буде сповнена і місце для Отомії, улюбленої Тезкатом, хай буде коло бога.

Від того часу все так було, за винятком випадків, коли я їв при столі Монтезуми. Отомію проголосили в цілім місті як „щасливу княгиню, улюблену Тезкатом“. Серед цього народу звичай і забобон був так сильно закорінений, що вони вважали це за найбільше відзначення і почесь, далеко більшу і важнішу від того, що вона була дочкою самого монарха. Коли бенкет почався, запитав Отомію, що це все означає.

— На жаль, — відповіла вона, — ви не знаєте, а мені не

вільно вам сказати. Одначе скажу вам таке: — Хоч ви нині є богом і можете сидіти тут, то все таки настане хвилина, коли ви будете лежати там, де зовсім не будете мати охоти лежати. Слухайте мене: коли скінчиться бенкет, проголосіть, що ви бажаєте прогулятись в городі і я маю бути з вами. Тоді, можливо, буду мати нагоду вам все розказати.

І справді, коли пир скінчився, я заявив, що бажаю прогулятись з княжною Отомією. Ми вийшли і пішли попід великанські дерева. На жаль ми не були самотні! У віддалі яких двадцять кроків за нами йшла ціла юрба вельмож із танцюристками, які грали на своїх проклятих флетах, пританцьовуючи до своєї музики. Даром я видав наказ, щоб вони замовкли, даром я говорив, що тільки у відповідний час можна танцювати і грати. Цього єдиного наказу ніхто не послухав. І ніколи відтепер я не мав зазнати спокою. Тоді я переконався, яким великим і неоціненим скарбом для людини є самота.

Все таки нам вільно було ходити поміж деревами. Там я довідався, яка страшна доля мене чекає.

— Знай, о, Тевле, — говорила Отомія, — кожного року за звичаями нашого краю вибирають молодого невірника, щоб був земним зображенням бога Тезката, що сотворив світ. Від того невірника вимагають тільки двох речей: щоб його кров була шляхетна і його постать гарна. День, коли ви прийшли сюди, Тевле, був випадково тим, коли треба було вибрати нового невірника, щоб представляв бога. Вибір упав на вас, бо ви є шляхетного походження і гарніший від усіх юнаків в цілім Анагуаку, а крім того ви походите з народу тевлів, які є дітьми Квецаля. Про їх прихід до нашого краю дійшло багато вісток до мого батька. Цих тевлів мій батько, Монтезума, боїться більше, як усього іншого на землі. Тому наші жерці думали, що ви зможете відвернути їх гнів і гнів інших богів від нас.

Тут Отомія замовкла, як хтось, хто має ще щось сказати, але не знаходить відповідних слів. А я, думаючи тільки про те, що вона сказала, видався собі великим своєю теперішньою могутністю, і заявою княжни, що я найкращий мужчина в цілім краю. Це зробило на мене тим більше враження, що до цього часу ще ніяка жінка, ні дівчина отверто не назвала мене гарним. Але мої гордощі дуже скоро розвіялися.

— Та мушу ще одне сказати, Тевле, — заговорила Ото-

мія. — Горе мені, що це впало якраз на мене це сказати. Цілий рік ви будете панувати, як бог у місті Теноктітлян. За винятком деяких церемоній, яким мусите піддатись і деяким штукам, яких мусите навчитись, ніхто й ніщо не буде вас турбувати. Ваше найменше бажання буде наказом, а коли ви усмінетесь до когось, це буде для нього найбільшим благословенством і знаком найбільшого щастя на землі. Навіть мій батько, Монтезума, буде поводитися з вами як з рівним, а навіть як вищим від себе. Всякої розкоші можете зазнати, за винятком одної, вам не вільно мати жінки аж до дванадцятого місяця, а дванадцятого місяця ви дістанете аж чотири найкращі жінки в цілім краю.

— А хто їх вибере? — запитав я.

— Я цього не знаю, Тевле, бо не мішаюся до тих тайн, — відповіла вона покvapно. — Часами бог сам є суддею, а часами жерці вибирають, як трапиться. Але послухайте до кінця мого оповідання, а тоді напевно забудете за все інше. Один місяць ви будете жити з вашими жінками. Цей місяць мине вам на безнастаннім пируванню в домах найбільших вельмож у місті. Одначе останнього дня місяця вас всадять до королівського човна разом з вашими дружинами і повезуть через озеро до місця, яке називається „Топлення Металів“. Там вас поведуть до святині, що називається „Дім Зброї“ і там вас ваші дружини попрощають навіки. Там, о Тевле, — горе мені, що мушу вам це сказати, — вас принесуть в жертву тому богові, якого дух у вас тепер живе, великому богові Тезкат. Ваше серце живцем вирвуть з ваших грудей, а голову зрубають з плечей і заткнуть її на жердку, що називається „Паль голов“.

Коли я почув, яке страшне майбутнє жде мене, я застогнав з болю, а коліна зігнулися підо мною, так що я мало не впав. Але за хвилину мене пірвала страшенна лютість, забуваючи насторогу свого батька, почав голосно лихословити й проклинати всіх богів цього краю й народ, який їх почитає. Я кричав зразу мовою астеків, опісля майя, а коли мій засіб слів вичерпався, продовжував по-іспанськи, а потім по-англійськи. А Отомія, яка почула мої слова і дечого здогадувалася, сильно налякалася і, піднявши обидві руки, закликала з найбільшим страхом:

— Не проклинайте страшних богів, молю вас, а то зустрінє

нас зараз же щось страшне. Коли вас почують, то подумують, що у вас оселився злий дух і тоді будете мусіти вмирати таки зараз і то серед великих мук.

— Нехай чують мене, — закликав я. — Це фальшиві боги і проклятий цей край, що їм поклоняється. Говорю вам, що вони засуджені на смерть, і так само всі ті, що їх почитають. Ні, я зовсім не дбаю, нехай мене чують. Волю вмерти зараз, хоч би й серед мук, ніж жити цілий рік у страху. Та я не вму сам. Море крові, яке пролили оці ваші чортові жерці, кличе до неба о пімсту і правдивий Бог вас усіх покарає.

Я кричав, ошалівши зі страху й безсильної злости, а княжна Отомія стояла закам'єніла, слухаючи моїх „богохульств“. А позаду мене свистіли далі свистілки, бренькали арфи і йшли веселі співи і танці. Коли я кричав і лихословив, я бачив, що ум Отомії відвернувся від моїх слів і вона вдивилася на схід, як хтось, хто бачить щось дивне. Я так само подивився на схід і побачив, що там ціле небо палиться. Від самого краю видно-круга аж до зеніту палилася на небі смуга блілого сяєва, розширюючись віялом угорі, з ручкою десь далеко за обрієм. Я перестав проклинати і стояв мов задеревілий. З палати та з товпи, що йшла за нами, вирвався страшний крик страху. Нарід вибігав з домів і всі дивилися на палаючий схід. Нараз появився сам Монтезума в товаристві вельмож. У цім блідім сяєві я бачив, як його лице побіліло, а руки судорожно стискалися. Незабаром чудо вияснилося, бо на сході появилася вогненна куля, яка зависла над верхами пірамід, освічуючи їх неначе денним світлом. Ця куля зникла, але за мить з'явилося нове світло, бо святиня бога Квецаля горіла.

Страшний крик розпачі й страху вирвався з уст людей, що дивилися на це з горба Чапольтепек і з міста в долині. Навіть я настрашився, сам не знаю чого, хоч потім я пізнав, що луна, яку ми бачили цієї ночі і ще довго потім, це був хвіст великої комети, а святиню запалив грім. Але для цього народу, а зокрема для Монтезуми, яких уява була зайнята всякими поголосками про прихід дивної раси білих людей, про що була мова в багатьох пророцтвах, ці всі чуда були вістниками нещастя і смерті. І коли б вони мали були якісь сумніви щодо їх значення, то ті сумніви скоро мали розвіятися, бо коли ми оце стояли в городі, закам'єнілі від дива, надбій післанець і подав одному

з вельмож звій з малюнками. Монтезума був такий нетерплячий довідатися, що там написано, що проти всякої етикету і звичаїв вирвав звій з рук вельможі, розвинув його і почав читати при світлі палаючої святині. Нараз він застогнав голосно і кинув письмо до землі, закривши своє лице руками. Письмо впало мені під ноги і я побачив на рисунку еспанські кораблі і людей в еспанських одягах. Я зараз зрозумів, чого Монтезума застогнав. Еспанці висіли з кораблів на його берегах...

Деякі з вельмож приступили до нього і пробували його потішати, але він відсунув всіх і сказав:

— Дайте мені плакати — нещастя, яке віщували пророки, впало на дітей Анагуаку. Діти Квецалія висідають на наших берегах і вбивають мій народ... Дайте мені плакати...

Незабаром надбіг з палати інший післанець, на його обличчі були вимальовані перестрах і біль.

— Говори! — наказав Монтезума.

— О, королю, прости язикові, що мусить переказувати такі вісті. Ваша королівська сестра, Папанція внаслідок перестрахи, спричиненого цим страшним видовищем — він показав на небо — умирає в палаті.

Коли король почув, що його сестра, яку він дуже любив, умирає, не сказав ні слова, тільки, закривши обличчя полою плаща, повільно відійшов.

А весь цей час рожеве сяйво на небі горіло й сипало іскрами неначе якийсь надприродний схід, а святиня Квецалія палала.

Я звернувся до княжни Отомії, що весь час стояла коло мене, вся дрижача й налякана:

— Чи я не говорив перед хвилиною, що цей край проклятий, княгине Отоміє?

— Ви сказали це, Тевле, — відповіла, — бо він справді проклятий.

Ми вертались до палати. А музики й танцюристи навіть у цю хвилину загального страху й замішання йшли передо мною зі співами і танцями...

РОЗДІЛ XVI.

Другого дня Папанцін померла. Її поховали з великою почесністю ще того самого вечора на цвинтарі горба Чапольпетек

коло королівських предків імператора. Та вона, як покажеться пізніше, зовсім не була вдоволена королівським товариством. Того самого дня я довідався, що бути індіанським богом не належить до приємности. Від мене домагалися, щоб я навчився всяких штук, а в першу чергу ненависної музики, до якої я ніколи не мав нахилу. Та мої бажання в цій справі не мали ніякого значення. Прийшли вчителі й опікуни та показували мені, як грати на арфі, на якій я мусів навчитися бренькати. Інші вчителі вчили мене письма, поезії і мистецтва азтеків. Я ненавидів все це з цілої душі, а надто, що до цього всього мені в ухах дзвеніли слова одного з учителів, який повторював, що кожний, хто збільшує своє знання, збільшує й свою журбу. Крім того я не бачив ніякої користі з того всього знання, бо все те і так мало скінчитися на жертвеннім камені.

Що ж до моєї смерти на жертвеннім камені за рік, я зразу попав був у розпач, але роздумування казало мені, що коли я виминув багато небезпек, вийшовши з них з цілою головою, то, може, й тепер я якось зможу врятуватися від смерти, яка ще на всякий випадок була досить далеко. Тепер я ще був земним богом і вирішив використати нагоду й жити, як тільки можна найвигідніше. Бо хіба жадна людина на світі не мала більше й гарніших нагод жити якнайвигідніше. І якби не сумна згадка про мою втрачену любов, яка постійно держалася в моїй пам'яті, я був би почувався майже щасливий.

Протягом кількох днів по смерті Папанцін палата й місто находилися в стані великого хаосу. Люди були сильно занепокоєні всякими поголосками і вістками, які неначе літали в повітрі. Кожної ночі кривава комета горіла на сході, а люди доносили про кожну погану ворожбу та про кожний учинок еспанців, яких уважали за білих богів, синів Квецаля, що вернулися сюди з метою забрати край, де панував їх прабацько.

Та з усіх найбільше непокоївся сам імператор. За цей час він навряд чи спав коли або брав до уст поживу. Він вислав післанців до свого відвічного ворога, мудрого й грізного Нези, короля Тезкуко, з проханням відвідати його. Король прибув. Це був старець з грізними, палаючими очима. Я був свідком розмови, яка велася між ними. Як бог, я мав повну свободу в палаті й міг бути присутній на всіх найтайніших нарадах короля з міністрами. Коли обидва володарі покінчили пир,

Монтезума оповідав Незі про всі оті віщування й про прихід еспанців та просив його роз'яснити його невіжество. Неза погладив свою довгу, білу бороду і відповів, що хоч важке є серце Монтезуми, то воно стане ще важче, коли надійде кінець.

— Дивіться, — говорив він, — я такий певний, що дні нашого панування почислені, що я готов заграти з вами в кості за посідання мого королівства, яке ваш батько і ваші діди все так сильно прагнули зайняти.

— За яку протиставку? — запитав Монтезума.

— Мої умови такі: ви поставите проти моєї ставки трьох когутів; коли я виграю, я візьму тільки хвости цих когутів, а коли виграєте ви, то ціле королівство Тезкуко буде ваше.

— Дивна ставка, — сказав Монтезума, — когутів є багато, а королівств небагато.

— А все таки нехай так буде, — відповів старий король, — бо треба знати, що ми граємо проти постанов долі. Як буде йти гра, така буде й дальша доля. Виграєте ви, моє королівство буде безпечне; виграю я когутів, тоді кінець славі Анагуаку, бо його народ перестане бути народом, а чужинці загарбають землю.

— Отже граймо і побачимо, — сказав Монтезума. Вони пішли на місце, яке називано „тляхко“, де грали в усі гри, і почали кидати кості: спершу все йшло на користь Монтезуми, і він уже голосно кричав, що вже є королем Тезкуко.

— О, якби ж так сталося, — сказав старий Неза. І від цієї хвилини все змінилося. Як і не намагався Монтезума виграти, не був у силі здобути ні одної точки більше; а коли гра скінчилася, Неза виграв когутів. Заграла музика, а двораки приступили до короля, щоб зложити йому побажання з нагоди успіху. Та він піднявся, важко зідхнув і сказав:

— Я волів би був втратити своє королівство, ніж виграти тих когутів, бо коли б я і втратив королівство, то все таки знав би, що воно буде в руках одного з мого народу. А тепер, о горе! Мій край, як і його, дістанеться в чужі руки, в руки чужинців, що повалять наших богів, а наші імена доведуть до забуття...

Сказавши це, Неза піднявся, попрощався з Монтезумою й відїхав до свого краю, де скоро помер, не доживши бачити своїми очима сповнення своїх побоювань і віщувань.

Ранком, по його відїзді, прийшли дальші вістки про еспан-

ців, які викликали правдиву паніку. В переляку Монтезума післав до астролога, відомого в цілім краю з мудрости і віщувань, які завжди сповнювалися. Астролог прийшов і король прийняв його приватно. Що він сказав, ніхто не знає, але що це не могло бути ніщо приємне, це більше як певне, бо ще тієї самої ночі король вислав людей, які спалили дім віщуна, що й сам згорів у ньому.

В два дні по смерті астролога Монтезумі прийшло на думку, що я так само тевле і можу дати йому деякі вияснення. І тому в годину заходу сонця він післав по мене й просив, щоб ми вийшли до городу. Я пішов, а за мною мої музики й танцюристи, які ні на хвилину не хотіли лишити мене в спокою. Та він наказав їм відступити, бо хоче поговорити зі мною на самоті.

— Тевле, — сказав він, — скажи мені про своїх земляків, чого вони прийшли до цих берегів. Але говори тільки правду.

— Це не є мої земляки, Монтезумо, -- відповів я, — хоч мати моя походила з їх роду.

— Чи я не просив тебе говорити тільки правду, Тевле? Коли твоя мати була з їх роду, то й ти мусиш бути одним з них. Бо чи ти не є кров'ю від крові і кістю від кости своєї матері?

— Як королеві вигідно, — відповів я, поклонившись, і розповів йому про еспанців, про їх край, їх могутність, жорстокість, жажду золота, а він слухав з запертим віддихом і — як мені здавалося — мало вірив моїм словам, бо його страх зробив його дуже підозрілим. Коли я скінчив, він відізвався:

— Чого вони прийшли сюди, до Анагуаку?

— Боюся, королю, що вони прийшли забрати твій край, а в найкращому випадку ограбувати його і знищити віру.

— І яка твоя порада, Тевле? В який спосіб я можу оборонитися перед цими могучими людьми, одягненими в метал, які їздять на страшних диких звірях, які мають знаряддя, що робить гук подібний до грому, а на цей гук їх противники падають мертві на землю сотнями, які мають в руках зброю з блискучого срібла? Горе мені... Ніяка оборона проти них не є можлива, бо вони є дітьми Квецала, що вернулись сюди забрати цей край. Від самого дитинства я знав, що це нещастя зависло над моєю головою і все лякався, а тепер воно стукає в мої двері.

— Коли мені, що є тільки богом, вільно говорити до воло-

даря землі, — відповів я, — то скажу, що відповідь легка. Стрінути силу силою. Тевлів є небагато, а ви можете покликати під зброю тисячі, можете поставити тисячу вояків проти їх одного. Нападять на них негайно і не відтягайтесь, аж вони знайдуть тут приятелів, і зломить їх!

— Це є рада одного з тих, чия мати була тевле, — сказав король з глумом. — Та скажи мені, дораднику, звідки мені знати, що воюючи проти них, я не буду воювати тим самим проти богів? І як мені дізнатися про справжні бажання цих людей, коли вони не говорять моєю мовою, а я не розумію їхньої?

— Це дуже легко, Монтезумо, — відповів я. — Я знаю їх мову. Пішліть мене, щоб я провідав для вас.

Коли я це говорив, моє серце забило живіше, бо в мене зродилася надія, що коли опинюся поміж еспанцями, то врятуюся від жертвіного каменя. Крім того вони мені здавалися ланкою між мною й моїм рідним краєм. Вони приїхали сюди кораблями, які можуть згодом вернутися. Хоч у теперішню хвилину моя доля не була сумна, то все таки ніхто не подивується мені, що я бажав знову дістатися між християн.

Монтезума подивився на мене хвилину і сказав:

— Ти, мабуть, вважаєш мене за дуже дурного, Тевле. Я мав би сам посилати тебе, щоб ти розповів своїм землякам про мої страхіття й мою слабість та щоб показав їм найслабші місця в моїм панцері? Ти думаєш, я не знаю, що тебе вислали як шпиґа до цього краю ті самі тевлі, які тепер сюди прийшли? Дурню! Я це знав з першої хвилини і клянуся Гуїцелем, що коли б ти не був посвячений Тезкатові, твоє серце завтра було б на жертвінику Гуїцеля. Бережися й не давай мені більше фальшивих порад, а то твій кінець прийде швидче, ніж ти думаєш. Знай, що я вмисне ставив тобі ці питання, з наказу богів, які панують над цим містом і краєм. А вони хотіли дізнатися, яка є твоя укрита думка і що я повинен твою пораду відкинути, яка б вона й не була. Ти радив мені виступити війною проти тевлів, тому я не піду проти них воювати, а постараюся їх перетягнути на свій бік добрими словами і щедрими подарунками, бо я знаю, що ти радиш мені тільки те, що має принести мені нещастя й упадок.

Це все говорив він дуже гнівним, хоч тихим голосом, похиливши голову додолу і схрестивши руки на грудях. Він цілий

дрижав. Я був сильно наляканий, бо хоч я й був проголошений богом, однак одного руху голови цього могутнього короля вистачило, щоб мене зараз післати на смерть. Я дивувався його засліпленню й дурноті, хоч в інших справах він був дуже розумний. З якої причини він не довіряв мені і дозволяв забобонному страху взяти верх над собою, я тоді не знав. Тепер я ясно бачу, чому Монтезума так поступав. Рука призначення кермувала його словами й ділами, а голос судьби говорив його устами. Боги азтеків були фальшивими богами, це правда, але : свято вірю, що вони мали розум і життя, бо їх обридливі постаті з каменю були мешканнями чортів і жерці їх говорили щирі правду, що людські жертви подобаються таким богам.

І до цих чортів король ішов по пораду за посередництвом жерців, а над ними тяжіло це прокляття, що вони завжди мусіли давати фальшиву пораду, як на свою власну згубу, так і на згубу тих, що їх почитали. Так вирішив Той, що був могутніший від них.

Коли ми розмовляли, сонце сховалося за обрій і настала темнота. Але світло все ще держалося покритих вічними снігами боків вулканів Попо і Ікстак, забагрюючи їх кров'ю. І ніколи перед тим вулкан Ікстак не видався моїм очам подібніший до жінки, обагреної кров'ю і положеної на смертному ложі, як тепер. Цей образ бачив я не тільки в своїй уяві, бо й Монтезума, випадково поглянувши на вулкан, станув неначе закаменілий.

— Подивися туди, Тевле, — сказав і засміявся — там лежить труп народу Анагуак, обагрений кров'ю й приготований до похорону. Чи не страшний він по смерті?

Коли він промовив ці слова й повернувся, щоб відійти, від сторони гір почувся страшний зойк, який заморозив кров у моїх жилах. Монтезума з острахом вхопив мене за рамя і ми вдивилися в гору Ікстак. В цьому страшному червоному забагренні здавалося, наче постать піднялася з свого ложа. Підіймалася поволеньки, як підіймається той, хто встає з глибокого сну, ї станула просто на вершку гори і так стояла, наче велетень з кривавими плямами на своєму білому накривалі. А ми стояли й дрижали.

Якийсь час привид стояв непорушно, вдивляючись у місто Теноктітлян. Нараз підняв своє покривало догори, наче у вибуху страшного болю. Та в ту хвилину кинулася на нього темрява ночі й цілком його закрила. Проймаючий острахом зойк поволі завмер і розплився десь у віддалі.

— Скажи, Тевле, — почав король, — чи я не маю причини лякатися, коли такі привиди бачить моє око кожного дня? Слухай цього плачу і зойку з міста. Не ми самі це бачили. Слухай, як народ голосно плаче зі страху, а жерці моляться і б'ють у бубни, щоб відвернути лихо. О, плач, народе, а ви, жерці, молись і приносите жертви. Це найвідповідніше, бо надходить година вашої загибелі. О, Теноктітляне, королево міст, бачу тебе зруйнованим і покинутим, твої палати почорніли від пожежі, святині збезчещені, а сади запустіли. Я бачу твоїх високо-роджених жінок коханками чужинців, а твоїх княгинь їх служницями. Канали течуть кров'ю твоїх дітей, а брами загачені їх кістками. Смерть коло вас кожної хвилини, нечесть є вашим щоденним хлібом, руїна вашою долею. Прощай, королево міст, колиско моїх прабатьків, в якій я зріс і виховався...

Отак Монтезума плакав і тужив, а в ту хвилину піднявся на небо місяць і облив увесь світ загадковим сяєвом. Освітив Монтезума в його розпачі, його високу постать і сухі руки, якими махав наче в агонії та й мої блискучі шати й закам'янілих зі страху двораків, музикантів і танцюристів, які аж тепер перестали грати. Зірвався раптом легенький вітерець і сумно заскигнів у гіллію відвічних дерев, що росли серед скель Чапольтепеку. Ніколи я не бачив більше загадкової сцени, більше вагітної віщуванням ненародженого страху, як в оцю хвилину, коли бачив могутнього монарха в розпуці над упадком свого народу і влади. Дотепер ще ніяке нещастя не впало ні на нього, ні на його нарід, а проте він знав, що вони засуджені на загибель, оці слова розпуки вирвалися з його розбитого серця, на яке вже впала тінь надходячого нещастя.

Та дива цієї ночі не скінчилися.

Коли Монтезума скінчив свої жалі й пророкування, я запитав його, чи маю покликати його двораків, що стояли трохи оподалік.

— Ні, — відповів, — не хочу, щоб вони мене бачили заплаканого. Нехай всі лякаються, а я мушу виглядати відважним.

Ходи ще зі мною, Тевле, а коли маєш намір мене вбити, я не буду за це гніватися на тебе.

Я не відповів ні слова, але пішов за ним, коли він звернув у найтемнішу стежку, що вела поміж кедровими деревами. Тут справді, якби в мене був такий намір, я міг дуже легко його вбити. Та я не бачив ніякої користі з того. І хоч знав, що Монтезума є моїм ворогом, моє серце здригалось перед таким учинком.

Ми йшли, може, з милю не промовивши ні слова, попід велетенськими деревами та відкритими полянами, засадженими пишними квітками. Врешті ми прийшли до брами того місця, де ховали померлих королів. Перед брамою була велика відкрита площа, засіяна травою, що мінилася в світлі місяця. По середині площі стояло щось біле, що мало вигляд жінки. Тут Монтезума спинився і, подивившись на браму, сказав:

— Ця брама відчинилася перед чотирьома днями для Папанцін, моєї сестри. Цікавий я знати, як довго треба ждати, коли вона відчиниться для мене?

Коли він це говорив, біла постать на траві, яку тільки я бачив, заворушилася, неначе пробудилася зі сну. Як та постать на вкритому снігами вулькані, задрижала й ця на траві. Піднялася й звела руки догори. Коли її побачив Монтезума, став увесь дрижати. Це саме сталося і зі мною.

Тоді жінка поволеньки підійшла до нас. Коли вона йшла, я побачив, що вона була загорнена в могильні покривала. Раптом підняла голову і місяць освітив її лице. Монтезума голосно застогнав і я також, бо зараз же пізнав лице княгині Папанцін, тої самої, яку чотири дні тому зложили в гробі. А вона йшла до нас непевним кроком, як той, що ходить у сні, й спинилася в тіні куща, що був коло нас. Папанцін подивилася на нас своїми сліпими очима, які, хоч були відкриті, здавалося, не бачили нічого.

— Це ти тут, Монтезумо, мій брате, — сказала вона голосом Папанцін, — зовсім певно, що ти, бо чую твою присутність, хоч тебе не можу бачити.

Монтезума ступив крок уперед і став лице в лице з померлою.

— Хто ти, — запитав, — що виглядаєш, наче померла й одягнена в одержу померлих?

— Я Папанцін, — відповіла, — і я встала з мертвих, щоб передати тобі посольство, мій брате.

— Яку вістку маєш мені передати?

— Я приношу тобі віщування загибелі, мій брате. Твоя держава в дуже короткому часі завалиться, а ти знайдеш смерть разом із десятками тисяч твого народу. Чотири дні я була серед померлих і бачила там наших фальшивих богів, що є дияволами. Так само бачила я жерців, які їм служать, і багатьох тих, що їм кланяються. Всі вони терплять страшні муки. І через те, що нарід Ангуаку поклоняється цим чортам, він засуджений на загибель.

— Чи не маєш ніякого слова потіхи для мене, Папанцін, сестро моя?

— Ніякого! — відповіла. — Можливо, що коли перестанеш кланятися фальшивим богам, спасеш свою душу. Свого життя врятувати не можеш, так само не врятуєш свого народу.

По цих словах вона відвернулася й відійшла в тінь, серед якої розплилася; тільки здалека чути було шелест її могильного плаття.

Монтезуму опанувала божевільна лють і він, шаліючи, почав викрикувати:

— Прокляття на тебе, Папанцін, сестро моя!.. Чого ти прийшла сюди з гробу? Повісти мені тільки такі віщування? Хоч би принесла іскру надії, хоч би вказала дорогу рятунку, я радо повітав би тебе. Чому ти не пропала серед темряви, чому важко не пригнітила тебе земля, щоб твоє серце замовкло навіки. А щодо богів моїх, то мої діди кланялися їм і я буду кланятися до останнього віддиху. І хоч би вони мене покинули, я ніколи їх не покину. Боги гніваються, бо замало жертв на їх жертівниках. Але відтепер жертви будуть подвоєні. Так, насамперед ведю принести в жертву всіх жерців, бо вони занедбали свою службу.

Отак викрикував Монтезума, як людина слабого духа, доведена до божевілля страхом, а вельможі й двораки, які йшли позаду, дивувались і зі страхом оточили його. Врешті, роздерши власними руками королівські шати й шарпаючи своє волосся, Монтезума впав на землю і вився в страшний плач.

Його взяли на руки й занесли до палати. Ніхто не бачив його цілих три дні й три ночі. А щодо приношення людських

жертв, він не грозив даремно. З тієї ночі число жертвованих богам нещасливців подвоїлося в цілому краю. Але тінь хреста вже лягла на цих кривавих жертівниках, які все ще курилися до неба кров'ю свіжо видертих з живих грудей сердець, а зойки невільників лунали довкола святинь.. Панування демонів було ще в повній силі, але вони збирали вже останні свої жнива.

Я бачив усі ті знаки власними очима, одначе не вмію сказати, чи це були знаки остороги, післані небом, чи тільки привиди, що впливали з випадків природи. Увесь край був обнятий несказаним страхом і легко могло статися, що уми настрашених людей бачили злі ворожби там, де взагалі не було ніяких. Що Папанцін встала з мертвих, це правда і можливо, що вона тоді не померла, а тільки зімліла. На всякий випадок її не знайшли в гробі, хоч я її ніколи більше не бачив. Загально говорили, що вона ще жила довгі літа, ставши християнкою, й оповідала дивні дива про країну померлих.*)

РОЗДІЛ XVII.

Минуло кілька місяців від хвилини проголошення мене земним богом Тезкатом та висадки еспанців у Мехіко. Увесь той час столичне місто було в стані безнастанного заколоту. Щохвилини Монтезума слав послів до Кортеса, які передавали еспанцям неоціненої вартости скарби в золоті й перлах та молили його, щоб уступився з краю. Цей нерозумний король зовсім не здавав собі справи з того, що, показуючи еспанцям своє незмірне багатство, викликавав якраз протилежні наслідки й заманював їх до краю. На всі його прохання Кортес відповідав послам дуже чемно й так само передавав королеві подарунки, звичайно, дуже малої вартости.

Врешті почався еспанський марш у глибину краю. Король із страхом довідався про підбиття войовничого племені тляскалянців, які були непримиренними й відвічними ворогами Монтезуми, але тепер виступили збройно проти еспанців. За цим прийшла друга відомість, що тляскалянци з ворогів переміни-

*) Історичний факт, як і взагалі всі обставини й описи в цій повісті, передані з найбільшою історичною вірністю. — Прим. перекладача.

лися в союзників еспанців і що тисячі їх найстрашніших воїнів машерують з еспанцями на святе місто Холюля. За кілька тижнів прийшла вістка, що місто Холюля впало. Дивні дива оповідали про еспанців, особливо ж про їх відвагу й силу, про зброю, яку вони носили, про громовий лоскіт їх зброї в часі битви та про страшні потвори, на яких вони їхали. Одного разу дві голови поляглих у бою еспанців прислали Монтезумі. Це були великі й оброслі волоссям страшні голови. Разом з тими головами прислали також голову коня, потвори ніколи ще не баченої в цьому краю. Коли Монтезума побачив ці голови, він майже зомлів зі страху. Та все таки наказав ці три голови застромити на шпилі найвищої піраміди й оголосити в цілому краю, що така доля жде кожного наїздника.

Тим часом у політиці був страшний хаос. День за днем відбувалися наради вельмож, найвищих жерців та сусідніх союзних королів. Одні радили це, інші те, але вислідом нарад була нерішучість, непевність і нечинність. О, коли б Монтезума був тоді послухав голосу одного великого в ті дні чоловіка, князя Гватемока, то не стало б у короткому часі ні одного еспанця в Анагуаку. Гватемок благав короля кожного дня виповісти отверту війну еспанцям, поки ще не пізно, перестати посилати їм подарунки й безнастанні прохання, але зібрати армію і роздавити ворога в гірських проваллях.

Однак Монтезума постійно відповідав:

— І яка користь з того, свояче? Як мені боротися проти цих людей, яких післав сам бог?

Після того закривав своє обличчя і починав стогнати й плакати, а Гватемок у найбільшій люті відходив, бачивши свою несику. Гватемок, як і я, був тієї думки, що Монтезума цілком здурів із допусту неба, яке вирішило звести край до руїни.

Тут до речі буде зазначити, що хоч я в своєму характері бога мав нагоду бачити і знати все, що діялося, все таки я був тільки одною малесенькою крапелькою в потоці подій, які заливали Анагуак. Правда, я був крапелькою води на самім вершку цієї хвилі, але мав стільки сили, що піна на гребені хвилі. Монтезума не довіряв мені як шпигунові, жерці дивилися на мене, як на втілення їх бога і свою недалеку жертву. Один тільки Гватемок, мій друг, та Отомія, яка потайки мене любила, мали до мене повне довір'я, і з ними я часто говорив, вияснюючи їм зна-

чення того всього, на що незабаром мали дивитися наші очі. Але вони так само були безсильні, бо хоч їх розум не був замрячений забобонним страхом, то не вони, але Монтезума кермував державою.

Народ жив у вічному страху перед майбутнім і щоб усе забути, кинувся стрімголов у шалений вир приємностей і забав, переплітаних релігійними церемоніями. В оті дні не забули ні одного свята і ні один жертівник не був без своєї жертви. Як ріка, коли наближається до пропасти, прискішує свій біг, так і народ Мехіка, передбачаючи свою руїну, жив шаленим життям, яким ніколи не жив. Цілий день з вершків святинь розлягалися крики жертв, а цілу ніч на вулицях міста чути було співи, музику, танці й дикий регіт.

— Їджмо й пиймо! — говорили, — бо морські боги висадилися на сушу і завтра вже нас не стане!

Жінки, які були до того часу прикладом чеснот, стали розпусницями, чоловіки, які відзначалися шляхетністю й лицарством, перемінилися в горлорізів і ніхто не кликав на них кари, навіть маленькі діти ходили оп'янілі на вулиці міста, а це вважалось колись найстрашнішим злочином серед азтеків.

Король переніс своє мешкання з палати на горбі Чапольтепек до великої палати на середині велетенської квадратної площі в місті. Ця палата була наче мале місто саме для себе, бо кожної ночі в ній спало поверх тисячі людей, не говорячи вже про карликів і всяких виродків та сотень звірів і всяких птиць у клітках. Палата стояла напроти великої святині посередині розлогої площі. Тут я кожного дня пирував, з ким захотів, а коли втомився пируванням, виходив на вулицю і грав на арфі, в чому набрав вже деякої вправи. В моїм товаристві завжди була велика юрба вельмож і прислуги. Коли я надходив із своїм почотом, народ юрбами вибігав із своїх домів і серед радісних окликів віддавав мені почесні. Діти обсипували мене квітами, а дівчата танцювали, цілуючи мої руки й ноги. Невдовзі навкруги мене збиралася кількатисячна юрба. А я так само гуляв і танцював, наче якийсь сільський сміхун, бо й мене охопив певного роду шал веселощів. Можливо, що я став оп'янілий всіма тими поклонами. Крім того я намагався забути про свою журбу, хотів забути, що я засуджений на страшну смерть та що кожний день приводив мене щораз ближче до жертівного ножа.

Я намагався все забути, але горе моє, я не міг забути, не мав сили. Шум „мескаля“ і „пульке“, що я їх пив у часі пирів, вивітрювався з моєї голови дуже скоро. Вид красунь, пахощі квітів, поклони народу перестали на мене діяти, я западав у важку задуму над своєю нещасною долею та з тугою думав про свій родинний край і свою любку. І якби не ніжна ласкавість Отомії в ті дні, моє серце напевно трісло б, або я був би наложив на себе руку. Та ця чудова дівчина завжди була коло мене, щоб мене потішити, а потішати вона вміла, мала тисячі всяких способів. Часом вона кинула мені неясне слово надії, чим піддержувала моє життя. Я пригадую, що зараз першої хвилини, як я прийшов на двір Монтезуми, Отомія зробила на мене велетенське враження. А тепер вона видавалася мені багато кращою, ніж першого дня. Однак моє серце було так переповнене болем і страхом, що в ньому зовсім не було місця на ніжніші почування, ані навіть на думку про якусь дівчину. І завжди, коли я не був упоєний напінками або поклонами, я звертав своє серце до неба і це мене потрохи успокоювало.

Проте я дуже багато говорив з Отомією, вияснював їй основи християнської віри, як раніше робив із Маріною, яка стала, як дійшли до мене вісті, коханкою Кортеса, командира еспанців. А вона весь час слухала мене пильно і тільки дивилася на мене своїми лагідними очима. З усіх жінок Отомія була найскромнішою й найгарнішою.

Так плило моє життя до хвилини, коли еспанці полишили місто Холюлю й почали машерувати в сторону Мехіка. Про це довідався я одного ранку, коли сидів у саду з арфою в руках і великою юрбою двораків і вельмож довкола себе. З місця, на якому я сидів, міг бачити вхід до палати, де король щодня відбував наради. Я помітив, що коли вийшли від короля вельможі й князі, почали приходити жерці, а за ними велике число незвичайно гарних дівчат. Кожна з них була в товаристві жінки середнього віку. Нараз підійшов до мене Гватемок, який тепер дуже рідко всміхався, весь усміхнений, і запитав, чи я не знаю, що там діється в палаті. Я відповів, що нічого не знаю й ні про що не дбаю. Але додав злосливо, що, певно, Монтезума збирає небуденний живий скарб, щоб його післати еспанцям.

— Уважай, що говориш, Тевле, — відповів Гватемок гнівно. — Твої слова можуть бути правдиві й, коли б я не любив

тебе, ти їх напевно важко відпокутував би, дарма, що в тобі замешкав дух Тезката. Та горе, — закликав гнівно, — стократне горе, що божевілья мого вуйка довело до того, що взагалі такі слова стають можливі. О, якби я був тепер королем Анагуаку, до тижня голова кожного еспанця прикрашала б вершок отої святині.

— Уважай, що говориш, князю, — відповів я йому з свого боку насмішливо, — бо ті, що слухають, можуть спричинити, що й тобі прийдеться ці слова важко відпокутувати. Та все таки котрогось дня ти станеш королем, а тоді побачимо, як ти собі даси раду і як поступиш з еспанцями. В усякому разі це бачитимуть інші, бо мені не доведеться. Та що діється тепер? Чи Монтезума вибирає собі нових жінок?

— Так, він вибирає жінок, але не для себе. Ти знаєш, Тевле, що твій час добігає до кінця. Монтезума й жерці вибирають дівчат, які мають стати твоїми жінками.

— Моїми жінками? — закликав я, зірвавшись на рівні ноги. — Жінки для мене, коли за місяць моєю жінкою стане смерть? Та що мені робити тепер з любов'ю й одруженням? О, Гватемоку, ти все говорив, що мене любиш, але коли б ти мене справді щиро любив, ти врятував би мене, як присягався це зробити.

— Я присягнув, що радо віддам своє життя за твоє, Тевле, коли це буде в моїй силі, і своєї присяги додержу, бо своє власне життя не ціню так, як тебе, мій друже. Та я не всилі допомогти тобі, бо ти посвячений богам, і хоч би я вмер сто разів, це тебе не врятує. Ніхто не може врятувати тебе, хіба тільки одне небо, коли така буде його воля. Тому, Тевле, вживай життя, доки можеш, і відважно вмирай, коли будеш мусіти. Твоє положення не багато гірше від мого або соток тисяч інших людей, бо ми всі мусимо вмирати. Прощай!

Коли він відійшов, я піднявся і відійшов теж до своєї кімнати, де, звичайно, приймав тих, які хотіли побачити бога Тезката, як мене називали. Тут я сів на золотому кріслі й сидів самотний, бо до цієї кімнати ніхто не смів входити без мого дозволу. За хвилину начальник моєї прислуги повідомив мене, що хтось хоче говорити зо мною. Я дав знак, що може увійти. Слуга відійшов, і за хвилину увійшла заслонена густим серпанком жінка. Я наказав їй відслонити лице. Вона послухала, і я по-

бачив перед собою княжну Отомію. Я зірвався з місця здивований, бо такого ще не бувало, щоб вона відвідувала мене сама одна. Тому я здогадувався, що вона має передати мені щось важне, або виповнювала якийсь звичай, про який я ще нічого не знав.

— Прошу вас, сідайте, — сказала вся змішана, — вам не годиться стояти переді мною.

— А то чому, княжно? — відповів я. — Коли б я не мав ніякого поважання перед вашим становищем, то в усякому разі мусів би йти до вас для вашої краси.

— Покиньте ці компліменти — сказала вона, махнувши рукою. — Я приходжу виповнити старинний звичай, бо мені передано для вас повідомлення. Ті, з котрими ви маєте звінчатися, стали вибрані. Я приходжу, щоб вам передати їх імена.

— Говоріть, княгине Отоміє.

Вона назвала імена трьох дівчат, які вважалися за найгарніші в цілій країні.

— А я дотепер думав, що маю дістати чотири жінки, — сказав я з гірким сміхом. — Чи може хочуть мене позбавити четвертої?

— Є й четверта, — відповіла вона й замовкла.

— Скажіть її ім'я, закликав я. — Яка ще четверта повія знайшлася, що готова звінчатися з нещасливцем, засудженим на смерть?

— Найшлася четверта, та вона носила зовсім інші титули, о, Тезкате, як той, якого ви вжили перед хвилиною.

Я подивився на неї допитливо, а вона сказала повільним голосом:

— Я, Отомія, княгиня на Отомії, дочка Монтезуми є четвертою, а вашою першою жінкою.

— Ви?! — закликав я, впавши в крісло. — Ви?!.

— Так, я. Слухайте, мене вибрали жерці, як найгарнішу в цілій країні. Мій батько, король, страшно розлютився і сказав, що нехай станеться, що хоче, а я ніколи не стану жінкою невільника, який мусить вмирати на жертівному камені. Та жерці відповіли, що тепер не час на якісь вийнятки й привілеї, коли боги загнівалися. Тоді мій батько зідхнув і сказав, що нехай буде так, як я схочу. Тоді я сказала в присутності жерців, що в часі нашого нещастя і найгордіший мусить покоритися, а королівська

дочка мусить одружитися хоч би й з невільником, засудженим на смерть на жертівному камені. Таким чином я, Тезкате, княгиня на Отомії, з власної волі згодилася стати вашою жінкою. Але, можливо, що коли б була знала те все, що тепер вичитую з ваших очей, я була б не згодилася. Можливо, що в цій неславі я мала надію знайти любов на одну коротеньку годину та мала намір виконати звичай нашого народу й довершити наше одруження на жертівному камені, як це вчинити маю повне право. Та тепер дуже добре бачу, що я зовсім не бажана жертва і хоч уже запізно відкликати своє слово, ви не лякайтеся, є ще інші і я не буду вас непокоїти. Я передала вам вістку, а тепер дозвольте мені відійти. Врочиста церемонія вінчання відбудеться дванадцятого дня віднині, о, Тезкате.

Я встав із свого крісла, і взявши її за руку, сказав:

— Дякую тобі, Отоміє, за твою шляхетність. Якби не твоя і твого королівського свояка, князя Гватемока, приязнь і розрада, я вже давно не був би в живих. Отже ти, Отоміє, хочеш потішати мене до останнього мого віддиху? Як я зрозумів, ти мала навіть намір разом зі мною вмерти. І як мені це все пояснити Отоміє? В моїм родиннім краю жінка мусіла б любити якоюсь надземною, незвичайною любов'ю свого чоловіка, щоб ділити з ним і таке ложе, яке жде мене на вершку піраміди. І тому мені просто не може поміститися в голові, щоб ти, Отоміє, яка відкидала стільки королів, могла віддати своє серце мені. І як мені відчитати значення твоїх слів, княгине Отоміє?

— Відчитай його своїм власним серцем, — відповіла вона ледве чутним голосом, а її рука затремтіла в моїй.

Я глянув на неї, а її краса осліплювала мене. Я згадав про її посвяту, яка веліла їй не здригнутися навіть перед найстрашнішою смертю й легіт чуття, яке було дуже близьке до любови, повіяв на мою душу. Та навіть у ту хвилину, коли я дивився на неї, я пригадав собі свою англійську дівчину, з якою попрощався в парку в Бічінгем. В моїх вухах залунали слова, які тоді були сказані. Безперечно вона ще жила й осталася вірна мені, і як довго я живу, чи не маю обов'язку бути в своєму серці вірним і їй? Коли мушу звінчатися з цими індіанськими дівчатами, то це примус, але коли я раз скажу Отомії, що її люблю, це означатиме, що я зломив присягу і тоді ніщо не буде в силі за-

спокоїти моєї совісти. Щоправда, в цю хвилину я був сильно зворушений і спокуса була велика.

— Сідай, Отоміє, — сказав я, — і послухай мене. — Бачиш це золоте колісце? — Я зняв перстень Лілі з пальця. — Бачиш цей напис у середині?

Вона похилилася, але не сказала ні слова, і я бачив, як боязнь проявилася в її очах.

— Я перечитаю тобі ці слова, Отоміє, — і переклав на мову азтеків слова:

„Серденько — серцю, хоч як далекому“.

— Що означають ці слова — запитала вона. — Я вмію читати тільки в образах, Тевле.

— Вони означають, Отоміє, що в далекому краю, звідки я походжу, є жінка, що мене любить і яку я так само люблю.

— Значить, вона є твоєю дружиною?

— Вона не є моєю дружиною, Отоміє, але вона зв'язана зі мною обітницею подружжя.

— Вона зв'язана тільки обітницею? — закликала Отомія гірко, — то в такому випадку ми є рівні собі, бо я так само, Тевле. Але між нами є тільки та обітниця. Ти любиш її, а мене зовсім не любиш. Це власне є те, що ти хочеш витолкувати і роз'яснити мені. Заощади собі дальші слова, бо я тепер розумію все. У всякому разі воно виглядає так, що коли я втратила, то й вона є на тій самій дорозі. Великі й безмірні моря хвилюють по-між тобою і твоєю любов'ю, Тевле, хвилюють моря солоної води і стоїть кам'яний жертівник і пуста смерті. А тепер дозволь мені відійти. Твоєю жінкою я вже тепер мушу бути, бо вже нема для мене рятунку. Одначе не лякайся, я не буду тебе непокоїти, все й так дуже скоро покінчиться. А тоді ти будеш шукати за своїм коханням у Домі Зір, куди помандруєш. І це є моїм найбільшим бажанням, щоб ти там його знайшов. Довгі місяці я плянувала знайти для тебе надію і думала, що її знайшла. Та вона спиралася на фальшивий вірі і тепер скінчилася. Коли б ти міг сказати з щирого серця, що мене любиш, все могло б стати щастям для нас обох. Коли б ти міг це сказати навіть перед самим кінцем, все ще було б добре. Та я не жадаю від тебе, щоб ти це сказав і остерігаю тебе, щоб не важився сказати неправду. Оставляю тебе тепер, Тевле, і ще тільки скажу, що в цю хвилину поважаю тебе більше, ніж коли-

небудь дотепер, бо ти мав відвагу сказати всю правду мені, дочці Монтезуми, коли неправда була для тебе така легенька й безпечна. Та жінка, там за морями, повинна бути тобі вдячна. І хоч я не відчуваю до неї ніякого гніву, то все таки поміж мною і нею є боротьба до смерті. Ми для себе чужі і чужими залишимося, хоч вона доторкалася твоєї руки так само, як я доторкаюся її тепер. Ти нас обидві лучиш із собою, і рівночасно ти є причина ворожнечі. Прощай, мій чоловіче в майбутньому. Ми не стрінемося скорше, аж того дня, коли „повія“ буде віддана „невільникові“ за жінку. Я вживаю твоїх власних слів, Тевле.

Вставши, Отомія закрила своє обличчя серпанком і поволі вийшла з моєї кімнати, лишаючи мене сильно схвильованим. Це було занадто зухвале діло відкинути любов цієї королеви між усіма жінками, але тепер, коли я це вчинив, почував себе справді щасливим. І я застановлявся над тим, чи й Лілі мала б силу скинути з своїх плечей королівську багрянницю, щоб могли пожитися коло мене на жертівнику? Можливо, що ні, бо ця вірність, що не уступає навіть перед найстрашнішою смертю, може знайтися не серед білих жінок. Вона є тільки серед дочок інших, не білих рас. Ці доньки Сонця, коли люблять, то люблять цілою душею. Але як люблять, так і ненавидять. Вони зовсім не потребують жерця, щоб посвячував їх любов, так само, коли ненавидять, ніяка сила не всилі здержати їх ненависти. Їх власне бажання є для них найвищим законом і вони піддаються йому без застережень, хоч би були зовсім свідомі того, що воно заведе їх до самого пекла.

РОЗДІЛ XVIII.

Врешті надійшов день вмаршу до Мехіка Кортеса й його армії. Я не був свідком зустрічі Монтезуми з Кортесом, хоч бачив, як король у повній пишноті, наче Соломон, в оточенні своїх вельмож вибирався на цю зустріч. Та я певний, що жаден невільник не йшов до жертівного каменя з тривожнішим серцем, як Монтезума назустріч Кортесові. Його глупота цілком знищила його, і я думаю, що він знав, що їде по свою загибель.

Опісля, ввечорі, я бачив, як імператор вертався в своїх золотих ношах до палати, побудованої Аском, його батьком,

яка стояла яких двісті кроків напроти його власної палати й була звернена в сторону західньої брами святині. За хвилину я почув крики юрби, тупіт кінських копит, грюкіт важких ніг і побачив еспанців, що машерували великим шляхом. Моє серце радісно забило, як я побачив християн. На самому переді їхав на коні їх командант Кортес, одягнений у багатий панцер. Це був чоловік середнього росту і шляхетного вигляду. Його очі, здавалося, бачили все. Зараз за ним машерувала його мала армія. Вояки роздивлялися довкола з найбільшим подивом і розмовляли по-кастильськи. Їх була лише мала горстка, деякі з них були дуже лихо озброєні і майже в лахмітті, але, дивлячися на них, видно було з кожного їх руху ту відвагу, яка спонукувала їх пробиватися крізь лави ворогів, зносити хвороби, безнастанну війну й добитися аж до царства Монтезуми.

Зараз біля самого Кортеса, держачися рукою за стремена, йшла чудової краси індіанська дівчина, в білій одежі та з вінком квітів на голові. Коли вона переходила коло палати, повернула голову. Я впізнав її відразу, це була моя приятелька Маріна, яка врешті дійшла до тієї величі і значення, якого завжди бажала. Не звертаючи уваги на всі нещастя, які звела на свою батьківщину, вона видавалася незвичайно щасливою коло свого коханця.

Коли еспанці машерували, я з надією й ненавистю вдивлявся в лице кожного з них. Бо хоч смерть висіла над моєю головою, я все ще не покинув надії побачити де Гарсію. Дивне прочуття говорило мені, що він усе ще живий. Та ні живого, ні мертвого я його не бачив серед тих еспанців, що вмашеровували до Мехіка цього дня.

Вночі я побачив Гватемока і запитав його, як стоять справи.

— Добре для кітки, що зробила собі леговище в гнізді голубів, — відповів він, гірко засміявшись, — але дуже лихо для голубки — Монтезуми. Мій вуйко перейшов туди, — і він показав рукою на палату Аска, — а полководець тевлів видається дуже ласкавий. Та я вичуваю крик яструба в його голубинім воркотанні, не треба буде довго ждати, як у Теноктітляні стане дуже весело.

І він не помилявся. Не минув і тиждень, як еспанці підступом вхопили Монтезуму в свої руки і замкнули як в'язня у своїй

квартирі. Події наступали дуже скоро одна за одною. Деяких вельмож, що вбили кількох еспанців над берегом моря, закликали з наказу Кортеса до Мехіка. Їх спалено живцем на подвір'ї палати. Та це ще не все. Монтезума, з кайданами на руках і ногах, мусів власними очима приглядатися їх мукам. Так низько впав монарх астеків, що мусів ходити в кайданах, наче невільник. По цій образі він присягнув на вічну вірність і підданство еспанському королеві і видав наказ зловити Какаму, короля Тезкуко, й видати його в руки еспанців, бо він почав проти них війну. Так само віддав він у руки еспанців все золото, весь державний скарб вартости соток тисяч англійських фунтів. Це все нарід терпів, бо був так затуманений, що все ще слухав наказів свого короля, хоч він був у неволі. Та коли король дозволив еспанцям поклонятися правдивому Богу в одній із найбільших поганських святинь, серед народу піднявся крик обурення і шал. Хвилина вибуху зближалася.

За цей час моє життя воліклося, як звичайно, хіба що тепер мені не вільно було виходити поза мури палати, зі страху, що я знайду спосіб порозумітися з еспанцями, які зовсім не знали, що білий чоловік знаходиться недалеко від них, засуджений на жертвний камінь. В ці дні я майже не бачив княжни Отомії, яка від останньої дивної сцени уникала всякої зустрічі зо мною. Коли ж ми випадково стрінулися в часі пиру або в городі, вона говорила тільки про буденні справи, або про справи держави. Врешті надійшов день мого одруження. Це було напередодні тієї ночі, коли відбулася масакра шістсот астецьких вельмож, які з'їхалися відсвяткувати празник бога Гуїцеля.

В день мого вінчання зі мною поводитися з найбільшою пошаною, мені складали поклони найбільші вельможі в місті, що приходили до мене і палили переді мною кадило, аж я захворів від тих безнастанних пахощів. Хоч на край впало страшне нещастя, жерці все таки не хотіли зректися своїх церемоній та жорстокостей, маючи непохитну надію, що — принісши мене в жертву — перепросять своїх богів. По заході сонця відбувся великий бенкет у мою честь, що тривав більше як дві години. Коли бенкет закінчився, все товариство встало з місць і закликала великим голосом:

— Хвала тобі, о, Тезкате! Щасливий ти на землі, щасливий будеш і в Домі Сонця. Коли туди прийдеш, не забудь, що ми

були з тобою щирі, даючи тобі все, що мали найкраще, і встався за нас, щоб нам прощено наші гріхи. Хвала тобі, Тезкате!

Після цього два вельможі виступили наперед і, взявши в руки смолоскипи, повели мене до пишної кімнати, де я ще не був досі. Тут вони змінили мою одіж, даючи ще пишніші шати від тих, що їх я мав на собі. На голову мені вложили вінець з квітів, на шию ланцюг із незвичайно великих і безцінної вартости емеральдів, а на руки нараменники з емеральдів. В цьому строю, що був би відповідніший для жінки, ніж для мене, я виглядав, як мальований паяц.

Коли мене одягнули, нараз погасли всі смолоскипи і на якийсь час заланувала гробова тиша. А потім десь у віддалі я почув жіночі голоси, що співали весільну пісню. Потім спів затих і почувся шелест жіночих шат і тихий шепіт. Якийсь чоловічий голос запитав тихим голосом:

— Чи ви є тут, вибрані небом?

Жіночий голос, що здався мені голосом Отомії, відповів:

— Ми є тут.

— О, ви дівиці Анагуаку — почав говорити чоловічий голос серед темряви, — і ти, Тезкате, боже поміж богами, слухайте слів моїх. Дівиці, великої чести зазнали ви, бо волею самого неба ви стали втіленням ніжності і прикмет чотирьох великих богинь та вибрані бути якийсь час при боці цього бога, вашого творця й володаря, якому сподобилося замешкати поміж нами, поки вернеться до своєї домівки у Сонці. Глядіть, щоб показати себе гідними цієї великої почеси. Постішайте його, щоб він міг забути про свою славу, а коли вернеться до своєї вічної палати, щоб міг забрати з собою добру пам'ять про свій народ. Ви маєте тільки короткий час жити коло нього, бо вже крила його душі б'ються об клітку його тіла, наче крила зачиненої птахи. Дуже скоро він звільниться цілком від вас. Та коли ваша воля, одній з вас дозволено супроводити його до вічного дому й полетіти з ним до Дому Сонця. Та всім вам говорю одне: любіть і потішайте його, будьте ніжні й лагідні для нього, бо інакше нещастя вас стріне в цім життю й лиха слава буде про вас і нас усіх у небі. А тебе, Тезкате, благаємо, прийми ці дівиці, бо нема кращих за них у цілому Анагуаку. Поміж ними є дочка нашого короля. Вони всі, правда, не є до-

сконалими, бо досконалість є тільки в королівстві небес, а ці жінки є тільки тінню і символами небесних богинь, твоїх справжніх жінок. На жаль, ми не маємо кращих, щоб жертвувати тобі, одначе маємо надію, що ти приймеш їх і ласкаво згадуватимеш жінок цього краю і з небесних висот їх благословити, бо приємною буде тобі згадка про тих, що стали твоїми жінками на землі...

Голос на хвилину замовк, а потім говорив далі:

— Жінки, в ім'я вас самих та в ім'я всіх богів вінчаю вас з Тезкатом, творцем, щоб ви товаришили йому на землі. Втілення бога бере оцим вас, яких сам створив, за жінок, щоб символ став досконалим і всі тайни завершені. А тепер дивіться, що має статися...

Коли прогомонів цей голос, в одну мить засвітилися смолоскипи й освітили страшне видовище. У віддаленому куті залі лежав чоловік, розтягнений на жертівному камені. Чи це був живий чоловік, чи тільки виліплений з воску, не знаю донині. Коли він був живий, то мусів бути помальований, бо його шкіра була зовсім біла, як моя. За руки, ноги і голову держало його п'ять жерців, а шостий стояв над ним і держав в обидвох руках ніж з обсидіану. Рука з ножем піднялася високо вгору і в ту мить всі смолоскипи погасли, а зараз по тім почувся глухий звук удару і страшний зойк. І все знову затихло, тільки чотири звінчані зі мною жінки почали співати знову весільний гімн. Дивний був це спів — дикий, а рівночасно милозвучний. Але після всього того, що я чув і бачив, він не годен був мене зо-рушити.

Жінки співали в темряві щораз голосніше. По якімсь часі запалився один смолоскип, потім другий, третій, десятій. Я не міг бачити, хто їх запалював, хоч заля була залита повинню світла. Жертівника, жертви, жерців і людей уже не було в залі. Осталися самі тільки мої чотири жінки і я. Вони були стрункі красуні, одягнені в весільні шати, всі білі, гаптовані дорогим камінням і прикрашені квітами. На головах мали емблеми чотирьох богинь. Отомія була найгарніша з них і виглядала, як справжня богиня. Одна за одною приступали до мене, солодко усміхаючись і, приклякнувши, цілували мою руку, говорячи:

— Я стала вибраною вашою дружиною на якийсь час, Тезкате, і тому я невимовно щаслива. Нехай добрий бог дозволить,

щоб я була мила вашим очам, щоб ви могли мене так любити, як я вас почитаю.

Сказавши це відходила, а друга займала її місце й повторяла ті самі слова.

Остання прийшла Отомія. Вона клякнула і сказала ті самі слова, але зараз додала тихим голосом:

— Відізавшись до вас, як обручниця й богиня до свого чоловіка, бога Тезката, тепер, Тевле, я хочу заговорити як жінка до чоловіка. Ти, Тевле, мене не любиш, тому коли така буде твоя воля, розійдімся з власної волі й добровільно, бо ми звичані тільки з наказу інших. Це заощадить мені багато сорому. Ті жінки є мої приятельки і вони нас не зрадять.

— Як бажаєш, Отоміє, — відповів я коротко.

— Дякую тобі за ласкавість, Тевле, — сказала вона, сумно усміхаючись, і відступила серед поклонів. А коли відходила, видалася мені такою гарною, що моє серце задрижало, наче з почуття любови. Від цієї ночі аж до дня страшного жертвування поміж нами не було ніодного поцілунку, ніодного ніжного слова. А проте наша приязнь і прив'язання зростали з кожним днем. Ми говорили дуже багато з собою і я намагався звернути її серце до правдивого Царя Небес. Одначе це не була легка справа, бо вона, як і її батько Монтезума, всією душею держалася богів свого народу, дарма, що їх жерців ненавиділа та здригалася цілим серцем перед кривавими людськими жертвами. Вона сама говорила, що в давнину в них зовсім не приносили богам людських жертв, тільки квіття. Наша приязнь з кожним днем дозрівала і з усіх людей я зараз по Лілі найбільше любив Отомію. Щодо інших трьох, то хоч вони були дуже гарні й ніжні, я їх скоро зненавидів, проте мусів з ними перебувати, бо якби того не робив, був би спричинив їм страшну смерть як кару за те, що вони не вміли мені подобатися. А втім я сам хотів затопити пам'ять тих кількох днів, які ще лишилися мені на землі.

— — — — —

Другого дня по моїм „вінчанні“ відбулася ота соромна маскра шістсот азтецьких вельмож з наказу еспанського шляхтича Альварато, якого Кортес поставив командантом еспанців у місті. В той час Кортеса не було в місті. Він був над берегом

моря, куди вирушив, щоб звоювати Нарваеза, якого вислав проти нього його відвічний ворог, Веляскез, еспанський губернатор острова Куби.

На цей день припадало свято індіанського бога Гуїцеля. Празник обходили з жертвами, співами і танцями на великому подвір'ї святині. Це подвір'я було обведене високим муром, покритим різьбами вужів. Випадково Гватемоку того ранку, поки пішов до святині, прийшов до мене віддати мені церемоніальний поклін і побажання.

Я запитав його, чи він візьме участь у празнику, як на це вказувала мені пишнота його одягу.

— Так, — відповів він, — але чому питаєш?

— Питаю тому, бо якби я був Гватемоком, я не пішов би туди. Скажи, чи учасники будуть узброєні?

— Ні, це не дозволене.

— Значить, вони будуть неузброєні, Гватемоку, а вони є квітом народу. Неузброєні будуть танцювати в обведеному високим муром місці, а тевлі будуть їм придивлятися узброєні від стіп до голови. І скажи, що сталося б, якби вони схотіли викликати колотнечу?

— Я не розумію, чому ти таке говориш, Тевле! Я ніколи не повірю, щоб білі люди могли бути такі нікчемні і підступним способом різати безборонних. Все таки беру твої слова за свого роду віщування і, хоч свято мусить відбутися, я не піду туди і не візьму в ньому участі.

— І мудро вчиниш, Гватемоку, — сказав я.

Зараз по цій розмові я пішов з Отомією і Гватемоком до городу коло палати. Ми вийшли на верх малої піраміди, яку велів побудувати Монтезума, щоб звідти дивитися на вулиці міста й подвір'я святинь. З вершка піраміди ми приглядалися танцям вельмож і чули співи та музику. Це був дуже мальовничий образ, бо в ясному соняшному світлі їх барвисті одяги з пер блистіли, наче перли. Ніхто й думки не мав, що воно так сумно покінчиться. Поміж танцюристами були групи еспанців у панцерах, з мечами й самопалами. По якомусь часі я зауважив, як еспанці помалу віддалювалися й збиралися коло брам.

— Що це має означати? — запитав я Гватемока. Та ледве я це сказав, як один з еспанців нараз махнув у повітря білою

хустиною, а на цей знак заgrimіли всі самопали. Танцюючі падали вбиті й поранені, а інші, налякані, збилися в купку і стояли непорушно. Тоді еспанці з великим криком кинулися з мечами на безборонних вельмож. Зчинився смертельний крик, дехто пробував утікати, та більшість стояла непорушно на місці, бо брами були зачинені, а стіни довкола занадто високі, щоб можна їх перелізти. І так вони всі там згинули, всі шістсот. Не минуло й десять хвилин, як шістсот трупів лежало на камінній долівці подвір'я святині, а еспанці обдирали трупів із перел і прикрас.

Я звернувся до Гватемока і сказав:

— Виходить, ти добре вчинив, що не пішов до них, на подвір'я святині.

Гватемок не відповів ні слова. Він німо вдивлявся в трупи і в тих, що їх повбивали. Тільки Отомія сказала з гіркою намішкою:

— Ви, християни, шляхетний нарід, таким способом відплачуєте нам за нашу гостинність...

Потім відіззався й Гватемок:

— Нам лишається тільки одне: помста. Монтезума став бабою і я не поважаю й не слухаю його більше. А коли буде треба, вб'ю його власною рукою. Зосталося в краю всього тільки двоє людей — Куїтлягуа, мій вуйко, і я. Я йду, щоб дати наказ зібрати армію.

По цих словах він відійшов.

Цієї ночі місто гуділо, наче гніздо шершенів. Та ранком, як далеко можна було сягнути оком, усі вулиці й площі були заповнені десятками тисяч вояків. Вони підходили наче хвилі океану до стін палати Аска, і наче хвилі океану від скали, відбивав їх за кожним разом від стін палати вогонь самопалів. Три рази вони робили наступ і три рази їх відбито. Тоді Монтезума, баба-король, з'явився на мурах палати і почав благати вояків відступити, бо інакше й він загине. І навіть тоді вони ще його послухали, таку велику мали пошану до королівського маєстату. Деякий час не було ніякого наступу. Та далше вони не думали слухати наказу короля. Коли Монтезума заборонив їм убивати еспанців, то вони вирішили їх виголодити. І від тієї хвилини почалася бльокада палати. Сотні азтецьких вояків уже полягло, але чимало еспанців і багато тляскалянців дісталася

в їх руки. А щодо тих нещасливих полонених, то їх кінець був скорий, їх зараз же забрали до святині на вершку піраміди і перед лицем їх товаришів принесли в жертву богам.

Саме тоді вернувся до міста Кортес із великим відділом еспанців. Він побив Нарваеза, а багато Нарваезових вояків перейшло на його бік. Між ними був один, якого я дуже добре знав. Кортес дістався до палати Аска без найменшого зусилля. Як це сталося, я й сам не знаю. На другий день Кортес випустив з неволі Куїтлягуа, брата Монтезума, з наказом, щоб він успокоїв народ. Та Куїтлягуа не був нічемником. Він скликав воєнну раду, на чолі якої стояв Гватемок.

Рада вирішила вести війну з еспанцями до останнього віддиху, позбавила Монтезума всіх прав до королівського престолу, бо він поступав незгідно з честю лицаря і короля. Якби це було сталося яких два місяці раніше, сьогодні не було б ніодного живого еспанця в Теноктітляні. Окрім Маріни, любов якої до Кортеса стала головною причиною нещастя, Монтезума був другою важною причиною, що королівство Манагуак упало.

РОЗДІЛ XIX.

Другого дня по повероті Кортеса, вдосвіта збудив мене зі сну страшний крик і гук барабанів.

Я біг скоро на своє обсерваційне місце на вершку малої піраміди і побачив, що увесь нарід став до боротьби. Як далеко сягнути оком, вулиці й площі були заповнені військом. Одні з них були узброєні метавками, інші луками, треті знову мали в руках рогатини з вістрями з міді, інші келепи, вибивані го-стрим камінням. Найбідніші мешканці міста були узброєні просто колами, з загартованими в вогні вістрями. Дехто мав на собі панцері або плащі з пташиного пір'я, на головах мальовані дерев'яні шоломи, прикрашувані волоссям. Ці шоломи були роблені на подобу голови пуми, вовка або вужа, але більшість мала на собі панцері з бавовни. Найбільше було зовсім нагих з невеличким пояском на бедрах. На вершках усіх сусідніх пірамід, на дахах святинь та приватних домів було повно вояків, які мали завдання засипувати градом каміння еспанців. Це був величний образ: червоне сонце, що сходило, й непроглядні маси

народу та іскри, що запалювалися на кінцях списів еспанців, які бігали сюди й туди поза своїм муром, пригтовляючися до оборони.

Як тільки сонце показалося на небі, жрець затрубив пронизливо в мушлю. Еспанці відповіли на це своїми трубами в палаті Аска. З диким окликом ненависти й жадоби мести десятки тисяч азтеків кинулися в наступ, аж потемніло від граду каміння й стріл. Рівночасно зі стін замигтіла хвиля вогню й диму, а по ній покотився громовий гук самопалів. Наступаючі вояки повалилися на землю, наче осінні листя від подуву вітру.

Одну хвилину вони захиталися й до неба піднявся великий стогін. Та в цю мить Гватемок вискочив наперед, з прапором у руці, і зараз же знов уформувалися захитані ряди й рушили під мури палати. Почався наступ. Азтеки боролися скажено. Раз-за-разом вони намагалися вдертися на мур, скидаючи трупів убитих на купу й послугуючися ними, як драбиною, але за кожним разом ворог їх відбивав з страшними для них втратами. Бачивши, що наступ не вдасться, вони почали бити в стіну великими таранами. Та коли зробили вилім і зібралися, щоб вдертися до середини, великий моздір плюнув їм просто в лице вогнем, спричинюючи велетенські прогалини в збитій масі людей та залишаючи стоси вбитих. Тоді азтеки почали стріляти стрілами з вогнем, але вся палата була збудована з каменю і ніщо в ній не могло запалитися. Повних дванадцять годин шаліла боротьба й тільки ніч поклала їй край. Тоді запалали незчисленні смолоскипи в руках тих, які шукали поляглих. Єдиним звуком, який чути було довкола, були плачі жінок і стогін ранених.

Другого дня вранці боротьба почалася знову, коли Кортес з більшою частиною своєї армії і кількома тисячами тляскалянців випав з палати. Спершу мені здавалося, що він задумує вдарити на королівську палату, в якій я находився, і в моїм серці зродилася надія, що, може, мені вдасться втекти серед загального замішання. Та це мені не вдалося. Його ціллю було підпалити всі сусідні доми, з дахів яких падало безнастанно велике каміння на подвір'я його укріпленої палати. Боротьба була розпачлива, але Кортес перевів свій плян, бо індіани не були всімі видержати напору кінноти, як і їх нагі тіла не могли здержати ударів еспанських мечів. За хвилину кільканадцять

домів загорілося, а густі клуби димів піднялися вгору, наче з кратеру вулкану Попо. Та багато з тих, що виїхали кінно або пішки випали з брам палати Акса, не вернулися більше. Азтеки з розпачі чіпалися за ноги коней і їздців, звалювали їх на землю та брали живими в полон і ще тієї самої ночі приносили в жертву богам Гуїцелю. Це діялося на очах їх товаришів. Разом із ними приносили в жертву й їх коней, яких узяли в полон і з великим трудом витягали догори по стрімких сходах піраміди. Ніколи перед тим азтеки не приносили стільки жертв, як у дні боротьби. Цілий день із жертівників струмом плила червона кров, а крики жертв роздирали вуха. Цим способом азтеки хотіли вблагати своїх богів і вимолити в них перемогу над тевлями.

Навіть вночі продовжувалися ці жертвування. Дивлячись знизу на вершки пірамід, де жерці при світлі смолоскипів видирали живцем серця з грудей нещасливих жертв, малося враження, що це чорти в пекельному вогні мучать засуджених. І кожної години в темряві ночі лунав грімкий голос остороги до еспанців:

— Гуїцель прагне вашої крові, тевлі, і ви зовсім певно згинете, як згинули ваші товариші. Клітки готові, ножі гострі, а заліза розпалені до тортур. Готовтеся, тевлі, бо хоч уб'єте багатьох, самі не втечете від смерті!

Таким способом боротьба велася день за днем. Тисячі азтеків полягло в боях, але й еспанці були вже сильно ослаблені голодом, війною й ранами, бо вони не могли відпочивати ні одної години. Врешті одного дня вранці, коли боротьба була в найбільшому розгарі, появився сам Монтезума на середній вежі палати, зодягнений у свої блискучі королівські шати з короною на голові. Перед ним станули окличники із золотими трубами, а позаду нього вельможі, які не покинули його і в неволі, та еспанська сторожа. Він простягнув свою руку і, наче на наказ чарівної палочки, боротьба припинилася й запанувала гробова тиша. Навіть ранені перестали стогнати. Тоді Монтезума почав говорити. Я не чув, що він говорив, бо був далеко від нього, але пізніше я довідався, що Монтезума просив свій нарід припинити війну, бо еспанці є його правдивими приятелями і цими днями покинуть місто Теноктітлян. Коли ці нікчемні слова виїшли з його уст, шалена лютя обхопила його підданих, які

довгі роки кланялися йому, наче богів. Один могутній крик знявся під небо, а в нім чулося тільки два слова:

— Баба!... Зрадник!...

Нараз звідкись вилетіла стріла і поцілила короля. А за стрілою посипався град каміння. Король повалився на дах вежі.

Десь залунав страшний голос розпуки:

— Ми вбили свого короля... Монтезума не живе...

І серед божевільного плачу та зойку вся юрба розбіглася на всі сторони. За кілька хвилин, там, де були тисячі, не лишилося ні живої душі.

Я обернувся, щоб потішити Отомію, яка стояла біля мене і бачила, як убито її батька. Вона гірко заплакала і я повів її до палати, де зустріли князя Гватемока. Вираз його обличчя був дикий і жорстокий. Він був у повній зброї, з луком у руці.

— Чи Монтезума вбитий? — запитав я.

— Не знаю і зовсім про те не дбаю, — відповів він, дико засміявшись. По хвилині додав: — Проклинай мене тепер, Отоміє, моя своячко, бо це була моя стріла, що повалила короля, який став бабою і зрадником та продавцем своєї батьківщини.

Тоді Отомія перестала плакати й відповіла:

— Не можу проклинати тебе, Гватемоку, бо боги вбили мого батька нерозумом, як ти стрілою. І це навіть краще, що він помер — краще для нього самого і для всього нашого народу. Одначе, Гватемоку, я певна, що твій злочин не лишиться непокараним і що в відплату за це стягнута тебе самого стріне сороміцька смерть.

— Нехай так станеться, — відповів Гватемок, — але я ніколи не вмиру, як зрадник.

По цих словах він одійшов.

— — — — —

Другого дня минав рік, як мене зробили богом і тепер мали мене принести в жертву. Не зважаючи на безпереривну боротьбу і на жалобу по поляглих та страху, що повис над містом, наче хмара, релігійні церемонії відбувалися й далі, як за часів найбільшого миру. Цієї ночі влаштовано великий бенкет, на якому я мусів сидіти увінчаний квітами в оточенні вельмож, що ще осталися в місті живими. Разом з ними був і Куїтлягуа, який після смерті Монтезума мав стати імператором. Це був страшний бенкет. Хоч я і намагався втопити своє горе в напінках;

проте ніяк не міг здобутися хочби на вдавану веселість. Щодо гостей, то вони навіть не пробували вдавати веселих. Сотні їх свояків згинули, а з ними сотні тисяч аздецького народу. Крім того, вони бачили свого короля, що був для них богом, вбитим і відчували серцем, що над ними нависла загибель. Тому не диво, що вони не могли бути веселими. І справді, ніяка по-смертна тризна не могла бути сумнішою, бо квіти, вино й гарні дівчата ще не вистачають до щастя. А для мене це був у повному значенні цього слова похоронний бенкет.

Коли він урешті скінчився, я втік до своєї кімнати, а за мною поспішили мої три жінки — Отомія не прийшла — і почали називати мене найщасливішим у світі, тому, що завтра я вже буду сам із собою, тобто з богом у небі. Та я зовсім цим не тішився і прогнав їх з кімнати, заявляючи, що маю тільки одну потіху, а саме, що їх більше не буду бачити, де б я не був.

По цім я кинувся на подушки свого ліжка і серед роздумування й молитви запав у півсон. В сонній мрії мені здалося, що я йду церковною стежиною, яка веде городами коло Дічінгем. Тихий шелест ішов поміж листям дерев, які ростуть на узбіччях горба Винниця, а пахощі англійських квіток уносяться в повітрі. Снилось мені, що це було вночі і місяць освічував луги й поля навкруги, а десь здалека доносився чарівний спів соловейка. Та я зовсім не цікавився цими чарами ночі, бо очі мої були звернені на стежку, а моє серце з напруженням вслухувалося, чи не почує гомону кроків, що їх почути так прагнула. І нараз почув сумну пісню за горбком, бо її слова говорили про того, що поплив на край світу й більше не вернувся. Нараз серед дерев я побачив білу постать. Вона наближалася до мене. Я знав, що це була та, про яку я стільки мріяв, це була моя кохана Лілі. Вона перестала співати й тихо наближалася до мене, а її обличчя було дуже сумне. Одначе це не було обличчя тієї Лілі, яку я оставив молодю дівчиною. Це було обличчя жінки в середньому віці, але багато краще і принадніше, як лице дівчини в її ранній молодості. Вона дійшла до горба і звернулася в сторону малої фіртки в частоколі, що огороджував сад. Коли я вийшов з тіні дерев і станув перед нею, вона відскочила з окликом переляку, а потім замовкла, тільки вдивлялася в моє обличчя.

— Такий змінений, — прошептала по хвилині, — чи це можливе, щоб ти був той самий, Томе? Ти вернувся до мене

з мертвих, чи, може, це тільки сонна мрія? — Вона простягнула руки до мене, наче хотіла мене обняти.

В ту мить я пробудився. Переді мною стояла красуня в білій одежі, вся облита місячним сяєвом, з простягненими у безконечній тузі руками до мене.

— Це я, кохана, не сонна мрія, — закликав я, зіскакуючи з ліжка і пригортаючи її до грудей. Та поки мої уста доторкнулися її уст, я побачив свою помилку. Це не була Лілі, тільки Отомія, княгиня на Отомії, яка називала себе моєю жінкою. Я зрозумів, що це була найприкріша і найсумніша з усіх сонна мрія. Це була страшна насмішка наді мною. Випускаючи з обнять Отомію, я повалився знову на подушки і голосно застогнав з невимовного болю й жалю. Палючий рум'янець сорому й болю облив її обличчя, чоло і груди. Ця жінка любила мене і моя поведінка була найбільшою образою для неї. Та проте, вона заговорила ніжно:

— Прости мені, Тевле, я прийшла сюди тільки тебе доглядати, а не будити зі сну. А крім того я прийшла сюди, щоб бачити тебе самого ще перед сходом сонця в надії, що, може, зможу тобі зробити якусь прислугу, а коли ні, то хоч потішити тебе, бо ранок недалеко. Скажи мені, чи в сні ти взяв мене за іншу жінку, дорожчу тобі й гарнішу за мене?

— Мені здавалося, що ти є моєю дівчиною, яку я люблю, і яка дуже далеко від мене, за морями, — відповів я сумно. — Та досить про любов і подібні справи. Що мені діяти, коли я за хвилину маю відійти у вічну темряву?

— Я й сама не знаю, що сказати тобі на це, Тевле. Але мудрі говорять, що любов можна знайти все й усюди. Вона однакова як серед темряви смерти, так і серед ясности життя. Не попадай у розпач, бо коли є правда в тій вірі, яку ти визнаєш і якої мене навчав, то будеш очима духа бачити або з цієї землі, або десь з місця високо над нею, свою найдорожчу і будеш молитися, щоб вона осталася тобі вірною. Скажи мені, як сильно вона тебе любить? Чи її любов є така велика, що вона положилася б коло тебе на жертівний камінь, як я це прагну вчинити?

— Ні, — відповів я, — наші жінки не мають звичаю вбивати себе, коли їх чоловіки вмирають.

— Ага, вони думають, що далеко практичніше жити і знову

вийти заміж, — відповіла Отомія дуже спокійно, але я бачив, як запалали іскри в її очах, а її груди важко хвилювали, коли вона говорила ці слова.

— Досить цих немудрих слів, — закликав я. — Слухай, Отоміє, коли б ти справді любила мене, ти зовсім певно була б врятувала мене від цього страшного кінця, або спонукала Гватемока, щоб він це зробив. Ти є дочкою Монтезуми, чи ти не могла спонукати короля за час довгих місяців, щоб він видав наказ, який би врятував мені життя?

— Чи ти вважаєш мене за такого нікчемного друга, Тевле, — запитала вона гордо. — Отже знай, що весь той час, день-у-день, ніч-у-ніч я працювала і старалася знайти спосіб, щоб тебе врятувати. Я намагалася перекупити жерців, уклала пляни втечі . . . і не тільки я сама, Гватемок мені помагав, бо він тебе любить. І коли б не прийшли сюди ті прокляті тевлі і не вибухнула війна, яка руйнує місто, я зовсім певно була б тебе врятувала, тому, що думка жінки дуже гнучка і зуміє знайти стежку там, де всякий вихід здається неможливим. Але війна змінила все, а крім того астрологи й віщуни проголосили пророчтво, яке припечатало твою долю. Вони сказали, що коли проллється твоя кров і твоє серце буде принесене в жертву точно в саме полудне завтра на жертівнику Теската, наш нарід переможе тевлів і цілковито їх знищить. Але коли жертва буде принесена одну хвилину раніше або пізніше, як у саме полудне, тоді доля Теноктітляну буде рішена. Вони теж заявили, що ти мусиш вмерти не так, як того вимагає звичай, тобто в святині зброї, що там, за озером, але на великій піраміді, перед святиною бога. Все це відоме вже в цілому краю. Тисячі жерців заносять молитви, щоб жертвоприношення відбулося щасливо. Над жертівником висить золотий обруч таким способом, щоб світло впало на середину твоїх грудей у саме полудне. Від тижня тебе пильнують, як ягуар пильнує своєї здобичі, бо побоювалися, що ти можеш втекти до тевлів. А нас, твоїх жінок, так само дуже пильнують. В цю хвилину є потрійний кордон вартових довкола цієї палати, а жерці стоять під твоїми дверима і під кожним вікном. Сам скажи, які вигляди може мати твоя утеча?

— Справді, дуже малі, — відповів я, — але я все таки знаю спосіб. Коли я вб'ю себе сам, тоді вони не зможуть мене вбити.

— Ні, — закликала вона з острахом, — яка тобі з того

користь? Поки живеш, можеш мати надію, а помреш, то вже мертвий навіки. А коли вже мусиш умирати, то найкраще вмирати з руки жерця. Вір мені, хоч кінець страшний, — тут вона задрижала цілим тілом — все таки він безбільний — так говорять — і дуже скорий. Вони тебе не будуть мучити, бо від того ми врятували тебе, я і Гватемок. З самого початку вони цього хотіли, щоб особливо в цей день приподобатися богіві.

— О, Тевле, — продовжувала Отомія по короткій хвилині, сідаючи коло мене на ліжку і беручи мою руку, — не думай більше про той короткий страх, але дивися, що буде поза ним. Чи це так дуже важко вмирати, коли вмирається скоро? Ми всі мусимо вмирати нині, завтра чи за рік і це не важне, коли воно станеться. А твоя віра, як і наша, вчить, що там, поза гробом, жде нас безконечна щасливість. І подумай тільки, мій друже, що завтра для тебе скінчиться вся та ворожнеча, муки і страждання... Боротьба і турботи життя, які роблять твою душу хворою, скінчатся для тебе, ти знайдеш свій спокій і його вже ніщо ніколи не заколотить. Там ти знайдеш свою матусю, про яку ти мені оповідав, що тебе так любила, і, можливо, там получишся з кимсь іншим, що любить тебе більше, як твоя рідна мати. Можливо, що й я тебе там стріну, мій друже, — вона якось, подивилася на мене. — Правда, дорога, якою ти засуджений іти, темна, та, певно, вона мусить бути гарно витоптана а понад нею мусить зоріти світло. Тому будь мужний, мій друже, і не попадай у розпач. Радше тішся, що в такому молодому віці ти покінчив із всіма турботами і лихами і приходиш до брами щасливости, перейшовши тернисту й безводну пустиню. Приходиш, щоб дивитися на усміхнені озера й огороди, а серед них святині вічного міста.

— А тепер прощай. Ми не побачимося більше, аж в годину смерти, бо ми, як твої жінки, мусимо тобі товаришити аж до першої святині. Прощай, найдорожчий друже, і роздумуй над моїми словами. І чи ти їх можеш прийняти, чи ні, за одне я певна: що як з уваги на свою честь, так і з уваги на те, що я тебе прошу, ти вмреш відважно, тож очі твого власного народу будуть звернені на тебе.

Нечайно похилившись, Отомія поцілувала мене ніжно й лагідно в чоло, як рідна сестра і вийшла.

Завіса тихо засунулася за нею, але відгомін її шляхетних

слів остав у моєму серцю. Ніяка людина не може дивитися в очі нехибної смерті з любов'ю, а та, яка мене чекала, була подвійно страшна. А проте я відчував, що Отомія говорила правду. Ця смерть, хоч як страшною вона видавалася, могла показатися менше страшною від смерті. Неприродний спокій огорнув мою душу, наче густа мряка океан. Під покривалом цієї мряки хвилі можуть пінитися, але того ніхто не бачить, бо довкола все окутане сірим спокоєм. В оцю хвилину мені здавалося, що я дивлюся на все на землі зовсім іншими очима. Приплив моря завертався відпливом, а беріг смерті виднів уже дуже близько. В оцю хвилину я зрозумів, як розумію і тепер, у своїй старості, оскільки ближче ми, смертельники, зв'язані із смертю, як із коротким життям на землі. Я міг роздумувати над всією своєю минувиною і застановлятися над майбутнім своєї душі, а навіть подивляти ніжність і мудрість індіанської дівчини, яка була в стані снувати подібні думки і висказати їх словами.

І що б не сталося, в однім я не розчарую її, а саме піду відважно, як пасує англійцеві, назустріч смерті. Оці дикуни не зможуть ніколи сказати, що тевле був боягузом. І що я був властиво, що мав би право нарікати? Чи моя мати не померла так само з руки вбивника? Світ переповнений страхіттям, болем і жалем, отже чому це я маю нарікати на долю і плакати?

Отак я роздумував до самого світанку. В долині почався вже гамір вояків, що готувалися до бою. Бо тепер боротьба йшла щодня, а нині вона мала бути особливо зажерта. Та я мало цікавився війною азтеків з еспанцями, я мусів приготуватися до власного бою, якого остання хвилина зближалася.

РОЗДІЛ XX.

Нараз почулися звуки музики. Це ввійшли мої приборники, супроводжені музикантами, несучи з собою шати, розуміється, багато виставніші й гарніші, як ті, які я досі носив. Ці приборники розібрали мене, потім помалювали моє тіло всякими обридливими взорами червоною й білою фарбою, не залишаючи ні лиця, ні уст, так що я став подібний радше до якогось прапора, аніж до живої людини. Потім вони зачесали мене й зв'язали

волосся, яке досі спадало кучерями на плечі, як в індіанських генералів. У волосся вплели мені когутячого пір'я і все разом зв'язали червоною стяжкою. Потім, одягнувши мене в принесені шати, дуже подібні до тих, що їх уживають наші священики в часі відправи Богослужби, почепили на вуха золоті сережки, на руки золоті нараменники, а на шию нашійник з емеральдів неоціненної вартости. На груди повісили великий жемчуг, що сіяв і сипав світлом, наче місяць, і приправили мені фальшиву бороду з рожевих морських мушель. Опісля, обмотавши мене вінками квітів, наче стовп у часі маївки, сіли відпочивати, подивляючи свою працю.

За хвилину знову почулися звуки музики; мені дали в руки дві арфи і повели до великої кімнати в палаті. Тут же була зібрана велика кількість визначного народу. Всі були повбирані у святковий одяг. На підвищенню, на яке мене вивели, стояли всі чотири мої жінки, повбирані в багаті шати богинь Хохі, Хільо, Атля і Кліксто. Княжна Отомія представляла богиню Атля. Коли я зайняв своє місце на підвищенню, мої жінки почали одна за одною підходити до мене і, поцілувавши в чоло, гостити мене солодащами на золотих тарілках та напійками кокоа і мескаль у золотих чарках. Мескаль я пив, бо це п'яний напій, якого я потребував для внутрішнього ogrіття, але на всякі солодощі я не міг і поглянути. Коли ця церемонія закінчилася, настала тиша. Нараз у віддаленім куті залі появилася банда жерців, десь около п'ятдесят, які були повбирані в багряні плащі, вживані в часі жертвоприношення. Кров була на них всюди. Їх довге волосся було зліплене кров'ю, руки були червоні від крові, а їх жорстокі і страшні очі, здавалося, набігли кров'ю. Вони перейшли залю і задержалися перед підвищенням. Нараз їх провідник підніс догори руки і закричав на ціле горло:

— Поклонися, народе, безсмертному богові!

Усі присутні впали на коліна і закричали в один голос:

— Поклоняємося богові!

Три рази це повторилося і три рази нарід відповідав те саме, падаючи на коліна за кожним разом. А коли всі повставали, жрець відізався до мене такими словами:

— Прости нам, о, Тезкате, що ми не можемо поклонитися тобі, як належить, але нашого короля немає тут з нами, щоб віддати тобі почесть. Та ти знаєш, о, Тезкате, який сумний

є наш стан, що ми мусимо вести війну в нашій місті проти тих, що хулять тобі і твоїм братам богам. Ти знаєш, що наш улюблений король є в'язнем у їх руках і лежить поранений. Коли ми задовільнимо твоє бажання, відійди поза хмари, о Текзате. Коли ти навчив нас своєю земною подобою правди, що земне щастя є тільки тінню і мрякою, яка розвівається, то, споминаючи нас, заступися за нас. Молимо тебе і благаємо, поможи нам роздавити цих проклятих і віддати тобі честь жертвами. О, Тезкате, ти жив з нами лише короткий час і тепер не можеш стерпіти, щоб ми здержували тебе довше від твоєї слави, бо ти цілим серцем тужив за тим щасливим днем, який нині прийшов. Ми любили тебе, Тезкате, і сповнювали твою волю, а ти у відплату за те вчини, щоб ми могли бачити тебе в повній хвалі, ми, що є твоїми малими дітьми. А поки прийдемо до тебе, опікуйся нашим земським добром та добром цього народу, серед якого тобі довелося жити...

Виповівши такі менш-більш слова, жорстокий жрець дав знак і знову заграла музика. Тоді жрець і його банда оточили мене, мої жінки стали на чолі походу й мене повели з залі до брам палати. Розглянувшись довкола з камінним спокоєм у цій останній годині мого життя, я все бачив з найбільшою докладністю. Не далше, як сто кроків від походу йшов скажений наступ на палати Акса, де зачинилися еспанці. Відділи вояків намагалися вилізти на стіну, та їх відкидав смертельний вогонь еспанських самопалів і списи їх індіанських союзників-тляскалянців. Рівночасно з дахів сусідніх домів, які ще не згоріли, а зокрема з площі великої піраміди, де я мав за короткий час віддати своє життя, сипався град стріл, спис і каміння на подвір'я палати, в якій боронилися еспанці.

Сто кроків від мене кипіла боротьба на життя і смерть, але коло брами палати Монтезуми і довкола мене видно було зовсім відмінну сцену. Тут зібралася непроглядна товпа народу, переважно самі жінки, щоб подивитися, як я буду вмирати. Вони прийшли з квітами, зі співом на устах і радісними окликами, а коли мене побачили, підняли такий привітальний вереск, що він заглушив гук гармат і гнівний гамір битви. Вряди-годи зле вимірена гарматна куля попадала в цю товпу, вбиваючи і ранивши всіх, що знайшлися на її дорозі. Але інші зовсім не втікали, тільки кричали ще голосніше:

— Вітай, о, Тезкате, і прощай! Благословення тобі, спасителю! Вітай і прощай!

Наш похід помалу посувався вперед, ступаючи по квітах, аж ми дійшли до підстави піраміди. Тут коло зовнішньої брами похід задержався з причини непрохідної товпи народу. І коли ми ждали, якийсь вояк пропхався крізь натовп і, станувши передо мною, поклонився. Поглянувши, я впізнав Гватемока.

— Тевле, я покинув свою команду отам, — прошептав він до мене, і показав рукою відділ, що намагався вдертись до палати Акса, — щоб попрощатися з тобою. Я певен, що ми незабаром зустрінемось. Вір мені, Тевле, що я був би поміг тобі, якби був міг. Ще й тепер я радо замінюся б з тобою місцем. Прощай, мій друже! Два рази ти врятував мені життя, але я не можу врятувати твого ні разу.

— Прощавай, Гватемоку, — відказав я, — хай небо благословить тебе, ти справжній друг.

По цім ми розійшлися.

У стіп піраміди похід спинився. Тут одна з моїх жінок попрощала мене, виплакавшись на моїх грудях, хоч я за нею не зронив ніодної сльозини. Дорога на верх „теокаллі“, як називали ці піраміди, на шпилі яких находилася святиня, вела спірально довкола піраміди. На кожному закруті похід спинявся і мене прощала друга жінка, або від мене забирали якусь частину мого дивного строю. По годині ходу, тому, що ми йшли дуже повільно, вийшли ми на плоский вершок піраміди, на який можна було дістатися великими й широкими сходами. Тут, на цій височині, стояли святині Гуїцеля і Тезката, величезні будівлі з каменю й дерева. В середині стояли страшні й обридливі ідоли богів, обмазані людською кров'ю. Тут вічно горіли „святі“ вогні і стояли жертівні камені, прилади до тортур та величезний бубон із вужачої шкіри. Проте святиня була зовсім гола, хоч і не порожня, бо від сторони палати находилося около сто вояків, які безперестанку кидали чимсь на ворога. З другої сторони стояла громада жерців, які ждали на мене. Вдолині, у стіп піраміди, велика площа, чорна від спалених домів, кишіла від величезної товпи народу. Дехто був зайнятий боротьбою з еспанцями, але більшість прийшла дивитися на мою смерть.

Коли ми вийшли на самий вершок піраміди, було ще дві години до полудня. А жертвоприношення мало відбутися точно

в саме полудне. Мене завели насамперед до святині Тезката, того бога, якого втіленням я був. Тут стояв його ідол з чорного мармору, покритий золотими прикрасами. В руці він держав миску з кованого золота, в яку вдивлялися його очі з великих дорогих каменів. Перед ідолом була інша золота миска, яку жрець, вимовляючи всякі закляття, старанно вичистив і витер власним довгим волоссям, а потім приложив її до моїх уст, щоб я на неї дихнув. Мені стало слабо, бо я знав, що в цей спосіб її приготовано на прийняття мого серця, яке ще билось в моїх грудях.

Які були дальші церемонії в цьому страшному місці, не можу сказати, бо в ту хвилину на площі, в долині, счинився великий шум і гамір, і мене притьмом вивели з святині. З верха піраміди побачив я, що доведені до божевілья безнастанним градом каміння і стріл еспанці зробили випад і вдарили наступом на піраміду. Вони натискали великими відділами на подвір'я коло піраміди. Їх вів сам Кортес. Разом з еспанцями було кількасот їх союзників, тляскалянців: З другої сторони кілька тисяч азтеків спішило до входу на перші сходи, щоб тут зімрітися з білими людьми. Минуло п'ять хвилин і розгорілася зажерта боротьба. Кілька разів еспанці йшли наступом під ослоною вогню з самопалів, але їх коні падали на вимощенім гладким камінням подвір'ю. Врешті вони позсідали з коней і рушили піхотою. Поволеньки, але з велетенськими втратами, вони випирали індіан назад і незабаром здобули перші сходи. Та сотні індіанських лицарів усе ще находилися на спіральній крученій дорозі, що вела на верх піраміди, а дальші сотні стояли на самому вершку. Відразу видно було, що завдання еспанців дуже важке. Однак в моїй душі збудилася надія. Коли еспанці здобудуть святиню, не буде жертвоприношення. Жертва не сміє бути принесена скорше, як у саме полудне, як сказала мені Отомія. До полудня ж було ще майже дві години. Значить, коли еспанці до двох годин переможуть, то я маю вигляди остатися в живих, коли ж ні, мушу померти.

Коли мене вивели з святині Тезката, я побачив з найбільшим здивуванням, що княжна Отомія, або, як вона тепер називалася, богиня Атля, стояла посередині найвищих жерців. Я бачив, як вона поклинилася мені, коли мене вели до святині, і я думав, що цим способом вона, як четверта й остання моя жінка,

попрощалася зо мною. Про що вона сперечалася з жерцями, я не чув з причини великого гамору вдолині, але вона, видно, рішуче чогось домогалася, бо жерці виглядали збентежені. По хвилині мені видалося, що вона виграла справу: жерці поклонилися їй, а вона повільно підійшла до мене і станула побіч. Подивившись на її лице, я побачив, що воно сяло якимсь дивним вогнем. Вона видавалася незвичайно щасливою обручницею, що має перейти в обійми найдорожчого для неї чоловіка.

— Чому ти не відійшла, Отоміє? — запитав я її. — Тепер уже запізно. Еспанці оточили теокаллі і тебе вб'ють або візьмуть у полон.

— Я хочу виждати кінця, який він і не був би, — відповіла вона коротко. Якийсь час вона мовчала і пильно приглядалася битві. Азтеки боролися перед святинями своїх богів на очах величезної юрби народу, що стояв удолині і мовчки приглядався битві. Вони з голими руками кидалися на еспанські мечі, хапали еспанців руками і, кричучи зі скаженої люті, тягнули їх на край дороги, щоб кинутися з ними вдолину. І часом це їм удавалося. Видно було клубки людей, які скоро котилися вділ по стрімкому узбіччю піраміди, щоб розбитися на безформну масу вдолині об камінне подвір'я. А в середині такого людського клубовища находився еспанець. Та що б азтеки і не робили, ряди еспанців, одягнених у сталеві панцері, пробивали собі дорогу крізь збиті лави і повільно наближалися до вершка. Хвилина за хвилиною, крок за кроком вони підходили щораз вище. Боротьба була страшна й жорстока. З одного боку боролися мужі, які лякалися найстрашнішого, що тільки може ждати тих, які дозволять збезчестити свою святиню, а з другого боролися загартовані в безнастанних боях лицарі за своє життя і честь.

Минула година. Еспанці находилися в половині похилої дороги піраміди. Щораз голосніший ставав гамір битви. Еспанці кричали й призивали на поміч своїх святих патронів, а азтеки ревіли, наче дикі звірі. Їх жерці виголошували закляття і слова заохоти своїм оборонцям. З долини доходив гук самопалів і гармат, а понад усе гудів оглушливий гук великого барабана, ь який півнагий жрець бив з усіх сил. Тільки юрби народу вдолині не кричали і не ворушилися. Вони стояли мовчки, з очима піднятими догори, і я міг бачити, як сонце відбивалося в тисячах очей.

Кінець I. частини.

